

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Əzizli Tural Həzi oğlu

**“Kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrdə innovasiyaların
səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi: Azərbaycan təmsalında”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409 - “Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma: “Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Elmi rəhbər: i.ü.f.d.,dos.Hüseynli A.T.

Magistr proqramının rəhbəri: i.e.n., b/m. Şükürova A.S.

“Biznesin idarə edilməsi”

kafedrasının müdiri: i.ü.f.d.,dos.Əliyev.M.Ə

BAKİ-2018

Kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrdə innovasiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi: Azərbaycan təmsalında

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. Kiçik və orta sahibkarlıqda innovasiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları.....	7
1.1. İnnovasiya sahibkarlığının formalaşdırılmasının nəzəri-metodoloji aspektləri.....	7
1.2. Ölkə müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin inkişaf meyilləri.....	23
1.3. İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili üzrə beynəlxalq təcrübə.....	30
FƏSİL II. Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	38
2.1. Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətləri.....	38
2.2 Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya səmərəliliyinin mövcud müasir vəziyyətinin təhlili.....	45
2.3. İnnovasiya fəaliyyətinin müəssisələrin səmərəli inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi.....	57
FƏSİL III. Kiçik və orta sahibkarlığın innovativ inkişafına dövlət dəstəyinin əsas isiqqamətləri.....	66
3.1. İnnovasiya sahibkarlığının stimullaşdırılmasının iqtisadi mexanizmlə.....	66
3.2. İnnovasiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizminin formalaşması.....	84
Ədəbiyyat.....	86
Xülasə	90

Giriş

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Müasir dövrdə beynəlxalq aləmdə gedən iqtisadi inkişaf prosesləri, Azərbaycana da öz ciddi təsirini göstərir. Belə təsir birmənalı olaraq özünü sosial-iqtisadi inkişaf, cəmiyyətin demokratikləşməsi, ictimai və idarə proseslərin təkmilləşməsində əks etdirir. İnkişaf prosesləri arasında əsas təsir amili kimi, elmi texniki tərəqqi innovasiya amilləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, məhz innovasiya və elmi texniki tərəqqiyə bəşəriyyətin, cəmiyyətin, sosial - iqtisadi proseslərin əsas inkişaf meyllərini müəyyən etməklə aparıcı qüvvə kimi çıxış edir. Ölkəmizin müasir və perspektiv inkişafında davamlı sosial iqtisadi yüksəlişin təmin edilməsində innovasiya fəaliyyəti və innovasiya proseslərinin idarə edilməsinin müasir tələblərə uyğun təşkili və mütəmadi təkmilləşdirilməsi ilə sıx əlaqədardır. Belə ki, ictimai, iqtisadi və sosial həyatda innovasiya fəaliyyəti və innovativ proseslərin nəticələrindən, niyyətlərindən istifadə edən ölkənin perspektiv inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə, eləcə də intellektual potensialın üzə çıxarılmasına, idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə , innovasiyalı iqtisadiyyatın qurulması və rəqabət qabiliyyətli, elmtutumlu məhsul istehsalının təmin edilməsinə öz müsbət təsirini göstərir.

Sadaladığımız bütün bu amillər nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin inkişaf zərurətini əsas götürərək, onun davamlı formada həyata keçirilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər icra edilir.

Müasir dövrdə iqtisadi fəaliyyətdə yeni texnologiyaların sürətlə dəyişən tələbə cavab verməsi, dünya standartlarına uyğun yeni məhsulların yaradılması, yeni texnologiyaların tətbiqi, innovasiyalı inkişafın rolunu daha da artırır.

Ölkəmizdə son illərdə. müxtəlif sferalar üzrə innovativ yanaşmadan istifadə üçün əlverişli mühitin formalaşması ilə əlaqədar çox ciddi addımlar atılmışdır. Sadaladığımız bütün bu amillərə əsasən qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

Lakin, bütün bu müsbət yönümlü meyllərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin və elmi- texniki tərəqqinin müasir durumu

inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə öz zəifliyi ilə nəzərə çarpmaqdadır. Xüsusilə, belə xərclər istər dövlət büdcəsində, istərsə də ayrı-ayrı müəssisə, təşkilat və təsərrüfat subyektlərinin xərclərinin 1%-dən azını təşkil etməkdədir. Həmçinin, bu sahədəki maddi-texniki bazanın, kadr potensialının və infrastruktur sisteminin səviyyəsi də aşağıdır. Ölkənin bu mühüm və aparıcı sahədəki geriliyini aradan qaldırmaq, onun global innovasiya mühiti ilə ayaqlaşmasını, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyini yüksəltmək zərurətlərindən irəli gəlməkdədir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Innovasiya prosesləri və **kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrdə** bu fəaliyyətlə bağlı yerli alimlərindən bu mövzu ilə bağlı müxtəlif yönümlü araşdırmaları E.N.Kərimov, A.N. Muradov və digərləri də aparmışlar.

Həmçinin, Y.Şumpeterin, N.Nelsonun, B.Tvissin, S.M.Dyunun, V.J.Kellenin, D.Bellin, S.Y.Qlazyevin, N.D.Kondratyevin, A.A.Akjmovun, G.Y.Qoldşitnin, Y.A.Qoxbartin, Y.V.Ovseyinkonun, V.M.Konovolovun, N.N.Molçanovun, V.Q.Medinskinin, S.V.Ermasovun, V.K.Samoxinin, A.A.Tatarkinin yanaşmaları xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Aparılan bütün tədqiqat və araşdırmalar innovasiyanı elmi-fundamental əsaslarının inkişafına xidmət etməklə, onun vahid və zəruri bir sahə kimi sosial-iqtisadi inkişafın perspektiv istiqamətlərinin müəyyən edilməsindəki rolunun qiymətləndirilməsinə yönəlmişdir. Bütün bunlarla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya zəruri bir problem kimi qarşıda durur. Dissertasiya işində əsasən bu və onunla bağlı digər məsələlər araşdırılır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi - innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin və müəssisələrinin fəaliyyətinə təsirinin tədqiqi, onun əsas inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsidir. Qarşıya qoyulan məqsədə müvəfəq olmaq üçün tədqiqatı vəzifələrini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- Innovasiya amilinə olan yanaşmaların və konseptual baxışların əks olunması
- Innovasiya nəzəriyyəsi və fəaliyyəti ilə bağlı nəzəri-metodoloji əsasların sistemləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi; .

- İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı ilə bağlı problemlərin tədqiqi;
- İnnovasiya fəaliyyətinin inkişafı sahəsində dünya təcrübəsinin öyrənilməsi və araşdırılması;
- Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Ölkədə və müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin təhlil edilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətinin mövcud durumunun və onun müəssisələrin inkişafına təsirinin tədqiqi.

Tədqiqat obyektı - makro səviyyədə innovasiya fəaliyyətinin təşkili mexanizmi və inkişaf istiqamətinin təkmilləşdirilməsidir.

Tədqiqatın predmeti - Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin formalaşması, tənzimlənməsi və inkişaf meyllərinin nəzəri və praktik əsaslarının makro və mikro səviyyədə tədqiqi, bu istiqamətdə təkliflərin, tövsiyələrin irəli sürülməsidir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını və informasiya bazasını - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, kiçik və orta müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi ilə bağlı müvafiq icra orqanlarının, elmi-tədqiqat institutlarının hesabatları, xarici ölkələrin, beynəlxalq təşkilatların informasiya, məlumatları, beynəlxalq miqyaslı elmi- praktiki konfransların materialları və s. təşkil edir. Dissertasiya işində bir sıra tədqiqat metodlarından və üsullarından, o cümlədən, statistik, analitik, müqayisəli, retrospektiv təhlil üsullarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- ❖ Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.
- ❖ Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərinin tədqiqi
- ❖ Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya səmərəliliyinin mövcud müasir vəziyyətinin ən son statistik göstəricilərlə təhlili

- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin müəssisələrin səmərəli inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi
- ❖ İnnovasiya sahibkarlığının stimullaşdırılmasının iqtisadi mexanizmlərinin tətqiq
- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizmin formalaşması
- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə imkan verən təkliflər əsaslandırılır;
- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltməyə imkan verən çevik innovativ idarəetmə sistemi təklif olunur.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin istər ölkə, istərsə də müəssisə səviyyəsində inkişaf meyilliliyi inkişafı ilə bağlı zəruri təklif və tövsiyələr təklif edilir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əks olunan məsələlər ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi mexanizminin formalaşmasında, inkişafında, innovasiya proseslərinin idarə edilməsi sisteminin təşəkkülündə istifadə edilə bilər. Bununla yanaşı, aparılan tədqiqat və araşdırmaları innovasiya nəzəriyyəsinin inkişafında fərdi dərslərlərin hazırlanmasına da xidmət edə bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, səkkiz bölüm, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

FƏSİL I. Kiçik və orta sahibkarlıqda innovasiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları

1.1 İnnovasiya sahibkarlığının formalaşdırılmasının nəzəri-metodoloji aspektləri

İqtisadi ədəbiyyatlarda innovasiya anlayışına dair fərqli fikirlərə rast gəlmək olar. İnnovasiya latın sözü olub, “innovato”- yeniləşmə və yaxud yaxşılaşma mənalarını ifadə edir. İnnovasiya anlayışının tarixi kökləri nisbətən fərqlənsə də, bu anlayışa müxtəlif baxışlar və ümumi konseptual yanaşmalar mövcud olmuşdur. İnnovasiya fikrinin yaranmasının müxtəlif iqtisadi proseslərlə bağlılığını tarixi kontekstdə tədqiq etmək daha məqsədəuyğun hesab edilir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bu anlayışın formalaşmasının tarixi kökləri XVIII əsrə təsadüf edir. Hələ bu dövrdə fransız maarifçisi Jan Kondorse elmin, sənayenin innovasiya ilə əlaqəli olduğunu və onların fəaliyyətinə müsbət təsir etdiyini sübut etməyə cəhd göstərmişdir. Onun baxışlarına əsasən elmi nailiyyətləri, sənaye istehsalı, tətbiqi, iqtisadi inkişaf proseslərinin artımına şərait yaradır.

Adam Smitin də innovasiya anlayışları ilə bağlı öz baxışları xüsusi maraq kəsb edir. Belə ki, o innovasiyanın təkamülü prosesinin təşəkkül tapması və inkişafında texniki tərəqqinin səmərəli, məhsuldar əməyi, həmçinin onun bölgü və istifadəsinin zəruri hesab edərək, bütün bu amillərin istehsalın təkmilləşdirilməsinə və yeni məhsul istehsalına təsir etdiyini qeyd etmişdir. Adam Smitin innovasiya fəaliyyəti, elmi texniki tərəqqi ilə əlaqədar baxışlarına, ümumi şəkildə bu formada səciyyələndirə bilərik : əmək bölgüsü- məhsuldarlıq- gəlir - mexaniki inkişaf- texniki tərəqqi.

İnnovasiya ilə bağlı məsələləri daha geniş formada isə David Rikardo tədqiq etmişdir. Onun bu istiqamətdə konsepsiyasına görə ixtiraların və kəşflərin iqtisadiyyata və sənayeyə tətbiqi səmərəsinin nəticəsi özünü əməyin daha da dərinləşməsində, keyfiyyətin artırılmasında əks etdirir. Məhz təkamül prosesini və elmi texniki tərəqqi məsələlərinə olan dərin baxışlarla onun bu istiqamətdə nəzəriyyəsinin yaranmasında baza rolunu oynamış , məhsul istehsalının dəyərinin

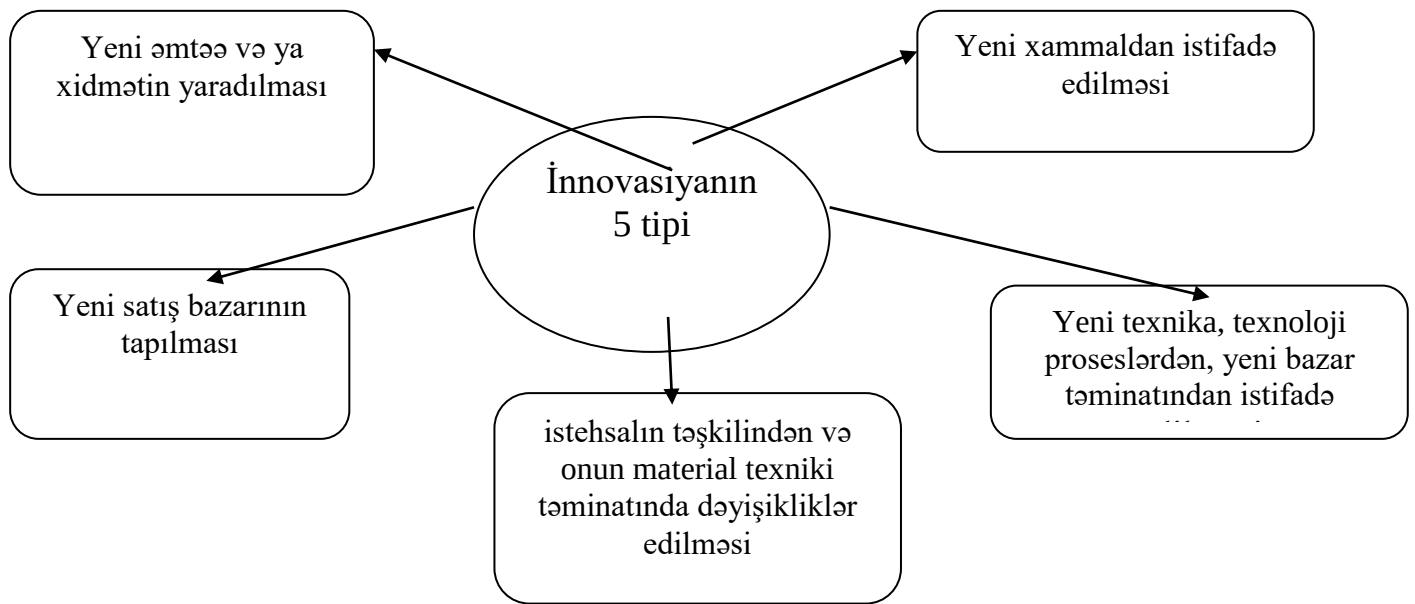
texniki tərəqqi ilə əlaqəli olması ilə əlaqədar konseptual əsasları irəli sürməyə imkan vermişdir. Daha sonralar isə İ.A.Şumpeter öz nəzəri yanaşmasına əsasən, innovasiya ilə bağlı fikirlərini daha da inkişaf etdirmiş, eləcə də yeni məhsul satışı və xammal resurs bazarlarının əldə olunmasının texniki tərəqqi ilə üzvü sürətdə bağlılığını tədqiq etmişdir. Ümumilikdə, qeyd etməliyik ki, bu anlayışdan ilk dəfə XX əsrdə istifadə olunmuşdur. Belə ki innovasiya haqqında tədqiqatların əsasını qoyan Jozef Şumpeter özünün 1911-ci ildə nəşr etdirdiyi “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” əsərində innovasiya, yeni texnikadan istifadəni, innovasiya texniki dəyişikliyin iqtisadi təsiri kimi məsələlərlə innovasiyanı sistem dəyişiklik və proses kimi nəzərdən keçirmişdir. O, öz tədqiqatlarında sahibkarlıq sektorunun inkişafını daha müasir texnoloji avadanlıqların tətbiqi və elmi texniki tərəqqi nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi ilə sıx bağlı olduğunu qeyd etmişdir. Elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi isə bu sahibkarlara daha üstün mövqedən çıxış etməyə şərait yaradaraq, birbaşa olaraq onların mənfəətlərinin və gəlirlərinin artmasına təsir göstərir. Burada Şumpeter innovasiya anlayışına sadəcə nəzəri deyil, həm də praktiki cəhətdən diqqət yetirərək, onu geniş şəkildə təhlil etmiş, innovasiya və iqtisadi inkişaf arasındakı qırılmaz əlaqəni və gələcəkdə innovasiyanın sosial iqtisadi inkişafdakı rolundan da bəhs etmişdir.

Bununla yanaşı, o təsərrüfat fəaliyyətini 2 əsas cəhətini tədqiq etmişdir:

- gündəlik dövriyyə
- iqtisadi inkişaf

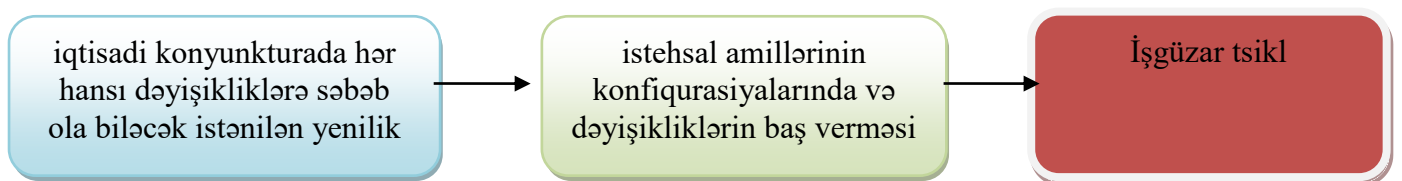
Innovasiya prosesinə elmi texniki tərəqqinin nəticəsi kimi baxaraq, qeyd etmişdir ki, istehsal funksiyası yığma təsir edən faktorların dəyişməsi uçot ilə məhsulun kəmiyyətinin dəyişməsini ifadə edir. Bir sıra yeniliklər vasitəsilə istehsalda dəyişikliklər edilməsini əsaslandırırmış və bunu yeni kombinasiyalar və iqtisadi inkişafda rolunu təsvir etmişdir. Onun bu cür dəyişikliklərin 5 tipini fərqləndirmişdir.

Sxem 1.1. Şumpetere görə innovasiyanın 5 tipi (5, 23)

O, apardığı tədqiqatlarda işgüzar tsiklların səbəbini innovasiya prosesində görürdü. Bununla o, sadəcə olaraq texniki kəşfləri və irəliləyişləri nəzərdə tutmurdu həmçinin yeni istehsal metodların, eləcə də yeni xammal növlərin nəzərdə tuturdu. Bu iqtisadi konyunkturaya təsir edə biləcək hər bir yeniliyi işgüzar tikin, potensial mənbəyi kimi dəyərləndirirdi. Məhz buna müvafiq qeyd edə bilərik ki, Şumpeter nəzəriyyəsini işgüzar tsiklində aşağıdakılar öz əksini tapmışdır.

Sxem 1.2. İnnovasiyalı idarəetmədə işgüzar tsikl

O, eyni zamanda innovasiya prosesində iqtisadi yüksəlişin əsas mənbəyini göstərərək qeyd edirdi ki, iqtisadi artım, istehsal prosesinin inkişafına texnoloji avadanlıq da bir sıra sahələrdə mütəmadi olaraq baş verən dəyişiklik təkamül prosesi olmadan reallaşdırı bilməz. Bu amil özlüyündə bazarlarda münasib qiymətə və yüksək rəqabətli məhsulların çıxarılmasına, bazar sistemindən müasir tələblərin daha da təkmilləşdirilməsini və ümumilikdə istehlakçıların tələblərinə uyğun məhsul istehsalı ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqəlidir. Bu zaman burada innovasiyanın rəqabət

qabiliyyətinin inkişafında rolu onunla izah olunur ki, məhsul istehsalı və satışında qiymət amili və bazara münasib qiymətə keyfiyyətli məhsul çıxarılması, innovasiya amilinə görə çıxış edir.

Mövcud ədəbiyyatlarda innovasiya verilən təriflərin bir qismi bu formada ümumiləşdirə bilərik :

Şumpeter – innovasiya prosesini tətbiq etmək məqsədi ilə müxtəlif bazarların yaradılması, yeni istehlak əmtəələrin və nəqliyyat vasitələrinin yaradılması və sənayenin təşkili formalarının dəyişdirilməsidir.

A.Marşall- qeyd etmişdir ki, innovasiya prosesi, iqtisadiyyatın ümumi təkamülünün və iqtisadi proseslərin sürətləndirici kimi çıxış edir və işgüzar fəaliyyətin əsas məzmununu təşkil edir

F.Valenta- innovasiya prosesini mənfi və müsbət sosial iqtisadi dəyişikliklərə səbəb olan müxtəlif istehsal üzvlərinin ilkin strukturların dəyişdirilməsi formasında şərh vermişdir.

V.Santo- İnnovasiya ixtira , kəşf və təlim nəticələrinin tətbiqindən müəyyən əlavə dəyər, mənfəət qazanmağa təmin edən texniki prosesdir.

D.M.Qivişiani –cəmiyyətin yeni ictimai tələbatı ödəmək məqsədilə yeni praktiki vasitələrin yaradılması və istifadəsi üzrə kompleks prosesdir.

S.V.İlenkova – idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi və müxtəlif ekoloji, elmi texniki, iqtisadi və digər sahələrini də əldə etmək məqsədi yeniliyin tətbiqinin son nəticəsi kimi çıxış edir.

Z.M.Nəcəfov- iqtisadiyyatın inkişafının yeni istiqamətdə olmaqla MİS çərçivəsindən dövlətinin müvafiq siyasətinin kompleks prosesidir.

T.N.Əliyev- İnnovasiya dəyişən şəraitə münasibət bildirməkdir və birliklərin yeni məhsul və xidmətə çevirməklə bağlı prosesdir.

M.Porter innovasiya anlayışına yanaşmasında xüsusilə qeyd etmişdir ki, hər hansı bir ixtiranın texnologiyanın, istehsal prosesinə kommersiya məqsədləri üçün tətbiq olunması onun gözlənilən nəticələrin alınması fikri nəzərə çarpır. O, xüsusilə şirkətin rəqabət üstünlüyünü innovasiya inkişafında göstərmişdir və bu formada qeyd

etmişdir ki, uğur əldə etmiş hər bir şirkət öz xüsusi strategiyasını tətbiq edir. Bu zaman şirkət öz rəqabət üstünlüyünü innovasiyaların vasitəsilə qazanır. Onlar yeni texnologiyalar tətbiq edərək və yeniliklərə yaxınlaşaraq , həm də yeni iş yerlərini istifadə edirlər. Bu zaman yeniliklərin tətbiq edilməsi istiqamətində şirkət rəqabət üstünlüyünü əldə edir və daha sonradan bu onun yüksək gəlir əldə etməsinə şərait yaradır. Buna görə digər şirkətlərdə innovasiya biznesi, onların fəaliyyətinin əsas məşğuliyyəti olaraq daha aktual olur.

Rikardo xüsusi innovasiya ilə əlaqədar apardığı tədqiqatlarda və baxışlarından belə bir fikir əsaslandırılmışdır ki , o tədqiqatlarında 3 əsas istiqamətdən bəhrələnir.

Birinci istiqamət ondan ibarət olur ki, əmək haqqının artmasının müəssisə və təşkilatlardan kapital sahiblərini fəhlə əməyinin daha mütərəqqi texnologiyalarla əvəz edilməsinə sövq edir.

İkinci istiqamət isə bundan ibarətdir ki, ilk dəfə olaraq texnoloji işsizlik problemi və onun yaranma mənbəyini öz əsərlərində tədqiq etmişdir. Onun bu yanaşmasını isə K.Marks özünün “Kapital” əsərində daha da təkmilləşdirmişdir.

Bu sonuncu istiqamətdə isə Rikardo əmək məhsuldarlığının dəyişmədiyi halda, yeni ixtiralar faiz dərəcəsinə və eləcə də əmək haqlarından təsirinin neytrallıq mövqeyini üstün hesab edir.

Innovasiya ilə bağlı aparılan tədqiqatlarda N.D.Kondratyevin rolu əvəzsizdir. O birbaşa olaraq innovasiya fəaliyyəti haqqında tədqiqatlarla məşğul olmasa da dolayı yolla bazarda konyunkturanın tətbiqi və onun dəyişkənlik mərhələləri ilə əlaqədar və eləcə də iqtisadi fəaliyyətlə bağlılığına dair müxtəlif praktiki cəhətdən əhəmiyyət kəsb edən araşdırmalar aparmışdır. Bu tədqiqatlar isə innovasiyanın iqtisadiyyat, istehsal və bir sıra digər sahələrlə olan bağlılıqları istiqamətində müsbət rol oynamışdır. Belə ki, o yarım əsirlik dövrü əhatə edən bir mərhələ üzrə bazar konyunkturasının təhlil vasitəsi ilə müəyyənləşdirmişdir . İstehsal prosesinin müxtəlif dövlətləri arasında yeni ixtira və kəşflərin ideyaların tətbiqi ilə ciddi şəkildə əlaqəlidir. Onun bu sahədəki araşdırmaları, innovasiya fəaliyyətinin nəzəri əsasları istiqamətində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Bir sıra tədqiqatçılar müxtəlif dövrlərdə innovasiya nəzəriyyəsi və fəaliyyətinin inkişafı ilə əlaqədar daha çox mühüm tədqiqatlar aparmışlar. Belə ki, S.Kuznes (Nobel mükafatı laureatı)- innovasiya anlayışının tarixi dövrilik baxımından şərh etmiş və onu daha çox sosial iqtisadi və bazar tələbləri ilə əlaqələndirmişdir.

F.Xayek “Avstriya iqtisadi məktəbi”nin nümayəndəsi kimi innovasiya fəaliyyətini geniş şəkildə şərh edən tədqiqatçılardan hesab edilir. O, bu anlayışı biliklərin genişlənməsi və yayılması kimi şərh etmişdir. Onu aşağıdakı formada əsaslandırmışdır ki, müasir dövrdə inkişaf etməkdə olan rəqabət mühiti bazar münasibətlərində qaydaları köklü surətdə dəyişmişdir. Belə olduqda isə həm bazarın tələbləri daha da artmış və istehlakçıların tələblərinə uyğun təkmil və fayda səviyyəsi daha yüksək olan məhsul və xidmətlərin istehsalı müəssisə və təşkilatların diqqət yetirməli olduğu aktual məsələlərə çevrilmişdir. Bu proses bazara müxtəlif məhsul və xidmətləri təqdim edən müəssisə və təşkilatların texnoloji avadanlıqlardan istifadə və eləcə də intellektual qabiliyyətinin yüksəlməsinin ən mütərəqqi bazar infrastrukturunun qurulması və elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən istifadə edərək, onun müxtəlif sferalar da tətbiqini zəruriləşdirmişdir.

Innovasiya nəzəriyyəsinin növbəti inkişaf mərhələsi hesab edilən XX əsrin 70-80-ci illərində, xüsusilə yeni texniki dönüşün başlanması və bu istiqamətdə inkişaf etmiş dövlətlərin mövqeyinin daha da möhkəmlənməsi innovasiya fəaliyyətinin aktuallaşması üçün xarakterik olan bir mərhələni əhatə edir. Bu dövrdə isə bir sıra iqtisadçılar innovasiya prosesləri ilə əlaqədar məsələləri daha da təkmilləşdirərək müxtəlif tədqiqatlar aparmışlar. Bunlara misal olaraq , Y.Van deyn, Q.Menş, Y.V.Yakoveç göstərə bilərik. Bu tədqiqatlarda innovasiya fəaliyyətinə iqtisadi inkişaf və elmi texniki tərəqqinin əsas tərkib hissəsi kimi yanaşılmışdır. Bu, nöqtəyi nəzərdən S.Y.Qlazyevin fikirləri də xüsusi maraq kəsb edir. O, innovasiya fəaliyyətinin dinamik iqtisadi inkişafı, işsizlik və bununla yanaşı olan texniki inkişafın iqtisadi təsirini təhlil edərək, yeni innovasiya potensialının yaradılması və bunun bəşəriyyət üçün rolunu şərh etmişdir.

1990-cı illərdən etibarən innovasiya ilə əlaqədar aparılan tədqiqatlar, və innovasiya nəzəriyyəsi ilə bağlı istiqamət sahələri çoxşaxəliliyi ilə diqqəti cəlb etmişdir. Onun bu dövrdə baş verən bir sıra hadisələr dünyanın müxtəlif ölkələrindən elmi texniki tərəqqinin və transformasiya proseslərinin sürətlənməsinə səbəb olmuşdur. Onunla yanaşı, digər tərəfdən, dünyada bir sıra böhranların yaranmasına, eləcə də dövlətlərin bir-birlərinə qarşı olan iqtisadi və siyasi maraqları baxımından münaqişələrin artmasına gətirib çıxarmışdır.

Son dövrlərdə isə innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı Amerika iqtisad məktəbinin apardığı araşdırmalar haqqında bəhs etdiyimiz bu problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində mühüm rol oynaya bilər. Bu nöqtəyi nəzərdən A.Şlezinqer Amerikanın son 30 ildə baş verən ictimai siyasi və sosial iqtisadi həyatındakı hadisələri ümumiləşdirərək, onu innovasiya fəaliyyəti ilə bağlılığını qeyd etmiş, eləcə də bu istiqamətdə meyllərin son yüksəliş və geniş nöqtələri və daxili və xarici təsir amillərinin tədqiq etmişdir. Ümumiyyətlə, müasir dövrün elmi yanaşmanın və innovasiya prosesinə baxışlarda nisbətən əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha təkmilləşmiş formadadır. Buna misal olaraq göstərə bilərik : Tvisin tədqiqatlarında innovasiya nəzəriyyəsi ilə əlaqədar qeyd edilmişdir ki, elmi texniki nailiyyətin sonu nəticələrinin idarəetmə obyektinin təkmilləşdirilməsi, bir sıra sahələrdə inkişafın təmin edilməsi məqsədi ilə bir məfhum kimi qiymətləndirmək daha doğru olardı. Bu yanaşma isə hal hazırkı dövrdə həm qloballaşmaqda olan dünyanın dəyişən və inkişaf edən xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Bir sıra iqtisadçı alimlər isə bu anlayışı yeni fikirlərin və ixtiralarından istehsal və xidmət sferasında mütərəqqi dəyişikliyin əldə edilməsi və praktiki tətbiqinə əsaslanması ilə əlaqələndirirlər.

Yerli iqtisadçı alimlərin innovasiya ilə bağlı müxtəlif cür yanaşmaları mövcuddur. Belə ki, akademik Z.Səmədzadənin iqtisadi ensiklopediyasında innovasiya ilə bağlı məsələlər bu formada şərh edilmişdir. O qeyd etmişdir ki, məhsul texnoloji və təşkilati idarəetmə yeniliklərin yaradılması, bazara daxil olması üçün məqsədyönlü fəaliyyətdir. Belə olduqda isə məhz təşkilati idarəetmə yeniliklərinin mövcud olması üçün innovasiya fəallığı zəruri şərtidir. Ona görə də

istənilən müəssisənin, təşkilatın və dövlətin innovasiya siyasətinin reallaşdırılması, onun ümumi iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsi hesab edilir. İnnovasiya fəallığının səviyyəsi isə ümumilikdə müxtəlif müəssisə və təşkilatların rəqabət qabiliyyətini müəyyən edir.

M.C.Ataşiyev və Q.S. Süleymanov öz tədqiqatlarında bu innovasiya prosesinin yeniliklərin tətbiqi ilə əlaqəli əsas istehsal fondları vasitəsilə texniki parametrlərinin təkmilləşdirilməsinə uyğun olaraq həyata keçirilən tədbirlər sistemi kimi qiymətləndirmişlər.

C.Kərimov, H.İsrafilov və A.Orucov innovasiya prosesi sadəcə olaraq, yenilik deyil, yeni kəşfin texnologiyasının yaradılması ilə əlaqədar bütün proseslərin məcmusu kimi tədqiq etmişlər.

İ.M.Abbasov, R.F.Sadiqov və sıra alimlər öz tədqiqatlarında innovasiyanı yüksək səmərəliyə malik, ixtiraların və kəşflərin son nəticəsi kimi qiymətləndirmişlər.

İnnovasiya fəaliyyətini, onunla bağlı məsələləri daha əsaslı şəkildə David Rikardo tədqiq etmişdir. Onun nəzəriyyəsinə görə, kəşf və ixtiraların iqtisadiyyata, sənayeyə tətbiqi səmərəsinin nəticəsi özünü əməyin daha da dərinləşməsində, onun keyfiyyətinin artmasında və yeni bazarların fəth olunmasında göstərir [7, s. 47]. Qeyd edə bilərik ki, elmi-texniki tərəqqinin və təkamül prosesinin nəticələrinə olan geniş baxışlar Rikardoya bu sahədə öz nəzəriyyəsini formalaşdırmağa baza yaratmış, yəni görülməyən işin, məhsul istehsalının dəyərinin texniki tərəqqi ilə üzvi surətdə bağlı olması üzrə konseptual əsasları irəli sürməyə imkan vermişdir. Məhz onun tərəfindən ilk dəfə texniki tərəqqinin formaları və növləri müəyyən edilmişdir ki, bu yanaşmaya bir qədər sonra fərqli və həmin nəzəriyyənin inkişafı şəklində İ.A.Şumpeter münasibət bildirmişdir. Şumpeterin nəzəri yanaşmasına görə, məhsul istehsalı, yeni məhsul satışı, xammal, resurs bazarlarının əldə olunması, müasir və təkmil istehsalın təşkili texniki tərəqqinin inkişafı ilə üzvi surətdə bağlıdır [9, s. 52].

David Rikardonun texniki tərəqqi və inkişaf ilə bağlı əsərlərinin və ba-

xışlarının nəticələri belə bir fikri əsaslandırmağa imkan verir: bu sahədə onun apardığı təhlil və tədqiqatların mənbəyi üç əsas istiqamətdən bəhrələnir.

Birinci istiqamət: əmək haqqının artması kapital sahiblərini fəhlə və işçi əməyinin daha mütərəqqi texniki vasitələrlə, texnologiyalarla əvəz edilməsinə sövq edir. Müvafiq fikir sonradan təkmilləşdirilməklə D.Xiksom və P. Samuelson tərəfindən irəli sürülmüşdür.

İkinci istiqamət: Rikardo ilk dəfə olaraq, texnoloji işsizlik problemini, onun yaranma mənbəyini açmışdır. Sonradan isə, mövcud yanaşmanı K.Marks özünün “Kapital” əsərində daha da təkmilləşdirmişdir. Həmçinin, həmin məsələyə müasir dövrdə global inkişaf prosesləri mühitində A.Sovi də münasibət bildirmişdir. Müvafiq yanaşma, texniki tərəqqi və məşğulluq məsələləri üzrə baxışlar K.Frimenanın və L. Soetenin tədqiqatlarında da öz əksini tapır [34, s. 69-70].

Üçüncü istiqamət; Rikardo əmək məhsuldarlığının dəyişmədiyi şəraitdə kəşf və ixtiraların faiz dərəcələrinə, istehsal olunan məhsullara və əmək haqlarına təsirinin neytrallıq mövqeyini üstün tuturdu.

A.Smitin və D.Rikardonun innovasiya, onunla bağlı olan proseslər üzrə nəzəri baxışları, konseptual yanaşmaları, zənnimizcə, müasir dövrdə innovasiya fəaliyyətinin formalaşmasının, inkişafının elmi-metodoloji əsaslarının təşəkkülündə əvəzsiz rol oynayır.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, innovasiya fəaliyyəti, bu sahədə baş verən proseslər müxtəlif formada, bəsit və dəyişkən şəkildə təzahür etsə də, onlar daha erkən dövrlərdən inkişaf etməyə başlamışdır. Lakin, innovasiya amilinin, bu fəaliyyət növünün nəzəri və praktik əsaslarının dərin və geniş tədqiqi məhz XX əsrdən başlayaraq özünü büruzə verməkdədir.

Innovasiya ilə bağlı aparılan tədqiqatlarda N.D.Kondratyevin rolu əvəzsizdir. O birbaşa olaraq innovasiya fəaliyyəti haqqında tədqiqatlarla məşğul olmasa da dolayı yolla bazarda konyunkturanın tətbiqi və onun dəyişkənlik mərhələləri ilə əlaqədar və eləcə də iqtisadi fəaliyyətlə bağlılığına dair müxtəlif praktiki cəhətdən

əhəmiyyət kəsb edən araşdırmalar aparmışdır. Bu tədqiqatlar isə innovasiyanın iqtisadiyyat, istehsal və bir sıra digər sahələrlə olan bağlılıqları istiqamətində müsbət rol oynamışdır. Belə ki, o yarım əsirlik dövrü əhatə edən bir mərhələ üzrə bazar konyunkturasının təhlil vasitəsi ilə müəyyənləşdirmişdir. İstehsal prosesinin müxtəlif dövlətləri arasında yeni ixtira və kəşflərin ideyaların tətbiqi ilə ciddi şəkildə əlaqəlidir. Onun bu sahədəki araşdırmaları, innovasiya fəaliyyətinin nəzəri əsasları istiqamətində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

N.D.Kondratyevin öz nəzəri baxışlarında iqtisadiyyat, istehsal və s. sahələr ilə bağlılığının tədqiqində əsaslı müsbət inkişaf mənbəyi sayıla bilər. O, bazar konyunkturasının təqribən yarım əsrlik dövrü mərhələsini əsaslı şəkildə tədqiq edərək, belə bir məntiqi qanunauyğunluğu müəyyən etmişdir ki, iqtisadi inkişafda, istehsal prosesində yüksəliş və eniş dövrləri arasındakı əsas asılılıqlardan biri elmi-texniki tərəqqinin, yeni ixtiraların, kəşflərin, ideyaların tətbiqi ilə ciddi şəkildə bağlıdır [6,s.32.29,s.53]. Onun bu sahədəki elmi araşdırmaları, əsaslandırmaı innovasiya fəaliyyətinin nəzəri və fundamental əsaslarının inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Zənnimizcə, Kondratyev bu sahədəki tədqiqatlarını, dolayısı da olsa innovasiyanı yalnız iqtisadiyyat, istehsal, bazar amilləri ilə əlaqələndirmir, onu cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafı, iqtisadi sistemin təkamülü ilə də bağlayır. Elmi-texniki tərəqqi və onun tətbiqi ilə bağlı N.D.Kondratyevin fikirləri Avstriya iqtisadçısı İ.A.Şumpeter tərəfindən dərinlən tədqiq olunaraq, onun innovasiya və innovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin daha mükəmməl şəkildə inkişafında istifadə edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya anlayışına, innovasiya fəaliyyətinə və proseslərinə yanaşmada Şumpeterin nəzəri-konseptual tədqiqatı və baxışları öz dərin və yüksək dəyərliliyi ilə seçilir. Şumpeter innovasiyada iqtisadi yüksəlişin əsas təkan mənbəyini görərək, belə bir fikir irəli sürürdü ki, iqtisadi artım, istehsal prosesinin inkişafı texniki tərəqqi, texnoloji avadanlıq və digər bu kimi sahələrdə mütəmadi olaraq baş verən inqilabi dəyişiklik, təkamül

prosesi olmadan həyata keçə bilməz. Həmçinin, bu amil yeni bazarların əldə olunması, bazara daha yüksək rəqabətqabiliyyətli məhsulun çıxarılması, bazar strukturunun və sisteminin müasir tələblər baxımından təkmilləşdirilməsi ilə üzvi surətdə bağlıdır [10,s.52]. Burada eyni zamanda innovasiyanın rəqabət qabiliyyətinin inkişafında mühüm rol oynaması fikri əsaslandırılır, məhsulun istehsalında və satışında qiymət amili innovasiya amilinə görə çıxış edir. Onun innovasiya anlayışına və ona olan baxışları “İqtisadi inkişafın nəzəriyyəsi” (1912) əsərində daha aydın şəkildə öz əksini tapmışdır. Burada o əsaslandırır ki, sahibkarlıq sektorunun inkişafı, onun məşğul olduğu sahədə daha müasir, elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqi ilə sıx bağlıdır. Mövcud yanaşma bazarda sahibkarın üstün mövqedən çıxış etməsinə şərait yaratmaqla, sahibkar gəlirinin və mənfəətinin əsaslı şəkildə artmasına təsir edir, bu proses zəncirvari formada daha təkmil və daim inkişafı fərqlənən geniş təkrar istehsalın baş verməsinə şərait yaradır [18,s.69]. Şumpeterin əsaslandırılmış elmi baxışlarının əhəmiyyəti bir də ondadır ki, o, innovasiya anlayışına nəzəri və praktiki baxımdan xüsusi diqqət yetirməklə, onun zəruriliyini geniş aydınlaşdırmaqla, bu prosesin mikro və makro iqtisadi inkişaf arasındakı qırılmaz əlaqəsini açır, gələcək sosial-iqtisadi inkişafın innovasiya fəaliyyətinin davamlı şəkildə həyata keçirilməsi ilə bağlı olması fikrini irəli sürür, bir qədər sonra Şumpeter (XX əsrin 30-cu illərində) innovasiya anlayışının elmi terminologiyada istifadə olunmasına nail oldu. Onun innovasiya anlayışını xarakterizə edən əsas əlamətlərinə aşağıdakılar şamil olunur: yeni texnikadan, texnologiyadan və müasir bazar infrastrukturundan istifadə edilməsi; məhsul istehsalının tərkibinin keyfiyyət və yararlılıq baxımından təkmilləşdirilməsi; yeni və səmərəli xammal və resurslardan istehsalda istifadə edilməsi; istehsalın təşkilinin, satışının və maddi-texniki bazasının müasir tələblər baxımından inkişafı; yeni bazarların fəth edilməsinə nail olunması.

İ.A.Şumpeterin tədqiqat və əsərlərinin xüsusi əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, innovasiya fəaliyyətinin nəzəri və praktiki əsaslarının inkişafı ilə bağlı sonradan digər alim və iqtisadçılar da onlara müraciət etmişlər,

İ.A.Şumpeterin nəzəri- konseptual baxışlarını, yanaşmalarını daha da inkişaf etdirmişlər. Belə ki, Kuznes innovasiya anlayışına, onun inkişaf prosesinə tarixi dövrilik baxımın- dan yanaşaraq, bu prosesin təkmilləşməsinə siyasi-ictimai, sosial-iqtisadi və bazar tələbləri ilə əlaqəli əsaslandırırmışdır. Onun əsaslandırılmalarında elmi-texniki tərəqqinin, innovasiya sahəsində inqilabi dəyişikliyin zamanla, dövrlə bağlı çıxış etməsi nəzərə çarpır [30, s.41].

İ.A.Şumpeterdən sonra F.Xayek innovasiya anlayışının, fəaliyyətinin nəzəri-konseptual əsaslarını daha geniş müstəvidə tədqiq edən ikinci alim, “Avstriya iqtisadi-nəzəri məktəbinin nümayəndəsi hesab olunur. Xayekin yanaşmasında innovasiya konsepsiyası “biliklərin genişlənməsi və yayılması” ilə daha çox əlaqələndirilir [13, s.36], Belə ki, inkişaf etməkdə olan rəqabət mühiti müasir bazar şəraitini əvvəlki əsrlərdəki bazar münasibətindən köklü surətdə fərqləndirir, bazarın, istehlakçıların tələblərinə uyğun daha təkmil, müasir və faydalılıq səviyyəsi yüksək olan məhsul və xidmətlərin təqdimini ön plana çəkir. Mövcud vəziyyət istər-istəməz insanların intellektual qabiliyyətinin yüksəlməsini, innovasiya prosesinin davamlı şəkildə inkişafını, mütərəqqi bazar infrastrukturunun qurulmasını, informasiya-marketing şəbəkəsindən səmərəli istifadə edilməsini, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin iqtisadiyyata, istehsalat, sosial sferaya tətbiqinin artırılmasını zəruriləşdirir.

İnnovasiya nəzəriyyəsinin inkişafı ilə bağlı aparılan tədqiqatlarda S.Y.Qlazeyevin yanaşması da xüsusi maraq kəsb edir. Belə ki, o, elmi-texniki tərəqqinin, texniki inkişafın iqtisadiyyata təsirinin qiymətləndirilməsini müəyyənləşdirərək, innovasiya fəaliyyətinin ölkə və dünya iqtisadi inkişafına verəcəyi töhfənin əvəzsizliyini, yeni innovasiya potensiallarının yaradılması və müvafiq sahələrdə tətbiqinin bəşəriyyət üçün rolunu konkretləşdirmişdir [11, s.47].

Son dövrün elmi yanaşmalarında innovasiya anlayışına, prosesinə baxışlar da müasirlik baxımından təkmilləşməkdədir. B.Tvissin tədqiqatlarında innovasiya - yeniliyin, elmi-texniki nailiyyətin son nəticələrinin idarəetmə obyektinin təkmilləşdirilməsi, iqtisadi, sosial, ekoloji və digər sahələrdə inkişafın təmin edilməsi məqsədi üçün tətbiq edilən bir məfhum kimi dəyərləndirilir [12,s.51]. Təbii ki, belə yanaşma qloballaşmaqda olan dünyanın dəyişkən və inkişaf tələbindən irəli gəlir.

Bir sıra digər iqtisadçı alimlər bu məfhumu, anlayışa başqa cür yanaşırlar, belə ki, onların fikrincə, innovasiya davamlı bir proses olub, elmi fikirlərin, kəşflərin, ixtiraların və texnoloji yeniliklərin istehsal, xidmət sahəsində mütərəqqi dəyişikliyin əldə edilməsinə, onun praktiki tətbiqinə nail olunmasına və bütün bunların nəticəsi olaraq İctimai, sosial, iqtisadi səmərəyə çatılmasına gedən bağlılığı özündə ehtiva etməlidir. Beynəlxalq aləmdə innovasiya və innovasiya fəaliyyətinə olan baxışlardakı müxtəliflik bir-birilə ciddi ziddiyyət təşkil etmir. Belə ki, alimlərin bir qismi bu anlayış və fəaliyyəti tədqiqatın obyektinə və predmetinə ilə bağlayırlarsa, digər qismi onu məzmunla, fəaliyyət göstərdiyi istiqamət, verəcəyi fayda, əhatə dairəsi və digər bu kimi amillər ilə əlaqələndirirlər.

Müasir innovasiyanın predmetinə əsasən elmi-texniki nailiyyət və intellektual qabiliyyət nəticəsində yaradılan müxtəlif növlü yeni məhsulların istehsalı, bazarda tətbiqi və istehlakı aid edilir. Belə yanaşmaya bir növ yenilik kimi də baxılır, bu əsasda yenilik innovasiyanın obyektinə hesab olunmaqla, onu eyni zamanda bu prosesin bünövrəsi kimi də qəbul edirlər. Müvafiq yanaşmaya Qərb alimləri, bir çox iqtisadçılar, beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar da müsbət yanaşmaqla, yeni texniki qərarları - yeniliyi innovasiyanın rüşeymi kimi dəyərləndirirlər. İnnovasiyanın obyektinə yaradılacaq, ixtira olunacaq yeni məhsul, xidmət növü üzrə aparılacaq tədqiqatlar, əhəmiyyətli səmərə verəcək elmi-texniki tədqiqatlar və bununla bağlı yerinə yetirilən araşdırmalar, bütün bu tədbirlərin həyata keçməsinə təmin edəcək maddi-texniki baza da

daxil olunur. İnnovasiyanın inkişafında əsas tətqiqat obyektləri kimi aşağıdakılar çıxış edir:

- şəxslər, müxtəlif sosial qruplar, biznes qurumları və onlar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin inkişaf səviyyəsi;
- vahid sistem kimi formalaşan innovasiya sistemi;
- makro və mikro səviyyədə sosial-iqtisadi inkişafı təmin edəcək institutların, sosial-iqtisadi norma və standartların məcmusu.

Həmçinin, innovasiya fəaliyyətinin subyektinə aşağıda qeyd edilənlər şamil olunur:

- şəxslər, qruplar, istehlakçılar;
- müxtəlif institut və təşkilatlar;
- milli innovasiya sistemi,

İnnovasiya fəaliyyətinin subyektini bu fəaliyyətlə bağlı olan fiziki və hüquqi şəxslər formalaşdırır. İnnovasiya fəaliyyətinin subyektini qismində müəssisələr, təşkilatlar, dövlət və özəl qurumlar, fərdi şəxslər və digər bu kimi innovasiya prosesinin, fəaliyyətinin yaradıcıları, tətbiqediciləri və istehlakçıları çıxış edə bilirlər.

İnnovasiya fəaliyyətinin predmeti, obyektini və subyektini ilə bağlı fikir və baxışların əhatə dairəsi nə qədər geniş olsa da, zənnimizcə, onlar arasında ümumi məqsəd, nəticə üzrə yaxınlıq özünü aydın şəkildə büruzə verir. Bu da müxtəlif sahələrdə müasir elmi-texniki tərəqqinin, ixtiraların, idarəetmə sisteminin təkmilləşməsinə nail olunması, cəmiyyətin, iqtisadiyyatın inkişafı, ləngidən problemlərin aradan qaldırılması, sosial-iqtisadi həyatda maddi-mənəvi, elmi tərəqqinin təmin edilməsi kimi ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsilə bağlıdır.

İnnovasiyaları səciyyələndirən prinsip və əlamətlərə aşağıdakılar şamil edilir:

- istehlakçı tərəf üçün konkret iqtisadi və ya sosial faydaların mövcudluğu;

- yeni və orijinal İdeyaların, qərarların praktiki və ya təsərrüfat fəaliyyətilə, onun tətbiqi ilə əlaqəsi;

- yaradıcı, yeni intellektual yanaşma və onun riskliliyi;

-yeniliyin, ixtiranın, təkmilləşdirmənin ilk dəfə konkret olaraq tətbiqi.

Həmçinin, innovasiya fəaliyyətini aşağıdakı əsas prinsiplər də səciyyələndirir:

İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin ictimai istehsalın texnoloji səviyyəsinin və səmərəliliyinin yüksəlməsinə, elm yönümlü məhsulun rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə və ekoloji təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə yönəlməsi və bütün bunların nəzəri və praktiki cəhətdən tanınması;

-innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsinin dövlət və səmərəli mexanizminin yaradılması, bu mexanizmin innovasiya sahəsində rəqabət-qabiliyyətliliyə, inkişafa xidmət etməsi;

-iqtisadiyyat və digər sahələrdə müterəqqi struktur irəliləyişə nail olunması, yeni məhsul və xidmət növünün yaradılması üçün mövcud resursların müəyyən edilməsi, onlardan səmərəli istifadə olunması;

-bazar münasibəti şəraitində innovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması, haqsız rəqabət və innovasiya prosesinə təsir edəcək digər neqativ halların aradan qaldırılması;

-innovasiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın artırılması, bu istiqamətdə ümumbəşəri əhəmiyyətli fəaliyyətin genişləndirilməsi.

Bütün bunlarla yanaşı; zənnimizcə, innovasiya fəaliyyətinin əsas prinsiplərinə belə yanaşmanın da əlavə olunması məqsəduyğundur: bazar iqtisadiyyatı şəraitində innovasiya və ya innovasiya fəaliyyəti yeniliyi, təkmilləşməni, tərəqqini təmsil etməklə, daha çox istehlak əlamətinə, faydalılığına görə seçilməlidir:

İnnovasiya fəaliyyəti bazarda rəqabətqabiliyyətlilik amili ilə sıx bağlı olub, onun inkişafında aparıcı rol oynayır. Məhz bu baxımdan firma və müəssisələr müasir və səmərəli innovasiya prosesinə, onun nəticələrinin tətbiqinə meyilli olub, həm öz məhsullarının rəqabət qabiliyyətini, faydalılıq səviyyəsini artırır,

həm də bazardakı üstün mövqeyini qoruyub saxlamağa çalışır. Bütün bu prosesləri nəzərə alaraq, innovasiyanın funksiyasını üç istiqamət üzrə də təsnifləşdirirlər:

- təkrar istehsal;
- investisiyaya meyillilik;
- stimullaşdırma.

Innovasiyanın funksional fəaliyyətindən asılı olmayaraq, burada bir əsas amil daim diqqət mərkəzində olmalıdır: innovasiyanın tərkibi, məzmunu bilavasitə elmi-texniki yeniliyi, səmərələşdirici təkmilliyi, istifadəçi və istehlakçılar üçün daha çox faydalılığı özündə təcəssüm etdirməlidir.

Müasir inkişaf şəraitində innovasiyaya baxışlar da təkmilləşir; bir çox iqtisadçılar onları əhəmiyyətinə, faydalılıq imkanlarına görə digər aspektdən görürlər:

- sosial-ictimai innovasiyalar;
- material, məhsul və texniki innovasiyalar;
- texnoloji-proses innovasiyaları.

Innovasiya fəaliyyəti daim tərəqqiyə, inkişafa, faydalılığa, stimullaşdırmaya meyilli olduğu üçün onu aşağıdakı kimi də fərqləndirirlər:

- elmi-texniki tərəqqinin inkişafına görə;
- istehsal tələblərinin daha yüksək şəkildə ödənilməsinə və istifadəsinə görə;
- bazarda istehlakçıların tələbatının ödənməsinə görə,

Innovasiyaların sahəvi yanaşmasına nəzər saldıqda, onları belə şəkildə də təsnifləşdirirlər: makro, mezo, mikro səviyyədə innovasiyalar. Innovasiyaların mahiyyətini, məzmununu, əhəmiyyətini və təsir sferasını nəzərə alıb, onların mövcud təsnifləşmə yanaşmasına, zənnimizcə, aşağıdakı kimi daha yığcam, əlaqəli və vahid baxımdan yanaşmaq məqsədəuyğundur:

- təqdim sahəsinə görə: elmi-texniki, sosial-iqtisadi, təşkilati-idarəetmə, ekoloji, mədəni-maarif;
- istehlakçıların tələbatını ödəməsinə görə: mövcud innovasiya məhsulunun modernləşdirilməsi və yeniləşdirilməsi;

- təqdim predmetinə görə: innovasiya məhsulu, innovasiya prosesi, innovasiya servisi, innovasiya bazarı;
- radikalıq səviyyəsinə görə: bazis, sistemli, inkişaf etdirilən, saxta (müəyyən dəyişiklik edilən);
- dəyişiklik baxımına görə: ilkin formanın dəyişməsi, kəmiyyət dəyişikliyi, dəyişikliyə uyğunlaşma, yeni növ məhsul və ya xidmət;
- yaranma səbəbinə görə: strateji və taktiki;
- əhatə və tətbiq sferasına görə: qlobal, regional, milli, lokal, sahə və müəssisə;
- istehsal prosesinə görə: əsas və yardımçı;
- elmilik səviyyəsinə görə: tam, nisbi, şərti, fərdi;
- təşkilati formasına görə: korpofativ, korporativ daxili, proqram.

İnnovasiyaların müxtəlif aspektlər üzrə təsnifləşdirilməsini hələ ki, tam bitkin və son şəkildə qiymətləndirmək qeyri-mümkündür. Belə ki, elmi-texniki, qlobal, sosial-iqtisadi, ictimai, ekoloji, mədəni-maarif və digər bu kimi proseslərin inkişafı daim dəyişikliyin, təkamülün təkmilləşməsini, yüksəlməsini zəruriləşdirir. Mövcud gedişat isə, innovasiya və innovasiya fəaliyyətinin inkişafına tələbatı artırmaqla, onun əlamət və xüsusiyyət formalarının genişlənməsinə əsaslı şəkildə təsir göstərir.

1.2 Ölkə müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin inkişaf meyilləri.

Ölkənin müstəqillik əldə etdiyi və bazar münasibətləri yolu ilə inkişaf etməyə başladığı sırf 1996-cı ildən etibarən sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi ilə bağlı zəruri normativ-hüquqi baza yaradılmaqda, bu istiqamətdə nəzərəcarpacaq tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Lakin, qlobal iqtisadi inkişafı ayaqlaşmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən innovasiya fəaliyyəti, siyasəti, onun "hüquqi əsasları və digər bu

yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsi və əhatə dairəsi ölkədə hələ təkmil və qanunvericilik səviyyədə formalaşmamışdır.

Azərbaycanda innovasiyalı iqtisadiyyatın tam və mükəmməl şəkildə formalaşma tələbi köklü və əsaslı islahatların, tədbirlərin həyata keçirilməsini ön plana çəkir. Məhz belə iqtisadiyyatı yaratmaq ilk növbədə, bu sahədə konkret olaraq əsaslandırılmış, orta və uzun müddətə hədəflənmiş siyasətin, strategiyaların, hüquqi əsasların və tənzimləmə mexanizminin yaradılmasını tələb edir. Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin və siyasətinin hüquqi əsaslarını təmin edəcək əsas və mühüm sənəd kimi Prezident İlham Əliyevin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müvafiq sənəddə daha çox innovasiyalı cəmiyyətin, innovativ inkişafın istiqamətləri müəyyən edilmiş, Konsepsiyanın tərkib elementlərinin, məzmununun əsasları göstərilmiş və hazırlanma müddəti müəyyən olunmuşdur [17.18].

Ölkədə qəbul edilən qanunvericilik və hüquqi sənədlər hələ ki, innovasiya fəaliyyətinin, innovasiyanın bir mühüm inkişaf sahəsi kimi geniş müstəvidə səmərəli tətbiqinə, onun perspektiv istiqamətlərinin aydın və konkret baxımdan müəyyənləşdirilməsinə kifayət qədər imkanlar yaratmır. Belə ki, ölkədə innovasiya, innovasiya fəaliyyəti yeni bir sahə, mütərəqqi istiqamət olduğu üçün onun təşkilini tənzimləyən, funksiyalarını, hüquqlarını, vəzifələrini, məsuliyyət meyarlarını, koordinasiyasını və inkişafını təmin edən təhkimli əsaslara, hüquqi bazaya ehtiyac artmaqdadır. Lakin, innovasiya, innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi əsaslar və müddəalar müxtəlif sahələr üzrə (iqtisadiyyat, sosial və s.) qəbul edilən konsepsiyalarda, Dövlət Proqramlarında, qanunvericilik sənədlərində və s. həmin sənədlərin məqsəd və qayəsinə görə öz əksini tapmaqdadır. Hələ ki, innovasiya sahəsində mükəmməl və mütərəqqi baxımından əhəmiyyət kəsb edən vahid siyasətin, konsepsiyanın, hüquqi bazanın formalaşmaması Azərbaycanda innovasiyalı cəmiyyətin, iqtisadiyyatın yaradılmasını ləngitməkdədir.

Azərbaycanda innovasiya fəaliyyəti və onun inkişafı üçün əhəmiyyət kəsb edən hüquqi-normativ sənədlər qəbilinə aid olan “Xarici investisiyaların qorunması haqqında”, “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında”, “Haqsız rəqabət haqqında”, “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında”, “Təhsil haqqında” və s. Qanunlarda, “Mülki Məcəllə”də, “Vergi Məcəlləsində, “Azərbaycan Respublikasında milli informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı Strategiyası (2003-2012)”nda (və s.) bu fəaliyyətin tənzimlənməsi baxımından önəmli zəruri müddəalar, icra, tənzimləyici, nəzarət, maliyyələşmə, stimullaşdırma kimi mexanizmlər öz əksini tapmamışdır. Müvafiq hüquqi sənədlərin özündə isə dünyada son dövrdə baş verən proseslərlə bağlı əsaslı şəkildə təkmilləşməyə ehtiyac hiss olunur. Digər tərəfdən, innovasiya, innovasiya fəaliyyəti üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən “Rəqabət Məcəlləsi”, “Elm haqqında” qanun layihəsi üzərində beş ildən artıq işlənməsinə baxmayaraq, onların qəbulu mümkün olmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq «Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyası hazırlanmışdır. Lakin, müvafiq konsepsiya birbaşa innovasiya siyasətini, bu sahədə hüquqi bazanı təşkil etməsə də, burada innovasiyalı cəmiyyətin, innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı perspektiv istiqamət hədəflərini müəyyən edən bir çox müddəalar vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, Konsepsiyanın mütərəqilik baxımından əhəmiyyəti ilə yanaşı, nöqsanları da nəzərə çarpır. Belə ki, sənəddə sosial-iqtisadi, innovasiyalı inkişafı ilə bağlı hədəflər, çağırışlar, nəqliyyat, ətraf mühitin qorunması kimi məsələlər öz əksini tapmışdır. Ümumilikdə, belə konsepsiyalar əhatə dairəsi, icra, əlaqələndirmə, maliyyə təminatı kimi məsələlərlə bağlı daha əhatəli və həyata keçirilməsi baxımından konkret əsaslandırmaqlarla hazırlanır. Müvafiq layihənin həcmi Öz yığcamlığı ilə fərqlənir, burada istər sosial-iqtisadi, istərsə də innovasiyalı inkişafı ilə bağlı irəli sürülən və ya əks olunan müddəalar daha çox ümumi hədəflərin müəyyən edilməsi, hansı məqsədlərə nail olunması istiqamətlərini ifadə edir. Konsepsiyada qarşıya qoyulan məqsədlərə, hədəflərə çatmaq üçün zəruri olan təşkilatı, maddi-texniki təminat, tənzimləmə, icraya nəzarət və digər mexanizmlər, həmçinin, sənədin tətbiqinin elmi-praktik cəhətdən

əsaslandırılan, qlobal inkişafı ilə bağlı dəyişən dövr və mühitə uyğunlaşma ssenarisi də nəzərə çarpır.

Mövcud təcrübə göstərir ki, innovasiya sahəsində siyasət, strategiya və konsepsiya ölkənin inkişafını təmin etmək üçün ciddi koordinasiya ilə olmalıdır. Belə koordinasiya ölkədə qəbul edilən inkişaf strategiyaları ilə, konsepsiyalarla, dövlət proqramları ilə əsaslı şəkildə bağlı olmalıdır. İnnovasiya sahəsində milli strategiya, konsepsiya innovasiya siyasətinin, o cümlədən, dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin, strategiyasının mühüm tərkib hissəsini təşkil etməlidir. Belə inkişaf meyli müvafiq sahə üzrə qanunvericilik və hüquqi-normativ bazanın müasir tələblər baxımından təkmilləşdirilmə zərurətini də ön plana çəkir.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin təşkili, tənzimlənməsi və inkişafı ilə bağlı olan əsas hüquqi sənəd kimi “İnnovasiya haqqında” və ya “İnnovasiya fəaliyyəti haqqında” Qanunun qəbul edilməsi xüsusi aktuallıqdan çıxış edir. Ümumilikdə, ölkədə bu sahədə qəbul ediləcək qanun, proqram və qərarlar innovasiya sahibkarlığının inkişafına təkan verməklə yanaşı, eyni zamanda yeni iş yerlərinin açılmasını (biznes inkubatorları, texno-parkların və s. yaradılması) da təmin edə bilər.

İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi ölkədə mühüm məsələ kimi qarşıda durmaqdadır. Bu fəaliyyət sahəsinin təşkili ilə birbaşa bağlı kifayət qədər tədbirlərin həyata keçirilməsi hələ nəzərə çarpır. Xüsusilə, innovasiya siyasətinin tənzimlənməsini və inkişafını təmin edən siyasət, strategiya, hüquqi əsaslar və mexanizmlər müəyyən edilməmişdir. Müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsində bazar amilləri önəmli rol oynasa da, bu sahədə dövlətin mövqeyi, iştirakı əsasdır. İnnovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və inkişafı ilə bağlı dövlətin zəruri hesab edilən aşağıdakı funksional fəaliyyətləri öz həllini tapmamışdır: .

- elmi-texniki və innovasiya istiqamətli tədqiqatların aparılmasına əsaslı təsir;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üçün yüksək ixtisaslı və peşəkar kadr və mütəxəssislərin hazırlanması;

-innovasiya fəallığının artırılması üçün dövlət səviyyəsində zəruri proqramların hazırlanmasının təmini;

- müəssisələrin daxili və xarici bazarlardakı mövqeyinin güclənməsi, bazarın tələb və təklifinin nəzərə alınması əsas götürülməklə, innovasiya tədqiqatları, innovasiya məhsullarının istehsalı üzrə dövlət sifarişlərinin verilmə mexanizminin formalaşması;

- innovasiya fəaliyyətinin inkişafı məqsədilə səmərəli və stimullaşdırıcı fiskal, maliyyə-kredit və digər bu kirri tənzimləyici alətlərdən istifadə istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;

- elm və innovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili, bu sahələrlə milli təsərrüfat subyektləri, müəssisələri, ali təhsil müəssisələri arasında kooperativ və səmərəli tənzimləyici əlaqənin yaradılması;

- innovasiya fəaliyyətinin regional inkişafına diqqətin artırılması;

- innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsini və inkişafını təmin edən hüquqi bazanın formalaşması;

- innovasiya sahəsində milli və beynəlxalq koordinasiyanın, qarşılıqlı əlaqə mexanizminin təşkili.

Müasir global inkişaf şəraitində innovasiya fəaliyyətinin tənzimləmə mexanizminin yaradılması və inkişafı məqsədi ilə mərhələli və perspektivli istiqamətlik prosesi müəyyənləşdirilməlidir. Belə ki, bu istiqamətdə dövlət, region, bazar, sahə, müəssisə səviyyəsində fəaliyyət və tənzimləmə mexanizmi, onlar arasında bölgü və qarşılıqlı əlaqə funksiyaları öz dağınıqlığı ilə nəzərə çarpır. Həmçinin, innovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi üzrə dövlətin tənzimləmə prinsipləri, funksiyaları, təsir alətləri, koordinasiya sistemi qeyri-təkmil formadadır. Bütün qeyd edilənlər öz systemsizliyi və ya digər siyasətin, tənzimləmə mexanizminin, hüquqi bazanın tərkibində (investisiya, vergi, maliyyə-kredit, sahə və regional inkişaf proqramları və s.) qeyri-ardıcılıq, konkret yanaşma forması olmadan əks olunur [3.17,18.20.21,57].

- innovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi problemi mikro, müəssisə, təsərrüfat subyektləri səviyyəsində də öz ciddiliyi ilə qalmaqdadır. Bütün bu amillərin nəticəsidir ki, milli təsərrüfat subyektlərinin, müəssisələrinin innovasiya və rəqabət yönümlü məhsul istehsalı, onların daxili və xarici bazarlarda reyting səviyyəsi hələ ki, aşağıdır. Beynəlxalq təcrübədə olduğu kimi, ölkədə də innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində dövlətin birbaşa (elmi-texniki tərəqqinin, innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi, hüquqi bazanın, əsasların və innovasiya infrastrukturunun yaradılması və s.) və dolayı (stimullaşdırma, güzəştlər, kadr hazırlığı, əlaqələndirmə və s.) metodları çıxış etməlidir. Lakin, təəssüf ki, həyata keçirilən bütün tədbirlərə baxmayaraq, ölkədə belə tənzimləyici metodların tətbiqinə kifayət qədər nail olunmamışdır [3.15.18.30.57].

Innovasiya fəaliyyətinin müvəffəq və keyfiyyətli idarə olunması yüksək səviyyəli mütəxəssis və peşəkar kadr heyətinin mövcudluğundan, onların davamlı şəkildə hazırlanmasından asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir inkişaf şəraitində bu çox bahalı və çətinliyi ilə seçilən bir prosesdir, çünki, kadr, işçi heyətinin qeyri-peşəkar və dağınıq təhsil hazırlığı fəaliyyətin inkişafına ciddi maneələr yaradır. MDB ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da bu sahədə müəyyən addımlar atılmaqdadır. Belə ki, ali təhsil müəssisələrində müxtəlif metodlar vasitəsilə belə kadrların ilkin hazırlıq mərhələsinə başlanması nəzərə çarpır. Lakin, ölkədə ali təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının zəifliyi, nəzəri və praktik cəhətdən müasir tələblərə cavab verən yüksək ixtisaslı və peşəkar müəllim heyətinin ciddi şəkildə çatışmaması, təsərrüfat subyektlərinin və müəssisələrin bu sahədəki işini çətinləşdirir. Xarici ölkələrə göndərilən tələbələrin bir çox hissəsi isə həmin ölkələrdə işləməyə üstünlük verirlər.

Müasir şəraitdə modernləşmə prosesinin vüsət alması, ilk növbədə, informasiya texnologiyalarının dinamik inkişafını tələb edir. Ölkədə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sahəsinin inkişafı dövlət siyasətinin prioritetlərindən biri kimi müəyyən edilib. İnformasiya əsrində cəmiyyətin

idarə olunmasında, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadəyə xüsusi yer verilir. Bütün bu amillərin fonunda informasiyalı cəmiyyət quruculuğu, ölkəmizdə bu cəmiyyətin idarə olunması missiyasını həyata keçirən elektron dövlətin modelinin qurulması məsələsi daim diqqət mərkəzindədir. Bu amil innovasiya fəaliyyətinin istər iqtisadiyyat, istərsə də sosial sahələrinin inkişafı baxımından zəruridir. Belə yanaşma, eyni zamanda, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəlilik səviyyəsinin artırılmasına, hakimiyyət-vətəndaş münasibətlərinin inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Elektron fəaliyyətin formalaşdırılması, həmçinin, zamanın tələbi olub, təsərrüfat subyektlərinin, müəssisələrin və vətəndaşların elektron xidmətlərin üstünlüklərindən istifadə etməsi baxımından zəruri şərtidir. Bu sahədə aparıcı ölkələrin nailiyyətləri ilə yanaşı, həm də uğursuzluqları tədqiq olunmalı, onların innovasiya fəaliyyətinə təsir imkanları qiymətləndirilməlidir. Xüsusilə, innovasiya fəaliyyətində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından, onun məqsədli proqramlarından istifadə səviyyəsi ciddi tədqiqat predmeti olmalıdır. Çünki informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə, elektron hökumətin qurulması yalnız texnoloji proses kimi qarşıya qoyulmamalıdır. Burada texnoloji məsələlərlə yanaşı, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli, normativ-hüquqi baza yenilənməli, bu sahə üzrə müvafiq biliklər artırılmalı, milli kadrlar yetişdirilməlidir.

Hazırda ölkəmizdə İKT-lərin imkanlarından daha səmərəli istifadə olunması, onların təkmil proqram təminatının hazırlanması və integrasiya prosesi üzrə sistemli tədqiqatların aparılması məsələsi də qarşıda durur. Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin təşkilində və inkişafında onun infrastruktur sisteminin təkmil şəkildə formalaşması, bununla bağlı dövlət səviyyəsində zəruri tədbirlərin, islahatların həyata keçirilməsi öz zəruriliyi ilə çıxış edir. Müvafiq infrastruktur sisteminin yaradılmasında innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif yönümlü texniki parkların, konsaltinq-məsləhət təşkilatlarının, maliyyə təminatını həyata keçirəcək fondların, vençusiya-marketing xidmətinin, bazar tələblərinə çevik reaksiya verən idarəetmə sisteminin təşkili vacib məsələlərdəndir.

1.3.İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili üzrə beynəlxalq təcrübə

İnnovasiya fəaliyyətinin genişmiqyaslı və əsaslı inkişafı XX əsrin yarısından başlayaraq, müxtəlif istiqamətlər üzrə davam etməkdədir. Bu fəaliyyətin ilkin inkişaf mənbəyi ABŞ-da 1950-ci ilin əvvəllərindən başlamış, onun potensialının qiymətləndirilməsi, infrastrukturunun yaradılması, hüquqi bazasının formalaşması ilə müşahidə olunmuşdur. Müvafiq inkişafa ölkədə rəqabət mühitinin kəskinləşməsi, xarici və inkişaf etmiş ölkələrin, firma və kompaniyalarının rəqabətqabiliyyətli məhsul və xidmətləri hesabına ABŞ bazarlarında mövqeyinin güclənməsi, elmi-texniki tərəqqinin nəticələrinin cəmiyyətin və kommertiya fəaliyyətinin inkişafı məqsədilə federal büdcə hesabına maliyyələşməsinə ehtiyacın artması və digər mühüm məsələlər səbəb olmuşdur. İngiltərə, Almaniya, Fransa, Skandinaviya ölkələri, Belçika, Kanada. Yaponiya da bu dövrdə innovasiya fəaliyyətinin yüksək inkişaf səviyyəsi ilə fərqlənmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, artıq 1980-ci ildən başlayaraq inkişaf etməkdə olan Ölkələr sırasında Sinqapur, Çin, Malaziya, Hindistan, Braziliya da innovasiya fəaliyyətinin inkişafına görə yüksək nailiyyətlər əldə etməyə başlamışdır.

İnnovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdiyi ölkələrdə vahid istiqamətin, ana xəttin daha aydın diqqət mərkəzində olması nəzərə çarpır. Bu, dövlətin innovasiya fəaliyyətinin inkişafına dəstəyinin güclü olması, onun hüquqi bazasının təşkili və tənzimlənməsi mexanizminin mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsi, infrastruktur şəbəkəsinin müasirləşdirilməsinə diqqətin artırılması, özəl-elm-təhsil-dövlət təşkilatları arasında səmərəli koordinasiya sisteminin qurulması ilə səciyyələnir. Xüsusilə, innovasiya fəaliyyəti üçün əlverişli və stimullaşdırıcı mühitin yaradılması bu aspektdə əsas amil kimi fərqlənir. İnkişaf etmiş ölkələr innovasiya fəaliyyətindən, yeni texnologiya və avadanlıqların təkmilləşdirilməsindən istifadə edərək həm öz strukturlarının, subyektlərinin müasir tələblər baxımından inkişafını, yerli və xarici bazarlarda mövqelərinin gücləndirilməsini, həm də ölkənin milli özəl sektorunun istehsal

etdiyi məhsulların (göstərdiyi xidmətlərin) dəyişən bazar tələblərinə uyğunlaşmasını, onların rəqabət qabiliyyətinin artmasını təmin edirlər. Bazar münasibətlərinə keçid dövrünü yaşayan ölkələr isə ilk növbədə innovasiya fəaliyyətinin təkmil formada təşkilini, iqtisadiyyat sahələrinin restrukturizasiyasını, xarici iqtisadi əlaqələrin genişlənməsini həyata keçirməyə cəhd edirlər. İnnovasiya fəaliyyətinin beynəlxalq təcrübədə təşkilini və inkişafını tədqiq etmək üçün onun ayrı-ayrı, xüsusilə də inkişaf etmiş ölkələrin nümunəsindəki vəziyyətini araşdırmaq məqsəduyğundur.

İnnovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdiyi qabaqcıl ölkələrdən biri kimi ABŞ-ın təcrübəsi öz müsbət nailiyyətləri ilə xüsusi maraq kəsb edir. Keçən əsrin ikinci yarısından başlayaraq ABŞ-ın əksər universitetləri güclü tədris müəssisələrinə, elmi mərkəzlərə və elmi-tədqiqat obyektlərinə çevrilmək istiqaməti ilə yadda qalmışdır. Onlar eyni zamanda biznes, sənaye və idarəetmə orqanları ilə səmərəli, qarşılıqlı əlaqə sisteminin qurulmasına da nail olmuşdurlar. Müvafiq universitetlər xüsusi hüquqi status əldə edərək, dövlət tərəfindən tanınan və ölkə qanunvericiliyi ilə uyğunlaşdırılan hüquqi-normativ bazaya malikdirlər. Digər tərəfdən, onlar dövlət və özəl sektorun maraqlarının cəlbinə nail olaraq, tədricən sərəncamlarında innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üçün önəmli olan maddi və mənəvi resursların (torpaq, intellektual səviyyəli şəxslər, maliyyələşmə mənbəyi və s.) cəmlənməsini də təmin edə bilmişlər. Bütün bu amillər isə müvafiq universitetlərin yalnız təhsil-tədris müəssisəsi kimi deyil, həmçinin, maliyyə-təsərrüfat münasibətlərini həyata keçirən təsərrüfat subyektlərinə, ciddi elmi-tədqiqat mərkəzlərinə çevrilməsinə əlverişli zəmin yaratmışdır.

ABŞ-ın belə yönümlü universitetləri vergi qanunvericiliyi sahəsində də dövlət tərəfindən xüsusi səlahiyyətlər əldə edərək, daha çox fiziki şəxslər üzrə müəyyən olunmuş, vergilər ödəyirlər. Belə yanaşma, təbii ki, əlavə maliyyə mənbəyinin yaranmasına, onların səmərəli innovasiya, elmi-tədqiqat işlərinə yönəlməsinə müsbət təsir göstərir [21,s.124]. ABŞ-ın iri universitetləri federal əhəmiyyətli tədris, elm, tədqiqat-innovasiya mərkəzlərinə çevrilməklə yanaşı, həm də regional, yerli texnoparkların inkişafında önəmli rol oynamaqdadırlar.

Qeyd edilən təhsil-tədqiqat yönümlü universitetlərin maliyyələşməsində müxtəlif xarakterlilik özünü göstərir. Belə ki, bura federal, yerli büdcə, qrant layihələri, xeyriyyə, məqsədli fondlar, özəl sektor, təhsil, tədqiqatlar, istehsal və məsləhət xidmətləri hesabına daxil olan vəsaitlər şamil oluna bilər. Müvafiq məqsədlər və birbaşa innovasiya fəaliyyəti üçün ABŞ-ın federal büdcəsinin 13%-i, ayrı-ayrı ştatların büdcəsinin orta hesabla 30,3%-i, yerli hakimiyyət orqanlarının büdcəsinin 2,7%-i, özəl sektorun gəlirlərinin 5%-i ayrılır. Digər tərəfdən, belə universitetlər apardığı-tədqiqat, innovasiya, biznes və məsləhət xidmətləri ilə bağlı fəaliyyətlərindən də gəlir əldə edərək, özlərini maliyyələşdirən (universitetin əldə etdiyi gəlirlərin 15%-i həcmində) təsərrüfat subyekti kimi də çıxış edirlər [43,s.97]. Nümunə üçün göstərmək olar ki, bütün bu kimi maliyyələşmə mənbələri hesabına Texas Universitetinin illik büdcəsi 3 milyard dollar, Stendford Universitetinin büdcəsi 1 -milyard dollar, Mançestr Universitetinin büdcəsi 1 milyard dollar təşkil edir. Məhz belə inkişaf meyillərinin nəticəsidir ki, müvafiq universitetlər iri təhsil, elm, innovasiya mərkəzlərinə çevrilməklə yanaşı, həm də ölkənin sosial-iqtisadi həyatında, dövlət cəmiyyət-iqtisadiyyat-özəl sektor sahələri arasında davamlı və qırılmaz koordinasiya sisteminin təkmilləşməsində önəmli rol oynayırlar.

Avropa Birliyi ölkələri içərisində Almaniya, İngiltərə və Fransa innovasiya fəaliyyətinin yüksək inkişafı ilə diqqəti cəlb edir. Həmçinin, bu ölkələr dünya ölkələri arasında da elmi-tədqiqatların aparılmasına və innovasiya fəaliyyətinin inkişafına görə ən qabaqcıl sırada gedirlər. Avropa Birliyi, əsasən də ona daxil olan inkişaf etmiş dövlətlər elmi və innovasiya tədqiqatları ilə bağlı illik büdcəbrinin 35-45%-ini ayırırlar [53,s. 121]. Avropa Birliyi innovasiya fəaliyyətinin inkişafına, bu istiqamətdə aparılan tədqiqatların fəallaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirir. Birliyin innovasiya siyasətinin əsas istiqamətlər kimi aşağıdakıları qeyd etmək mümkündür:

-vahid antiinhisar qanunvericiliyinin hazırlanması yə zərurət yetişdikcə onun təkmilləşdirilməsi;

-avadanlıq, texniki vasitələrin və texnologiyaların sürətli amortizasiya sisteminin tətbiqi;

-elmi-texniki və innovasiya tədqiqatları üzrə güzəştli vergi mexanizminin tətbiq edilməsi;

-kiçik və orta firmaların elm və innovasiya yönümlü fəaliyyətinin, tədbirlərinin davamlı olaraq genişləndirilməsi ilə bağlı münbit mühitin yaradılması;

-yeni texnologiyalar, innovasiya məhsulları istehsal edən firmaların bu sahədəki fəaliyyətinin dəstəklənməsi, onlar üçün birbaşa və güzəştli maliyyələşmə sisteminin yaradılması;

-universitetlərin, elmi mərkəzlərin, təşkilatların istehsal müəssisələri ilə, elm və innovasiya yönümlü məhsul istehsal edən (xidmətlər göstərən) firmalarla qarşılıqlı əlaqə mexanizminin təşkili və onun stimullaşdırılması.

Universitetlərin nəzdində adətən tədqiqat parkları yaradılır ki, bu da elmin, təhsilin biznes sektoruna əməli təsiri mədsədi güdür. Müvafiq tədqiqat parkları, həmçinin, özlüyündə birləşmiş elmi mərkəz, elmi-istehsal birliyi, mütərəqqi təhsil və sosial-mədəni təşkilat olmaqla, innovasiya sahəsində müxtəlif istiqamətli inkişafın təmin olunmasına xidmət edir. Universitetlərin nəzdində və ayrıca ştatlarda yaradılan, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına xidmət edən texniki parklar həm universitetlərlə, həm də ayrı-ayrı sosial-iqtisadi sahələrlə ciddi təmasda olmaqla, innovasiya infrastrukturunun əsas tərkib hissəsinə çevrilirlər. Burada yüksək ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislər, kadrlar, alimlər, elmi işçilər, təcrübəli müəllimlər, magistrələr, doktorantlar, professorlar fəaliyyət göstərir, ölkədə intellektual qabiliyyətli insanların formalaşmasına, onların konkret istiqamətlər üzrə ixtisaslaşmasına əsaslı təsir edirlər.

Hər bir konkret texnoparkın strukturu ixtisaslaşma səviyyəsinə görə fərqlənir, bu fərqlilik onun elmi-tədqiqat, innovasiya fəaliyyəti ilə səciyyələnir. Onların tərkibində tədqiqat bölməsi, informasiya texnologiyaları mərkəzi informasiya

bankı, eksperimental istehsal sahələri, yüksək texnoloji və innovasiya yönümlü məhsul istehsal edən (xidmət göstərən) firmalar, xidmət-servis bloku, müxtəlif yönümlü konsaltinq-məsləhət xidmətləri göstərən qurumlar, tədris mərkəzi, məişət-kommunal və sosial bölmələr, kitabxanalar və s. fəaliyyət göstərir. Texnoparkların nüvəsini innovasiya yönümlü biznes-inkubatorlar təşkil edir. Biznes inkubatorlar gərgin və uzunmüddətli tədqiqatlardan, ekspertizadan sonra konkret nəticələr əldə etmək iqtidarında olur. Belə nəticələrin əldə edilməsi üçün onlara dövlət, ştat, yerli orqan, özəl sektor, universitetlər tərəfindən hər cür köməklik göstərilir. Müvafiq köməkliyə güzəştli şərtlərlə icarəni (sahə, avadanlıq), maliyyələşməni, vergi sistemini, informasiya təminatını, texniki-təşkilati dəstəyi və s. nümunə göstərmək olar. Tədrisən texnoparklar, biznes-inkubatorlar hüquqi və iqtisadi cəhətdən müstəqil fəaliyyət göstərmək iqtidarında olan innovasiya firmalarına çevrilirlər [45,s.140]. İri universitetlərin, texnoparkların, biznes-inkubatorların inkişafına təsir edən və onlar üçün xüsusi əlverişli fəaliyyət şəraiti yaradan səbəblərə aşağıdakıları aid etmək mümkündür: federal hökumətin, ştatın, yerli dövlət orqanlarının, özəl sektorun həmin qurumların qarşısına qoyduğu qlobal əhəmiyyətli, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün zəruri olan innovasiya yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsi, daxili və xarici bazarlarda yeni, yüksək keyfiyyətli, rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının təmin edilməsi ilə bağlı tədqiqatların aparılması, bu istiqamətlərdə əməli nəticələrin əldə edilməsi. Məhz belə yanaşma iri universitetlərin, texnoparkların, biznes-inkubatorların özünün inkişafı, nüfuzunun artması və nəhayətdə onların bütün bu proseslərdə fəal tərəfdar kimi çıxış etməsi ilə nəticələnir.

İnnovasiya fəaliyyətinin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi və bu mühüm sahənin hüquqi bazasının yaradılması istiqamətində ABŞ-da zəruri tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə tədbirlərə ölkədə 1980-ci ildən etibarən elmi-tədqiqat işlərinin, innovasiya fəaliyyətinin inkişafını, maliyyələşmə və mülkiyyət əsaslarını müəyyən edən qanunvericilik bazasının, onun tənzimlənmə mexanizminin

yaradılmasını aid etmək olar. Ölkədə 1980-ci ildə bu məqsədlə yeni qanun (Bay-Bale Asl), onun ardınca müvafiq fəaliyyət sahələrinin praktiki inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən digər qanunlar (“İnnovasiya tədqiqatları haqqında”, “Kooperativ tədqiqatlar” və s.) qəbul edilmişdir. Həmin dövrdə müvafiq fəaliyyətlə bağlı başqa xüsusi əhəmiyyət kəsb edən hüquqi sənədlər də qəbul olunmuşdur. Mövcud qanunvericilik bazasının zərurət yarandıqca təkmilləşdirilməsi də daim diqqət mərkəzindədir. Ölkədə innovasiya və elmi-tədqiqat fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində təkmilləşmiş mexanizm də yaradılmışdır (maliyyələşmə, vergi qoyma, lizinq, kadr hazırlığı və s.) [15,s.178].

Bütün bu tədbirlər, eyni zamanda, ABŞ-da bilavasitə innovasiya fəaliyyəti və tədqiqatları ilə məşğul olan kiçik və orta firmaların yaranmasına, onların ixtisaslaşmasına, praktiki fəaliyyətdə konkret və məqsədli nəticələrin əldə edilməsinə əlverişli mühit yaratmışdır. İnnovasiya fəaliyyətinin birbaşa dəstəklənməsində əsas rol dövlət səviyyəsində innovasiya infrastrukturunun formalaşması və inkişafı oynayır. Dövlət, həmçinin, firma və təşkilatlara aparılan tədqiqatların nəticələrinin tətbiqi şəbəkəsinin yaradılması, məsləhət-konsaltinq xidmətlərinin göstərilməsi, dövlət hesabına maliyyələşmə sisteminin təşkili, vergi, gömrük, standartlaşdırma sahəsində dəstəyin verilməsi, mərkəzləşmiş informasiya bankının yaradılması və ondan istifadə olunması, lizinq əməliyyatlarının həyata keçirilməsi və digər bu yönümlü sahələrdə də zəruri köməklik göstərir ki, müəssisələr, transmilli şirkətlər qanunvericiliyə uyğun olaraq, bu tədbirlərin həyata keçirilməsində yaxından iştirak edir və onların da stimullaşdırıcı təsir mexanizmlərindən istifadə etməsinə şərait yaradılır. Müvafiq dövlət orqanları innovasiya layihələrinin ekspertizasının, monitorinqinin keçirilməsində, ölkədə innovasiya fəaliyyəti sahəsində proqramların hazırlanmasında, bu fəaliyyətin proqnozlaşdırılmasında fəal iştirak edirlər.

Almaniyada innovasiya mərkəzləri regional iqtisadiyyatın inkişafında əsas aparıcı qüvvə kimi çıxış edirlər. Ölkədə innovasiya mərkəzləri, tədqiqat

büroları ilə şirkətlər, firmalar arasındakı qarşılıqlı əlaqə funksiyasını ictimai, elmi təşkilatlar, tədqiqat assosiasiyaları yerinə yetirir. Belə ki, bu sahədə “Fraunhofer cəmiyyəti” xüsusi nüfuza malik, ixtisaslaşmış təşkilat kimi tanınır. Cəmiyyət ölkədə fəaliyyət göstərən məşhur innovasiya və elmi-tədqiqat yönümlü 45 mərkəzin, təşkilatın maraqlarını daxilə və xaricə təmsil edir. Cəmiyyətin əsas vəzifələrindən biri də innovasiya və yeni məhsulların, texnologiyaların sənaye müəssisələrində, İqtisadiyyat sahələrində tətbiqini təmin etmək, innovasiya yönümlü kiçik və orta müəssisələrin, vençur firmaların yaradılmasına potensial imkanlar daxilində yardım göstərmək, innovasiya, elmi-texniki tədqiqatlar sahəsində hüquqi bazanın, tənzimləmə mexanizminin təkmilləşdirilməsində, onların layihələrinin hazırlanmasında yaxından iştirak etməkdir.

Almaniyada innovasiya və elmi-texniki fəaliyyətin tənzimlənməsində, onun hüquqi-normativ bazasının inkişafında, bu fəaliyyətin infrastruktur sisteminin təşkilində, stimullaşdırıcı mexanizminin təmin edilməsində Federal hökumətlə yerli hökumət sıx təmasda çalışır. Həmçinin, universitetlərin elmi-texniki, təhsil-tədris bazasının genişlənməsinə şərait yaratmaqla, onların innovasiya, elmi tədqiqatlar aparmasına yardım göstərməklə dövlət bir növ elm, innovasiya-universitet-özəl sektor arasında səmərəli əlaqənin qurulmasını, onların birgə fəaliyyəti üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsini daha geniş müstəvidə təmin edir. Almanıyanın əksər özəl firma və şirkətləri də bu sahədə öz ciddi fəaliyyətləri ilə seçilirlər.

Ölkədə elmi-tədqiqat işlərinin, innovasiya fəaliyyətinin hansı təşkilat və müəssisə tərəfindən yerinə yetirilməsindən asılı olmayaraq, onların fəaliyyətinin inkişafı üçün təkmil hüquqi baza, səmərəli tənzimləmə mexanizmi (dövlət və özəl mənbələr hesabına), inkişaf etmiş infrastruktur sistemi yaradılmışdır. Son dövrdə Yaponiya dövlətinin elmi-texniki və innovasiya tədqiqatlarına sərf etdiyi məsrəflərin həcmi ölkə ÜDM-inin 4%-inə çatmışdır [26,s.58]. Elmi-texniki tərəqqinin və innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ölkənin sosial-iqtisadi siyasətində əsas

aparıcı qüvvəyə çevrilmişdir.

Beynəlxalq təcrübədə elmi-texniki tərəqqinin və innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində vençur vəsaitləri, investisiyaları mühüm mövqeyə malikdir. Müvafiq maliyyələşməni kiçik və orla həcmli vençur firmaları həyata keçirir, onların kapitalı, maliyyə mənbəyi müxtəlif istiqamətlər üzrə formalaşır (dövlət, dövlət təminatı ilə bank kreditləri, iri şirkətlərin, texnoparkların, universitetlərin maliyyə mənbələri və s.). Dövlət vençur firmaların məqsədli fəaliyyətini stimullaşdırmaqla, cəlb etdikləri vəsaitlərin səmərəli istifadəsi üzrə tənzimləmə mexanizmini təşkil edir.

FƏSİL II. Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1. Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətləri

Dövlətin apardığı ardıcıl və məqsədyönlü iqtisadi siyasət və neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində hazırda Azərbaycanda 15 dövlətin 33 aparıcı şirkəti neft müqavilələrinin həyata keçirilməsi ilə məşğuldur. Neftin nəqli üzrə çəkilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri iqtisadi-inkişaf proseslərinin sürətlənməsinə əsaslı təkan vermişdir. İqtisadi inkişafın bazisi rolunu oynayan mülkiyyət münasibətlərində baş verən mütərəqqi dəyişikliklər üstqurumun təkmilləşdirilməsini, idarəetmənin və planlaşdırmanın məzmun və mahiyyətə yeni istiqamətlərinin inkişafını zəruri etmiş, bazar iqtisadiyyatı infrastrukturalarının yaranmasını labüd prosesə çevirmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” 2003-cü il 15 oktyabr tarixli Fərmanı normativ-hüquqi sənəd qüvvəsini almış və bununla da ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın yeni keyfiyyət mərhələsinə start verilmişdir [12]. “Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər) Dövlət Proqramının təsdiqlənməsi ölkədə sosial- iqtisadi inkişafın, iqtisadi-idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [15].

“Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Qanunun və Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə tədbirlər Proqramının qəbul edilməsi və bu sahə üzrə zəruri struktur bölmələrin yaradılması, ölkə rəhbərliyinin korrupsiya və iqtisadi cinayətkarlığa qarşı amansız və ardıcıl mübarizə apardığını nəinki Azərbaycanda, həm də beynəlxalq aləmdə bir daha sübut etmişdir. Bütün bu amillərlə yanaşı, İqtisadiyyatın inkişafı və onun tənzimlənməsi məsələləri son dövrlərdə xüsusi diqqət mərkəzində durmuşdur. Təşəkkül tapmaqda olan özəl sektor qurumlarına dövlət tərəfindən dəstəyin artırılması bu sektorun inkişafına müsbət təsir göstərməkdədir. Hal-hazırda özəl sektorun qeyri-neft üzrə

ÜDM-dəki payı 80%-i keçmişdir [5], Azərbaycan Respublikasında yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirilmiş və bu siyasət davamlı olaraq icra edilməkdədir. Bu məqsədlə qəbul edilən “Yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı” nəticəsində ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 10 faizdən də aşağı düşmüşdür.

Ölkənin elm ocaqları, ali təhsil müəssisələri aparılan elmi tədqiqatların, innovativ inkişatın təmin edilməsindəki fəaliyyətini tədricən artırmaqdadır. Elmi-tədqiqat işlərinin, innovasiya tədbirlərinin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinin əsas şərtlərindən biri sayılan informasiya təminatı ilə bağlı informasiya mərkəzlərinin yaradılması da xüsusi diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda nəzərdə tutulmuş elektron kitabxanaların yaradılması, kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatlarla zənginləşdirilməsi kimi tədbirlər elmin informasiya təminatının daha da yaxşılaşdırılmasına xidmət edir [23].

Ölkənin beynəlxalq miqyasda inkişaf səviyyəsini müəyyən edən göstəricilərdən biri İnsan potensialının inkişaf indeksidir (İPIİ). Bu göstərici üzrə Azərbaycan dünyada 76-cı yeri tutur. Davosda yerləşən Ümumdünya İqtisadi Forumu (ÜİF) üçün hər il tərtib edilən reytingə əsasən 2011-2012-ci illərdə Azərbaycan 142 ölkə arasında 55-ci yerə çıxmışdır. BMT-nin ixtisaslaşmış bölməsi olan və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sahəsində standartları müəyyən edən Beynəlxalq Elektrorabitə Birliyi (international Telecommunication Union, ITU) 2008-2010-cu illər ərzində dünyanın 152 ölkəsi arasında İKT-nin inkişafı üzrə tədqiqatlar aparmış və Azərbaycan bu sırada 74-cü yeri tutmuşdur. Məlumdur ki, ölkəmiz bir çox sahələrdə rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı potensialına malikdir. Lakin, ayrı-ayrı texnoloji nailiyyətlər hələ innovasiya fəaliyyətinin zəruri inkişaf səviyyəsi haqqında fikir formalaşdırmır, Azərbaycanda yeni iqtisadi mexanizmlər yaranır, yüksək

rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyata, innovasiyalara, təkmil dövlət idarəçiliyinin formalaşdırılmasına arxalanan innovativ inkişaf modelinə keçid durur.

Ölkədə sahibkarlığı dəstəkləmək və sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdırmaq, özəl istehsal sahələrinin inkişafı üçün münbit şərait yaratmaq, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək məqsədilə ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir. Vergi Məcəlləsinə edilmiş son dəyişikliklərdə sahibkarlıq subyektlərinə dəstək göstərilməsi və biznes mühitinin optimallaşdırılması amilinə xüsusi diqqət yetirilib. Belə dəyişikliklərin bir istiqaməti də sənaye texnoparklarına güzəştli vergi rejiminin tətbiq olunması ilə bağlıdır.

Son dövrdə informasiya texnologiyaları cəmiyyətin həyatında, innovasiya fəaliyyətinin inkişafında mühüm rol oynayır. Son illər modernləşmə prosesini vüsət alması, ilk növbədə informasiya texnologiyalarının dinamik inkişafını tələb edir. Ölkəmizdə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsinin inkişafı dövlət siyasətinin prioritetlərindən biri kimi müəyyən edilib. İnformasiya əsrində cəmiyyətin idarə olunmasında, hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə xüsusi yer tutur. Bütün bunların fonunda informasiya cəmiyyəti quruculuğu elə bir mərhələyə çatıb ki, ölkəmizdə bu cəmiyyətin idarə olunması missiyasını həyata keçirən elektron dövlət formalaşır. Bu, həm hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəlilik səviyyəsini artırır, həm də hakimiyyət-vətəndaş münasibətlərinin möhkəmlənməsinə, elmi-texniki tərəqqinin, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına müsbət töhfələr verir. Müasir şəraitdə Azərbaycanda İKT-nin milli inkişaf strategiyası, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)” həyata keçirilir. E-dövlətin tərkibi kimi e-hökumətin bərqərar olması istiqamətində mühüm işlər görülür. Dövlət başçısı İlham Əliyevin göstərişilə bütün qurumlar elektron xidmət sistemini tətbiq etməkdədir ki, bu da informasiyalı cəmiyyətin təşəkkülündə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın ilk süni peykinin Yerətrafi orbitə çıxarılması müstəqil Azərbaycan üçün çox böyük, taleyüklü hadisədir. Çünki bir dövlət üçün ən mühüm strateji vəzifələrdən biri də müstəqil informasiya siyasətinin həyata keçirilməsidir. Əlbəttə, bunun üçün zəruri informasiya-kommunikasiya vasitələri, texnologiyaları olmalıdır. Peyk texnologiyaları, internet infrastrukturu qlobal informasiya-kommunikasiya sisteminin əsas həlqələridir. Bu istiqamətdə Azərbaycan kifayət qədər nailiyyətlər əldə edib. Ölkəmizin Avropa və Asiya qitələri arasında əlverişli geoiqtisadi, coğrafi, eləcə də informasiya magistralarının kəşşidiyi məkanda yerləşməsi, informasiya ijtübadiləsinin xarici ölkələrdən asılılığının aradan qaldırılması, informasiya təhlükəsizliyinin əsas komponentlərindən olan telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması kimi mühüm amillər Azərbaycanın regionda informasiyanın ötürülməsi sahəsində lider ölkəyə çevrilməsini təmin etməkdədir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi (EİM) ölkədə innovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatı mərkəzlərindən birinə çevrilməkdədir. Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi nəşr olunmayan mənbələrdən götürülmüş informasiya sənədlərinin qəbulu, işlənilib hazırlanması, qeydiyyatı, təhlili və yayılması üzrə işlər aparır. EİM-in fəaliyyətində qabaqcıl texnologiya və innovativ inkişaf ilə bağlı informasiyaların toplanmasına, tədqiqinə və onların əsasında məlumat bankının yaradılmasına diqqət artırılmaqdadır.

Ölkədə həyata keçirilən bütün bu tədbirlər davamlı iqtisadi inkişafın artmasına, müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin əhatə dairəsinin genişlənməsinə, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərən amillər kimi qiymətləndirilməlidir, Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası kontekstində sistemimizin innovasiyalı və rəqabətqabiliyyətli olması dünya bazarı və qloballaşma prosesi meyarlarını tam qavramaq və ona uyğunlaşmaq zərurətini artırır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində innovasiyanın əsas xüsusiyyəti məhz onun istehlak xassələrindəki yenilik olmalıdır. Bu yenilik xüsusilə də sənayedə innovasiya

potensialının qiymətləndirilməsi zamanı tədqiq edilir. Sənayedə innovasiyanın qiymətləndirilməsi zamanı tətbiq edilən yeniliklər aşağıdakı kimi fərqləndirməyi tələb edir : Texnoloji əlaqələr hesabına reallaşan prinsipial əhəmiyyətli maliyyə alətlərinin tətbiqində, bilavasitə məhsulda ifadə olunan yeniliklər . Buna müvafiq olaraq, ölkəmizdə sənaye müəssisələrində proqram innovativ yanaşmadan istifadə edildiyi üçün əlverişli mühitin formalaşdırılması nöqtəyi nəzərindən çox mühüm addımla atılır və milli innovasiya potensialının gücləndirilməsi üçün aktual problemlərin həlli baxımından bir sıra dövlət proqramları və intensiv tədbirlər həyata keçirilir. Bu tədbirlər, xüsusilə də respublikanın sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan iqtisadi və istehsal xarakterli amillərin müəyyən edilərək aradan qaldırması ilə əlaqədardır. Belə ki, aparılan sorğulara əsasən innovasiyalara, mane olan iqtisadi amillər qismində əsasən maliyyə durumu və istehsala məsrəflərin yüksəkliyi daha çox müşahidə edilmişdir.

Ümumilikdə, bu sfera üzrə məhsul innovasiyaların tiplərinə görə, texnoloji innovasiyalar və məsrəflər 89%, emal sənayesi üzrə müvafiq göstəricidən isə 39% azalma baş vermişdir.

Cədvəl 2.1.

Azərbaycan sənayesi üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər (mln manat)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Hasilat	1	0.9	1.2	1.4	1.8	1.9
Emal sənayesi	0.1	0.3	0.2	1.3	1.4	1.7
Elektrik enerjisi, qaz, buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	-	-	-	-	-	-

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT STATİSTİKA KOMİTƏSİ, Sənayenin əsas göstəriciləri

Artıq ölkəmizdə emal sənayesində tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin strukturuna əsasən qeyd edə bilərik ki, bu illər ərzində vəsaitin 72.8%-i Texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınmasına , 13.8%-i Yeni məhsulların xidmətlərin tətbiqi və işlənməsinə , 7.5%-i Yeni texnologiyaların alınmasına , 2.6%-i Texnoloji innovasiyalara, 1.3%-i Layihələndirmə, yeni xidmət və metodların tətbiqinə sərf edilmişdir.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin sənaye vasitələrinin əməkdaşları arasında apardıqları sorğuların nəticələrinə əsasən qeyd edə bilərik, innovasiyaya mane olan amillərin 43%-ni iqtisadi , 30%-ni istehsalat xarakterli , 27%-ni isə digər amillər təşkil edir.

Bu sorğularda əsas və həlledici iqtisadi amillər içərisində 39% vəsaitin kifayət qədər olmaması , 22% dövlətin maliyyə dəstəyinin olmaması , 17% isə yeniliklərin dəyərinin yüksək olması ilə əlaqələndirilmişdir.

Diagram 2.1. Sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan əsas və həlledici amillər :

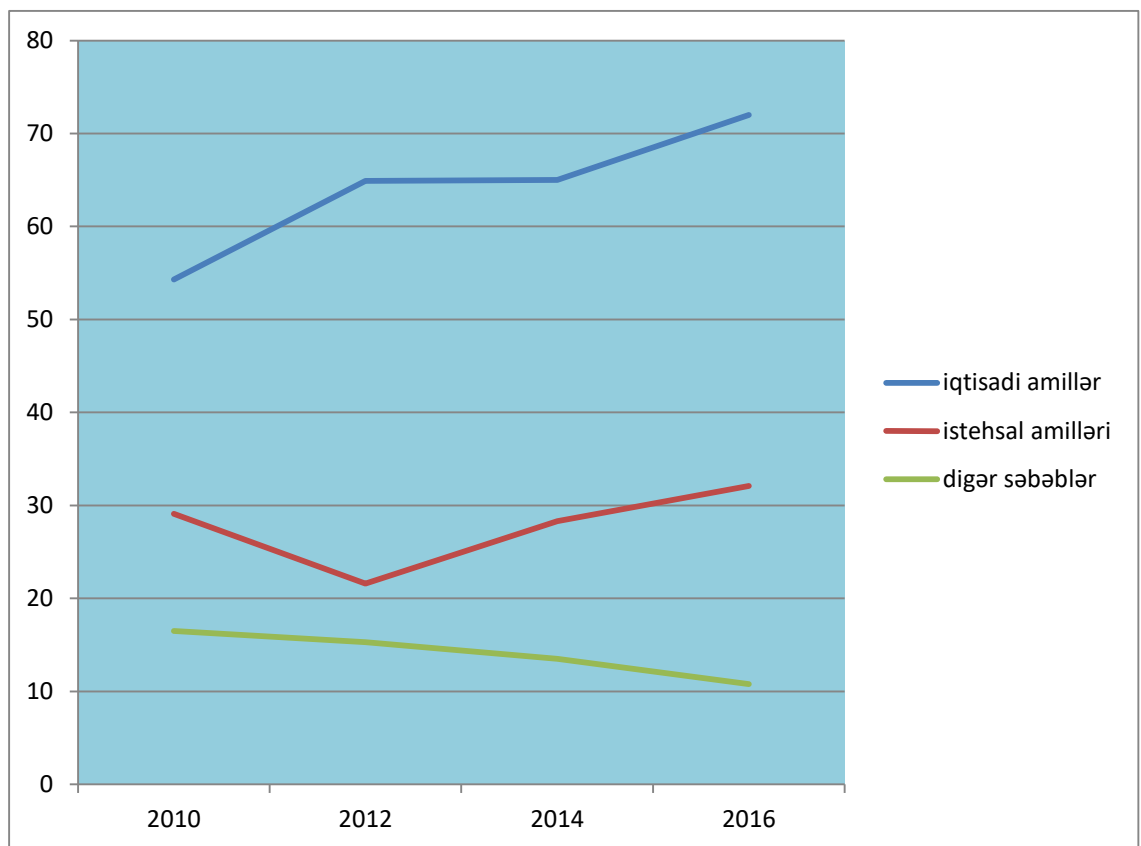

Diagrama əsasən qeyd edə bilərik ki, göstərilən illər ərzində sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan əsas həlledici amillər içərisində iqtisadi amillərin xüsusi çəkisi yüksək olmuşdur. İkinci mühüm amil isə istehsal amilləridir. Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan iqtisadi amillərin tərkib hissəsini məhz aşağıdakı formada göstərə bilərik. İqtisadi amillərin tərkib ünsürləri :

- yüksək iqtisadi risk
- yeni məhsullara çəkilən xərclərin əvəzinin ödənilməsi müddətlərinin uzun olması
- kifayət qədər pul vəsaitin olmaması
- yeniliklərin dəyərinin yüksək olması

İstehsal amillərin tərkib ünsürləri :

- ✓ Yeni texnologiyalar haqqında informasiyanın çatışmazlığı
- ✓ Satış bazarları haqqında informasiyanın çatışmazlığı
- ✓ müəssisənin innovasiya potensialının aşağı olması
- ✓ müəssisələr tərəfindən yeniliklərin qəbul edilməməsi

Digər amillərin tərkib ünsürləri aşağıdakılardan ibarətdir :

- innovasiya prosesi müddətinin qeyri müəyyən olması
- daha əvvəlki innovasiyalar nəticəsində təzə məhsullara ehtiyacın olmaması
- texnologiyalar bazarının inkişaf etməməsi
- innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik, normativ hüquqi sənədlərin kifayət qədər mövcud olmaması

Buna müvafiq olaraq Azərbaycan emal sənayesində tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiya çəkilən xərclərə nəzər salaq.

Cədvəl 2.2.

Emal sənayesində tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər (min Azn)

Vəsaitlərin xərclənməsi istiqamətləri	2010	2011	2012	2013	2014	2016	2017
Yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	45	785	3796	2519	728	2546	3320
Texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınması	1782	288	40005	4526	2036	5048	23543
Yeni texnologiyaların alınması	6739	-	201.3	-	1002	-	-
Program vəsaitlərinin alınması	-	-	0.1	-	8	-	-
İnnovasiyalarla əlaqədar işçilərin öyrədilməsi hazırlığı	-	-	49.1	-	-	95.6	97
Marketing tədqiqatları	0.8	-	0.4	-	-	-	1.1
texnoloji innovasiyalar	2	-	2583	-	-	140	-
Maşın, elektrik və optik avadanlıqların istehsalı	60.8	265.9	531.4	313	28.8	0.7	9120

2.2. Azərbaycan müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyətinin təhlili.

Azərbaycan Respublikasında 1996-cı ildən başlayaraq siyasi-iqtisadi sabitlik əldə edildikdən sonra respublikanın davamlı inkişafı, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, investisiya-innovasiya tədbirlərinin məqsədli şəkildə həyata keçirilməsi prosesinə başlanmışdır. Bütün bu amillərin nəticəsidir ki, ölkənin makroiqtisadi göstəricilərində tədricən müsbət yönümlü dəyişikliklər baş verməkdədir. Belə ki, son dövrdə bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsini səciyyələndirən mühüm göstəricinin - ÜDM-in artım sürətinə görə Azərbaycan yüksək nailiyyətlər əldə etmişdir. Ölkədə 2004-2017- ci illərdə ÜDM-in həcmi 12,3 dəfə artmış, onun adambaşına düşən məbləği 2004-ci ildə 663 ABŞ dollarına bərabər olduğu halda, 2013-cü ildə bu göstərici dünyada yüksəlişi ilə fərqlənərək, 7913 ABŞ dolları həcmində olmuşdur [5].

Respublikanın iqtisadi yüksəlişində neft amilinin rolu danılmazdır. Müvafiq inkişaf meyli obyektiv haldır, çünki dövlət müstəqilliyinin ilk illərində, maliyyə resurslarının olmadığı bir dövrdə neft amili ön plana çəkilməsə idi, müharibə şəraitində yaşayan Azərbaycan belə dinamik inkişaf edə, güclü maliyyə imkanlarına malik ola bilməzdi. Ölkə neftinin dünya bazarına daha iri həcmdə çıxarılması valyuta ehtiyatları axınının yüksəlməsini təmin etməklə yanaşı, Azərbaycan dövlətinin makroiqtisadi sabitliyinin qorunmasında, maliyyə vəsaitlərindən məqsədli istifadə edilməsində önəmli rol oynayır.

Cədvəl 2.1

Ümumi daxili məhsulun inkişaf tendensiyası

İllər	Milyon manat	Adambaşına	
		Manat	S
2004	4718.1	593.2	662.9
2005	5 315.6	661.7	710.5
2006	6 062.5	747.5	768.9
2007	7 146.5	872.7	888.5
2008	8310.2	1 020.4	1 058.4
2009	12 842.5	1 454.3	1 579.3

2010	19 341.1	2 118.2	2 471.4
2011	27 370.5	3 285.6	3 821.5
2012	41 148.2	- 4603.7	5 613.2
2013	33578.7	3 917.3	4 844.7
2014	41574,7	4753	5922
2015	50069,0 .	5530,6	7003,4
2016	54743,7	5966,1	7594,3
2017	57708,2	6207,3	7912,5

AR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları əsasında. Bakı, 2018.

Son on ildəki dövrdə çox da böyük dəyişikliklərə uğramadan energetika sektorunun xüsusi çəkisi ÜDM-də dənə üstün olmaqla, onun 57%-ini təşkil etmişdir. Bu sektorun belə yüksəliş səviyyəsinə əsasən neft və qaz hasilatı, onun satışı, mədənçıxarma sənayesi təsir göstərmişdir. Ölkənin qeyri-neft ÜDM-inin həcmi ümumi ÜDM-in xüsusi çəkisində 2004-cü ildən etibarən 7 dəfə artması ilə müşahidə olunmuş və 2017-ci ildə qeyri-neft ÜDM-i ümumi ÜDM-in 52%-ini təşkil etmişdir. Son dövrdə ölkəyə neft gəlirlərinin axın nəzərəcarpacaq şəkildə artmağa başlamış, xüsusilə bu mənbənin hesabına icmal büdcənin gəlirləri 2004-ci illə müqayisədə 2017-cü ildə 2 dəfəyə yaxın yüksəlmişdir. Neft gəlirlərinin xüsusi çəkisi 2017-cü ildə icmal büdcənin 53%-ini, dövlət büdcəsinin gəlirinin isə 55 %-ini (neft və qaz satışı üzrə gəlirlərdən transferlər, müvafiq sektor üzrə vergi və digər ödənişlərlə birgə) təşkil etmişdir [5].

Cədvəl 2.2

Ümumi daxili məhsul və qeyri-neft ÜDM-i.

İllər	Ümumi daxili məhsul (ÜDM) milyon manat	Qeyri- neft ÜDM-i milyon manat	Ümumi daxili məhsulda qeyri - neft ÜDM-inin xüsusi çəkisi (%)
2009	4718,2	3055,8	65
2010	8530,2	4447,6	52
2011	18037,1	7079,1	39
2012	40137,2	15197,2	38
2013	29654,2	13227,9 '	45
2014	41574,7	18442.7	44
2015	50069,0	21974.3	44

2016	54743,7	26165,4	48
2017	57708,2	29982,8	52

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının məlumatları. Bakı, 2018

Son dövrdə qeyri-neft sektorunun inkişaf dinamikası ümumilikdə onun real ifadədə 9,9% artması ilə nəticələnmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə həmin dövrdə rabitə sahəsində 29,7%, nəqliyyat sahəsində 4,3%, tikinti sahəsində isə 20,3% artım özünü göstərmişdir (5). Azərbaycanda özəl sektorun ÜDM-dəki xüsusi çəkisinin əsaslı şəkildə artması meyli də müşahidə edilir. Artıq son dövrlərdə ÜDM-in tərkibində özəl sektorun xüsusi çəkisi 83%-ə (sənayedə 87,4%, kənd təsərrüfatında 99,4%, ticarətdə 99,8%, tikintidə 84,5%) çatmışdır. Bu göstərici həm MDB məkanı, həm də Avropa ölkələri ilə müqayisədə yüksək nəticə kimi qiymətləndirilə bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, özəl sektorun inkişaf tendensiyasını birmənalı qiymətləndirmək qeyri-mümkündür. Xüsusilə, belə vəziyyət kiçik müəssisələrin yaradılması və fəaliyyəti ilə bağlı özünü aydın biruzə verir. Belə ki, 2010-ci ildən başlayaraq yeni yaradılan kiçik müəssisələrin say tərkibi 2015-ci ilədək artımı ilə müşahidə olunmuşdur. Lakin, özəl sektora aid olan bu müəssisələr üçün zəruri fəaliyyət mühiti formalaşmaqda olsa da, bu müəssisələrin çox hissəsi davamlı fəaliyyət göstərməmiş və ya müəyyən dövrdən sonra öz fəaliyyətini dayandırmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2016-cı ildə dövlət qeydiyyatından keçmiş kiçik müəssisələrin 50%-i, 2017-ci ildə 31%-i. 2013-ci ildə isə 30%-i davamlı fəaliyyət göstərmişdir. Yerli, əsasən də yeni yaradılan və özəlləşdirilən müəssisələrin də fəaliyyətində ciddi irəliləyişlər nəzərə çarpmamış. bu subyektlər daha çox daxili bazarda fəaliyyət göstərmiş, onların rəqabətqabiliyyətli, innovasiya yönümlü məhsul (xidmət) istehsal etmək imkanları məhdud olmuşdur [8. s.41]. Ölkənin makroiqtisadi inkişafında belə vəziyyət müsbət baxımdan qiymətləndirilməsə də, həyata keçirilən islahatlar, proqramlar, xüsusilə də elmi-texniki tərəqqinin, innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı konsepsiya və strategiyalar yaxın onillikdə durumun əsaslı şəkildə müsbət meyilliliyini təmin edəcəkdir.

Maliyyə problemlərini həll etmədən regionların sosial-iqtisadi inkişafını sürətləndirmək mümkün deyildir. Bu mühüm vəzifə dövlət büdcəsi, xarici investisiya qoyuluşları, xaricilərlə birgə müəssisələrin yaradılması, yerli iş adamlarının vəsaitləri və bank kreditləri hesabına təmin edilə bilər. Lakin, bu sahədə həllini gözləyən ciddi problemlər qalmaqdadır. Xüsusilə, regional inkişafın maliyyələşməsində sistemli yanaşma, onun əsaslandırılması qaneedici səviyyədə deyildir. Rəsmi mənbələrdə göstərildiyi kimi, 2017-ci ilin dövlət büdcəsinin gəlirlər hissəsində yerli gəlirlərin 6%-ə yaxın təşkil etməsi xeyli suallar doğurur [5. s.7].

Azərbaycan iqtisadiyyatının son on ildəki dinamik inkişafı büdcə gəlirlərinin və xərclərinin artımını təmin etmiş, büdcənin gəlir və xərclərinin strukturunda mütərəqqi meyllilərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Tədqiqatlar göstərir ki, bu dövr ərzində büdcə gəlirlərinin yüksək artımı əsasən Ölkəyə daxil olan neft gəlirlərinin, bu sahə üzrə vergi daxilolmalarının, rüsumların və ödənişlərin həcmində artması ilə sıx bağlıdır. Belə ki, 2004-ci illə müqayisədə 2017-ci ildə büdcə gəlirlərinin həcmi 27,3 dəfə artmaqla, 19496,3 milyon manat olmuşdur. Büdcə gəlirlərində neft və digər bu yönümlü daxilolmaların xüsusi çəkisi 70%-ə yaxınlaşmışdır [5, s.7]. Həmçinin, Ölkədə bu dövr ərzində büdcə xərclərinin həcmi 25,1 dəfə artmaqla, 2017-ci ildə 19143,5 milyon manat təşkil etmişdir. Dövlət büdcə xərclərinin son illərdə belə yüksəlişi ölkədə sosial-iqtisadi inkişafın davamlı artımı, innovasiya fəaliyyətinin inkişafının təmin edilməsi üçün əsaslı maliyyə təminatı yaratmışdır. Büdcə xərclərində iqtisadiyyata ayrılan vəsaitlərin həcmi 2004-ci illə müqayisədə 2017-ci ildə 91,8 dəfə artmaqla, 8207,5 milyon manata çatmışdır, bu isə ümumi büdcə xərclərində ən yüksək göstərici olmaqla, onun 43%-ini təşkil edib [6, s. 7].

Ölkədə rəqabət və innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşmasında mühüm rol oynayan təhsil və elm sahələrinə ayrılan xərclərin təhlili də xüsusi maraq kəsb edir. Müqayisə olunan dövr ərzində təhsil xərclərinin həcmi 7,9 dəfə (1437,7mln.manat, ümumi büdcə xərclərinin 7,5%-i), elmə ayrılan xərc-

lərin həcmi 12,6 dəfə (117,0 mln,manat, ümumi büdcə xərclərinin 0,6%-i) artmışdır. Lakin, 2013-cü illə müqayisədə 2000-ci ildə təhsil xərclərinin xüsusi çəkisi büdcə xərclərində yüksək olmaqla, onun 24,4%-ini, elmə ayrılan vəsaitlər isə bu xərclərin 1,2%-ini təşkil etmişdir. Təhsil xərclərinin xüsusi çəkisi müqayisə olunan dövrdə 16,9% aşağı düşmüşdürsə, elmə və elmi tədqiqatlara ayrılan vəsaitlərin həcmi 0,6% azalmışdır.

Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyat sahələrinin, müəssisələrin inkişafında, onların rəqabətqabiliyyətli məhsul (xidmət) istehsal etməsində, innovasiya fəaliyyətinin artırılmasında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF) önəmli təsir amillərinə malikdir. Fondun müəssisələrə, özəl sektora yardımı müasir şəraitdə hələ ki, dövlət tərəfindən ayrılan maliyyə dəstəyi ilə tamamlanır. Fondun yarandığı ilk dövrlərdə müəssisə və təsərrüfatlara verilən kredit resurslarının məbləği kifayət, qədər az olmuşdursa, sonradan bu vəsaitlərin məbləği nəzərəcarpacaq dərəcədə artımla müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2006-cı ildə dövlət tərəfindən bu istiqamətdə 1,5 milyon manat vəsait ayrılmışdısa, 2017-ci ildə bu məbləğin həcmi 145 dəfə artmaqla 218 milyon manata çatmışdır [8]. Müvafiq vəsaitlər iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında fəaliyyət göstərən müəssisə və təsərrüfat subyektlərinə güzəştli şərtlərlə, əsasən də uzun müddətə verilir. Bütün belə inkişaf meyilləri müsbət hal kimi qiymətləndirilsə də, müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında, onların innovasiya fəaliyyətinin təşkilində yetərli sayıla bilməz.

Qeyri-neft sənaye sahələrinə aid müəssisələrdən daha çox əsas kapital qoyuluşları (100 milyon manatdan yüksək) maşın və avadanlıqlar, hazır metal məmulatları, ağac emalı və ağac məmulatları, tikinti materiallarının istehsalı müəssisələrinə yatırılmışdır. Qida məhsullarının istehsalı, içki istehsalı, tütün məmulatlarının istehsalı müəssisələrinə son dövrdə ayrı-ayrılıqda 45 milyon manata yaxın investisiya yatırılmışdır ki, bu müəssisələr də əsasən özəlləşdirilmiş və yenidən inşa edilmiş birgə və xarici investisiyalı müəssisələrdir. Lakin, ölkədə müəssisələrin əsas kapitalına yönəldilən investisiyalar hələ onların əsas fondlarının, texnoloji

qurğularının müasirləşdirilməsini, təkmilləşdirilməsini təmin edəcək səviyyədə deyildir.

Tədqiqatlar göstərir ki, tütün, geyim, dəri və dəri məmulatları, ayaqqabı, kağız və karton istehsalı, poliq- rafiya fəaliyyəti, rezin və plastik məmulatlar, mebel istehsalı, maşın və avadanlıqların quraşdırılması, təmiri və digər bu kimi müəssisələrdə mövcud olan avadanlıqların dəyəri ayrı-ayrılıqda 60 milyon manata yaxın olsa da, həmin avadanlıqlar artıq müasirlik baxımından əhəmiyyətini itirməkdədir. Bu, Azərbaycana xaricdən idxal edilən məhsulların tərkibində belə müəssisələrin istehsal etdikləri məhsulların analoqunun daha çox üstünlük təşkil etməsi amili ilə bağlıdır.

Cədvəl 2.5

Əsas sənaye-istehsal fondlarının aşınması, əsas sənaye-istehsal fondlarının ümumi dəyərində nisbətən faizlə

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Sənaye - cəmi	39.7	34,3	32.9	34.0	38.3	31.8	30,8
Mədənçıxarma sənayesi	34.2	30.7	30.2	29.7	29.4	29.0	. 29,0
Xəmin neft və təbii qaz hasilatı	33,3	29,9*	29.6	29.0	28.6	28.7	28,6
Metal filizlərinin hasilatı	80,6	87.0	68.8	91.6	69.0	70.2	68,0
Daş, qum, çınqıl, duz və digər mədənçıxarma sənayesi məhsullarının hasilatı	41,6	40.3	41.7	43.2	36.9	35,3	36,6
Mədənçıxarma sənayesi sahəsinə xidmətlərin göstərilməsi	56.3	69.6	61.7	55.6	54.8	45.2	50,7
Emal sənayesi	55.7	52.3	51.4	56.9	54.8	53.7	54.1
Qida məhsullarının istehsalı	44,1	36,4	38.9	66,5	64,4	62.0	62,1
İçki istehsalı	45.7	41.5	41.6	69.1	66.7	67.9	70,5
Tütün məmulatlarının istehsalı	28.9	32.5	34.6	36.3	33.0	35.6	29,6
Toxuculuq sənayesi	56.3	46	47.2	49.3	51.4	55.0	51,4
Geyim istehsalı	49.2	51	49.9	82.1	73.5	72,1	72,3
Dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalı	54.3	42.1	45.5	49.4	50.0	48,6	48.6
Ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı	43.4	44.6	42.3	82.7	83.7	87.6	76,7

Kağız və karton istehsalı	39.0	38.3	42.2	75.1	75.4	54.6	58,8
Poliqrafiya fəaliyyəti	65.1	73.2	75,7	59.0	63.7	85.0	83,4
Neft məhsullarının istehsalı	56.4	56.2	55,8	57.4	56.5	56.5	59,6
Kimya sənayesi	-54.7	54.5	52.5	49.9	51.5	50.0	50,8
Əczaçılıq məhsullarının istehsalı	45.1	75.7	39.2	27.3	62.2	65.7	65,5

Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatları. Bakı, 2014.

Müəssisələrdə olan əsas istehsal fondlarının, avadanlıqların və texnoloji qurğuların vəziyyətinin təhlili onların təkmilləşdirilməsini, müasirlik baxımından yeniləşdirilməsini önəmli şərt kimi qarşıya qoyur. Bu sahədəki durum hələ yüksək nəticələrə nail olduğunu göstərmir. Belə ki, əsas istehsal fondlarının ümumi dəyərinə nisbətən yeniləşmə səviyyəsi (faizi) sənaye müəssisələrində 2010-ci ildə 15,5% təşkil edirdisə, bu göstərici son dövrdə 2,9 % azalmaqla, 12,6%-ə enmişdir. Daha çox kapital və fondtutumlu mədənçıxarma sənayesində 2015-ci illə (20,4%) müqayisədə 2017-ci ildə müvafiq göstərici 11,4% azalmışdır. Əksinə, qeyd olunan dövrlər üzrə müqayisədə bir sıra sənaye müəssisələrində bu sahədə artım meyli özünü göstərmişdir. Belə ki, müvafiq dövrlər üzrə müqayisə fərqi emal sənayesi müəssisələrində 2 dəfə, qida sənayesi və içki istehsalı müəssisələrində 3 dəfəyə yaxın, toxuculuq müəssisələrində 4,5 dəfə, metallurgiya müəssisələrində 20 dəfədən artıq, avtomobil və qoşquların istehsalı müəssisələrində 15 dəfədən artıq, tikinti materiallarının istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrdə 2,1 dəfə, maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrdə 3,5 dəfə artım dəyişikliyi ilə müşahidə edilmişdir [5]. Qeyd etmək lazımdır ki, bu artımın təmin olunmasına səbəb həmin müəssisələrə son dövrdə daxili və xarici mənbələr hesabına əsaslı kapital qoyuluşları və yeni müəssisələrin inşası olmuşdur. Digər sənaye sahələrinin, müəssisələrinin müqayisə olunan dövr ərzində əsas istehsal fondlarının yeniləşmə səviyyəsində müəyyən müsbət dəyişikliklər baş versə də, bu, kifayət qədər iri, nə'zərəcarpacaq göstəricilərlə fərqlənmir. Hətta bir çox sənaye sahələrində, müəssisələrdə bu sahədə geriləmə halları

da özünü açıq göstərir (ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı, kağız və karton istehsalı, poliqrafiya fəaliyyəti, kimya sənayesi, geyim istehsalı, əczaçılıq məhsullarının istehsalı, rezin və plastik məmulatların istehsalı və digər müəssisələrdə).

Cədvəl 2.9

Əsas sənaye-istehsal fondlarının yeniləşməsi, əsas sənaye-istehsal fondlarının ümumi dəyərinə nisbətən faizlə.

	2009	2011	2013	2014	2015	2016	2017
Sənaye - cəmi	15.5	9.3	10.4	7.9	7.7	11.8	12,6
Mədənçıxarma sənayesi	20.4	9.7	6.5	7.9	9.0	11,2	11,4
Emal sənayesi	3.4	5.5	6.6	5.5	6.7	13.2	4,1
Qida məhsullarının	2.4	4.4	3.4	2.6	6.9	5.6	3,0
İçki istehsalı	3.9	10.2	9.0	3.7	11.2	3.4	4,9
Tütün məmulatlarına	13.8	0.5	0.6	0.4	0.2	2.0	17,3
TomucuLuq sənayesi	1.5	8.2	5.9	0.5	6.8	2.0	1,1
Geyim istehsalı	2.1	6.4	0.6	0.0	0,1	0.1	0,3
Dəri və dəri məmulatlarının	0.8	3.5	17.5	4.1	3.8*	0.8	2,0
Ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı	6.9	6.5	0 1	0.4		2.2	9,5
Kağız və karton istehsalı	14.8	2.3	8,2	3.6	2.7	4.0	6,4
Poliqrafiya fəaliyyəti	2.9	1.2	3.7	3.9	1.4	19.8	1,2
Neft məhsullarının	7.8	8.2	S.O	5.6	12.9	6.9	2,9

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının məlumatları. Bakı, 2014.

İstehsal olunan məhsullar, göstərilən xidmətlər inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə daha az elmtutumlu və innovasiyayönümlüdür. İstehsal olunan məhsullar, göstərilən xidmətlər daha çox, əvvəllərdə olduğu kimi, ənənəviliyi ilə seçilir. Qarşıda duran əsas problemlərdən biri bu ənənəviliyi tezliklə aradan qaldıraraq, rəqabətqabiliyyətlilik amilinin yüksəlişini, müasir elmtutumlu, innovasiyayönlü məhsullar istehsalına keçidin sürətini artırmaqdır. Son iyirmi ildə dünyada iqtisadi inkişaf prosesləri sürətlənməkdə, qlobal iqtisadi münasibətlər dərinləşməkdədir. 2009-ci ildən başlayan maliyyə böhranı bəzi prosesləri ləngitsə də, iqtisadi inkişafda elmi-texniki tərəqqinin,

innovasiya fəaliyyətinin nəticələrindən istifadə amilləri daha üstünlük təşkil etməkdədir. Azərbaycanın bu inkişaf proseslərində iştirakı xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Belə ki, idxal-ixrac əməliyyatları, xarici iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi sahəsində zəifliyin qalması ölkə üçün yaxın 15-20 ildə ciddi sosial- iqtisadi fəsadlara gətirib çıxara bilər, Məhz bu baxımdan ölkədə innovasiya fəaliyyətinin təşkili, belə yönümlü məhsul istehsalının təmini istiqamətində daha əməli addımlar atılması vacib şərtlərdəndir.

Ölkədə innovasiya yönümlü məhsullar qəbiləsinə aid edilən belə məhsulların istehsalı iqtisadiyyatın innovasiya və elm yönümlü inkişafının cüzi irəliləyişlərini təmin edir. Müvafiq məhsulların istehsal səviyyəsi nəinki xarici bazarda, hətta daxili bazarda da yerli müəssisələrin üstün mövqe qazanmaq imkanının yüksək olmadığını göstərir. Azərbaycan kimi maliyyə və digər resurslara malik olan bir ölkədə bu sahədə yaxın on ildə kifayət qədər irəliləyişlər əldə etmək mümkündür. Belə yanaşma ölkədə qəbul edilən dövlət proqramlarında, strategiyalarda və nəhayət, "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasında öz əksini tamliqlə tapmışdır.

Ölkə Prezidentinin 2009-cu il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyasında da elmi texniki infrastrukturun modernləşməsi, innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi və texnoparkların genişləndirilməsi kimi məsələlər aktual olmuşdur. Qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsinə elə 2009-cu ildə Sumqayıt şəhər sənayesində başlanmışdır. 2009-cı ildən etibarən istismara verilən Sumqayıt Texnologiyalar Parkı bu istiqamətdə fəaliyyətin başlanğıcı olaraq və texnoparkların yaradılmasında pioner olmaqla ölkəmizdə qeyri-neft sektoru üzrə layiqli yer tutan müəssisələrdən hesab edilir. Bu texnoparkın Sumqayıtda yaradılması da məhz bu şəhərin Qafqazdakı sənaye mərkəzi kimi formalaşmasının tarixi ənənələrinin bərpasını özündə əks etdirir. Texnoparkın bütün zavodları Avropada istehsal olunmuş ən son texnoloji avadanlıqlarla təchiz edilmişdir. Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, Sumqayıt şəhəri inkişaf etmiş infraqstruktura və yüksək ixtisaslı kadr potensialına və

münasib coğrafi mövqeyə malikdir. Bu gün ölkə iqtisadiyyatında innovasiya, elmi inkişafın əsas istiqamətini təşkil etməklə texnogen obyektlərin innovativ həlli ilə qovuşduğu və geniş təcrübə dəstəqli, zavod kompleksini özündə birləşdirir. STP MMC ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafına öz töhfəsini verən bir sıra istehsalat müəssisələrindən ibarət texnoloji innovasiyanın ən müasir istiqamətlərini özündə əks etdirən avtomatlaşdırılmış müəssisələr kompleksidir. Ümumi sahəsi 250 ha və istehsal sahəsi 438.992 m² STP olan yeni zavodların layihələndirilməsi və tikintisi davam edir. Texnoparkın nəzdində 28 zavod fəaliyyət göstərir ki, bunlardan ən böyüyü 5500 çeşiddə məhsul istehsal edən kabel zavodudur. STP tərkibinə daxil olan müəssisələrə misal olaraq, Elektron Cihazlar Zavodunu, Polimer Məmulatlar Zavodu, Alüminium və Mis Elektrotexniki Çubuqlar Zavodu, Maşınqayırma Zavodu dəqiq Mexanika Zavodu , Texniki Qazlar Zavodu və digərlərini göstərə bilərik.

Cədvəl 2.6.

Sumqayıt Texnologiyalar Parkında müəssisələrin fəaliyyəti ilə əlaqədar iqtisadi göstəricilər (yanvar-noyabr aylarında) 2017

Məhsulun adı	Hesabat ayında	Hesabat dövründə	Keçən ilin müvafiq ayında	Keçən ilin müvafiq dövründə	Artım Azalma sürəti	Hesabat dövrün axırına hazır məhsulun qalığı	Məhsulu ümumi həcmnin xüsusi çəkisi
Arqon	921	10782	942	16359	66	1302	12.1
Azot	53798	3474563	47283.5	587695	59	1133.7	3.3
Oksigen	17496	666912.6	7360	679148	98	7675	1.2
Karbon oksid	25946	2913456	10450	824700	352	15340	5.3
Naqilləri 1000 v cox olmayan gərginlik	536714	5529146	657909	67259009	8.2	3019531	54.6
Naqilləri 15 v-dən çox olan gərginlik	48233	343521	47000	17494000	19	397162	119.3

Şlanqlar	909357	12551932	1891478	68709045	197	985975	10.6
Tikinti konstruksiyaları	66.6	8696.3	931.3	6243	139.4	12.6	0.1

Sumqayıt Şəhər Statistika İdarəsi

-Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, onun idarəedici təşkilat olan Sumqayıt Kimya -Sənaye Parkı MMC Azərbaycan Respublikası prezidentin 2011-ci il tarixli Fərmanı əsasında yaradılmışdır.Bu parkın məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir

-sahibkarlığın dəstəklənməsi, investisiyaların və müasir texnologiyaların cəlb edilməsi

-ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin, ixrac və idxalı əvəz edən məhsul istehsalının artırılması

-Qeyri- neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi

-Sumqayıt və ətraf ərazilərdəki əhəlinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılması

SKSP yarandığı gündən hal-hazırkı dövrə qədər parkın rezidentləri tərəfindən ümumi investisiyanın həcmi 1.1. mlrd ABŞ dollarına yaxınlaşmışdır. Belə ki, bu parkın ilk rezidenti olan Azetexnolayn MMC istehsal prosesinə başlamış və hazırda adıçəkilən şirkətin parkın ərazisində ildə 200000 ton müxtəlif diametrli polad və müxtəlif diametrli hidrotexniki avadanlıqlar, polietilen borular istehsal edən 3 müəssisəsi fəaliyyət göstər. Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan Respublikası prezidenti innovativ sahibkarlığın dəstəklənməsi və ən müasir texnologiyaya əsaslanan sənaye müəssisələrin təşkil edilməsi, məşğulluğun strukturunun yaxşılaşdırılması baxımından 2011-ci il tarixində Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında sərəncam imzalamışdır. Balaxanı Sənaye Parkının ərazisində məişət tullantılarının emalı və xidmət müəssisəsi yaradılması qərara alınmışdır. Həmin ərazinin bir hissəsi infrastruktur zonası kimi istifadə edilirdi.Belə ki, Təmiz Şəhər ASC tərəfindən torpağın istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi, eləcə də xarici və daxili infrastrukturun yaradılması və burada sahibkarlıq

fəaliyyətinin səmərəli formada həyata keçirilməsi ilə əlaqədar zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Bütün bunlarla yanaşı, innovasiya fəaliyyəti göstərən sahibkarlıq strukturlarının maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun mühüm rol oynayır. Belə ki, Azərbaycan prezidentinin 2002-ci ildə təsdiq etdiyi Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında Əsasnamədə öz sahibkarlıq subyektləri üçün zəruri yeniliklərin təbliğinə dəstək göstərilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Məhz buna müvafiq olaraq, son illər ərzində Balaxanı Sənaye Parkında Sumqayıt Yüksək Texnologiyalar Parkı, Sumqayıt kimya sənaye parkında müəssisələrin maliyyələşdirilməsinə dəstək verir.

Bununla yanaşı, ölkəmizdə innovativ fəaliyyət göstərən qeyri -neft sektorları üzrə ən böyük investorlardan biri kimi Azercell Telekom MMC 2000-ci ildə özünün keyfiyyət idarəetmə sistemi qurulmuş və beynəlxalq ISO 9001 sertifikatına layiq görülmüşdür. Ölkəmizdə elektron imza və elektron sənəd haqqında qanun qəbul etdikdən sonra isə elektron imza xidmətinin təşkili məqsədilə kifayət qədər sürətli infrastrukturunun yaradılması prosesi gedir. Texnoloji parklarla yanaşı, regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılmasının əsas məqsədi isə ümumilikdə innovasiya infrastrukturunu üzrə innovasiya fəaliyyətinin əhatə dairəsinin daha da genişləndirilməsidir.

Yüksək texnologiyaya malik olan ərazilər innovasiya infrastrukturunun subyektləri hesab edilir. Bu ərazilərə əsasən istehlak təyinatlı texnoloji məhsulların buraxılışı üzrə bir sıra yerli və xarici şirkətlərlə müəssisələr yaratmaq vasitəsilə fəaliyyət göstərilir. Bu cür yüksək texnologiyaya malik ərazilərin yaradılmasının əsas məqsədi isə Azərbaycan iqtisadiyyatına istehlak mallarının istehsalı üzrə müasir texnologiyaların cəlb edilməsi təşkil edir.

2.3 Müasir şəraitdə innovasiya fəaliyyətinin və onun müəssisələrin səmərəli inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi

Dünyada gedən qlobal iqtisadi inkişaf prosesləri müəssisələrin, transmilli şirkətlərin innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsini, onların bazara yüksək rəqəbatqabiliyyətli məhsul çıxarmasını zəruriləşdirir. Bütün bu mühüm proseslərin əsasında elmin, elmi-texniki tərəqqinin inkişafı vacib amil olaraq qalmaqdadır. Bu baxımdan hər hansı bir ölkədə innovasiya fəaliyyətinin səmərəli və davamlı olaraq iqtisadiyyata, müəssisələrin inkişafına təsirini qiymətləndirərkən ən vacib addım elmin, elmi-texniki tərəqqinin mövcud durumunun və inkişaf səviyyəsinin əsaslı şəkildə tədqiq olunmasıdır: Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etdiyi iyirmi il ərzində bu sahədə dəyişikliklər baş verməkdədir.. Burada tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan heyətin sayı isə 1,2 dəfə artmaqla 18687 nəfər təşkil etmişdir. Müvafiq dövr ərzində elmi-tədqiqat təşkilatlarında, institutlarında bilavasitə elmi yaradıcılıqla məşğul olan elmlər doktorlarının sayı 1.4 dəfə (933 nəfər), fəlsəfə doktorlarının sayı isə 1,1 dəfə yüksəlmişdir (3727 nəfər) [5]. Ölkədə tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan heyətin yalnız 25%-nin elmi dərəcəsi vardır, onların digər hissəsi isə ali təhsilli mütəxəssislər, köməkçi heyətdir. Təbii ki, ölkənin iqtisadi inkişafında sabilliyin yaranmağa başladığı 2000-ci ildən hazıradək, bu mühüm sahədə inkişaf meyilliliyinin belə şəkildə getməsi innovasiya fəaliyyəti sahəsində yüksək nəticələr vəd edə bilməz.

Tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların təsnifatının say tərkibində də ciddi dəyişikliklər müşahidə olunmamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövr ərzində elmi-tədqiqat təşkilatlarının sayı 3 ədəd [12, 92], konstruktor təşkilatlarının sayı 7 ədəd [5] azalmışdır. Ali təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən elmi təşkilatların sayı 11 ədəd (36), digər sahələrdə fəaliyyət göstərən bu yönümlü təşkilatların sayı isə 5 ədəd (10) artmışdır. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, ölkənin ali təhsil müəssisələrində fəaliyyət göstərən elmi təşkilatların tədqiqatları, nəticələri innovasiya fəaliyyətinin inkişafına, onların müəs-

sisələrdəki tətbiqinə ciddi təsir etməmişdir [5. s.41]. Bu təşkilatların tədqiqatları daha çox humanitar, ictimai elmlərə meyilliliyi ilə fərqlənir. Dəqiq elmlər sahəsindəki tədqiqatlar isə nəzəri xarakterliliyi baxımından seçilir.

Cədvəl 2.3.1

Tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı

	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Cəmi	137	146	145	143	140	140
o cümlədən:			*			. —
elmi-tədqiqat	95	97	93	92	90	90
konstruktor təşkilatları	12	6	5	5	3	3
ali təhsil müəssisələri	25	33	' 37 '	36	37	39
digər	5	10'	10	10	10	8

AR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları əsasında. Bakı, 2014.

Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin, o cümlədən rəqabətə davamlı məhsulların istehsalında önəmli rol oynayan texniki, tibb, kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafı xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Bu yönümlü elmi sahələrdə çalışanların sayında 2000-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə ciddi yüksəliş baş verməmişdir. Belə ki, həmin dövr ərzində texniki sahələrdə çalışan elmi kadr- ların sayı 17% (400 nəfər) azalmış, tibb sahəsində çalışan elmi kadrların sayı 19% (141 nəfər), kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan elmi kadrların sayı isə 31% (232 nəfər) artmışdır.

Cədvəl 2.7

Tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sektorlar üzrə bölgüsü

	2001	2009	2010	2011	2012	2013
Cəmi	137	148	145	143	140	140
o cümlədən;						
dövlət sektoru	90	92	93	92	90	90
sahibkarlıq sektoru	19	14	13	13	11	11
ali təhsil sektoru	28	42	39	38	39	39

AR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları əsasında. Bakı, 2014.

Tədqiqatlar göstərir ki, son dövrdə texniki sahələrdə çalışan kadrların 24%-inin, tibb sahəsində çalışan kadrların 43%-inin, kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan kadrların isə 46%-inin elmi dərəcəsi vardır. İnkişaf etmiş və inkişaf

etməkdə olan ölkələrdə innovasiya yönümlü elmi tədqiqatlarla məşğul olan kadr heyətinin 60-70%-i yüksək ixtisaslı və elmi dərəcəsi olan potensialdan ibarətdir. Onların digər kadr heyəti isə intellektual qabiliyyətli, ixtisas və təcrübəsi baxımından müasir tələblərə cavab verən insanlardır [5. s.41].

Elmi biliklərin yüksəlişində və innovasiya fəaliyyətinin inkişafında əsas amillərdən biri yüksək səviyyəli elmi kadrların və peşəkar tədqiqatçıların olmasıdır. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə belə kadrların davamlı şəkildə hazırlanması daim diqqət mərkəzində olur. Azərbaycanda son dövrdə tədqiqatçı alim və mütəxəssislərin yaş qruplarına görə bölgüsündə ciddi deformasiya meyli müşahidə olunmaqdadır.

Cədvəl 2.12

Elmin sahələri üzrə tədqiqatçıların sayı

	Cami	o cümlədən			Eltutumlu sahələri üzrə		
		təbii	Texniki	Tibb	kənd təsərrüfatı	İctimai	humanitar
Tədqiqatçılar sayı - cəmi, nəfər							
2000	10 168	4 487	2 426	612	770	721	1 152
2005	11 603	5 109	2 555	732	849	794	1 564
2008	11 054	4 727	2 503	702	764	668	1 690
2009	11 041	5 001	2 154	716	777	697	1 696
2010	11 037	5 092	1 857	741	901	755	1 691
2011	11 891	5 327	2 027	75	1 002	885	1 897
2012	15 335	5 324	2 269	1 668	1 065	1 914	3 092
2013	15 784	5 174	2 540	1 754	1 049	2 108	3 159

AR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları əsasında. Bakı, 2014.

Elmi-tədqiqat və innovasiyayönümlü araşdırmalarla məşğul olan ümumi tədqiqatçıların tərkibində gənclər 34%, orta yaşlılar 43%, 60 və daha yuxarı yaşlı insanlar 23% təşkil edir. Mövcud durumun kəskinliyi bu sahədə çalışan elmi potensialın daxilində də fərqli xarakter daşması ilə narahatlıq doğurur. Belə ki, müvafiq sahədə çalışan gənc yaşmda olan elmlər doktorları 5%, orta yaşda olanlar 37%, 60 və daha yuxarı yaşda olanlar isə 58% olmaqla özünü göstərir. Fəlsəfə doktorları üzrə də vəziyyət ümidverici təsəvvür bağışlamır. Bu

sahədə fəaliyyət göstərən gənc yaşında olan fəlsəfə doktorları 5%, orta yaşda olanlar 50%, 60 və daha yuxarı yaşda olanlar isə 35%-dir [5].

Cədvəl 2.3.2

2017-ci ilin sonuna tədqiqatçı mütəxəssislərin yaş qruplarına görə bölgüsü

	Tədqiqatçılar	onlardan alimlik dərəcəsi olanlar	
		elmlər doktorları	fəlsəfə doktorları
	cəmi	cəmi	cəmi
Tədqiqatçıların sayı -cəmi, nəfər	15 784	1 352'	5343
onlardan:			
30 yaşa qədər	2 064 .	48	97 .
30-39 yaşda	2 905	27	785
40-49 yaşda	3 092	' 126	1057
50-59 yaşda	3 435	328	1444
60-69 yaşda	2 658	432	1216
70 və yuxarı yaşda	1 630	391	744

Mənbə: www.statgov.az.

Azərbaycanda tədqiqat və işləmələrdə istifadə olunan əsas vəsaitlərin 99%-i dövlət təşkilatlarına aiddir, özəl sektorun bu sahədəki payı 1%-dən də aşağıdır. Həmçinin, ali təhsil müəssisələrində elmi-tədqiqat və bu istiqamətli araşdırmalar üçün istifadə olunan əsas vəsaitlər (informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və digər avadanlıqlar) elmin və innovasiya fəaliyyətinin praktik istiqamətinin inkişafından daha çox nəzəri araşdırmalar üçün istifadə olunmaqdadır. Beynəlxalq təcrübədə məşhur universitetlər, onların nəzdində yaradılan institutlar, texnoparklar yeni maşın, texnoloji qurğular və avadanlıqların alınması üçün bütün elmi-texniki və innovasiya xərclərinin 51,2%-ini sərf etmiş, proqram təminatının yeniləşdirilməsinə isə yalnız bu xərclərin 1,3%-ini yönəlmişlər, Bu təşkilatlarda mövcud olan əsas vəsaitlər və digər texnoloji avadanlıqlar elmi və innovasiya fəaliyyətinin birgə nəzəri-praktiki vəhdətinə, yəni bazarın artan tələblərinə yönəlmişdir [21,41].

**Müəssisələrin növünə görə lədqiqat və işləmələrdə istifadə olunan
əsas vəsaitlərin dəyəri**

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cəmi, milyon manat	54,9	79,9	85,1	82,3	97,6	95,2	88,0	107,2
o cümlədən:								
elmi-tədqiqat təşkilatları	35,5	65,7	70,4	67,0	75,6	63,5	64,1	80,3
konstruktor təşkilatları	2,8	4,2	2,2	2,2	1,6	1,5	1	1
ali təhsil müəssisələri	16,3	7,1	11,3	11,7	19,0	29,8	20,7	20,1
digər	0,3	2,9	1,2	1,4	1,4	0,4	2,2	5,8

AR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları əsasında. Bakı, 2014.

Ölkədə elmi-tədqiqat və işləmələrə çəkilən xərclərin ümumi həcmi son on ildə 7 dəfə artmaqla, İTİ 098,1 min manata bərabər olmuşdur. Həmçinin, bu dövrdə dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclərin həcmi 11,4 dəfə artmaqla, 146,8 milyon manat təşkil etmişdir.

Qərbi Avropa Ölkələrində son dövrdə elmi tədqiqatlara və innovasiyayö-nümlü araşdırmalara çəkilən xərclərin həcmi öz ciddi bərtəmə meyilliliyi ilə müşahidə olunur. Belə ki, müxtəlif mənbələr hesabına bu göstərici Skandinaviya ölkələrində 30-35 milyard ABŞ dolları. Böyük Britaniyada 32 milyard ABŞ dolları, Fransada 36 milyard ABŞ dolları, Almaniya 61 milyard ABŞ dolları həcmində olmuşdur. ABŞ-da müvafiq yönümlü xərclər 270-275 milyard ABŞ dolları, Yaponiyada 106 milyard ABŞ dolları, Çində 56 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş ölkələrdə elmi-texniki tərəqqiyə və innovasiya tədbirlərinə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin büdcə xərclərindəki xüsusi çəkisi son dövrdə 5-6% arası dəyişir. Tədqiqatlar göstərir ki, bu ölkələrdə müvafiq yönümlü xərclərin büdcədən ayrılan payının artmasına baxmayaraq, həmin ölkələrdə elmi-texniki tərəqqiyə və innovasiya tədbirlərinə yönəldilən vəsaitlərin tərkibində büdcə vəsaitlərinin xüsusi çəkisi 30%-dən aşağıdır. Bu göstəricinin son illər özəl və digər qeyri-dövlət qurumlarının xeyrinə dəyişməklə azalması daha aydın müşahidə edilməkdədir (40).

Elmi və digər bu yönümlü təşkilatlarda işçi və texniki heyətin əmək haqqı öz yüksəkliyi ilə fərqlənməyərək, 250-300 manat həddində, elmi kadrların əmək haqqı

isə 350-400 manat həddində dəyişir [5. 40]. Əmək haqlarının artmasına qrant və layihələr üzrə gəlirlər də təsir göstərir ki, onlar da öz çoxşaxəliliyi və daimiliyi ilə nəzərə çarpmır. Ölkədə elmi-tədqiqat və innovasiyayönümlü tədbirlərin, işləmələrin tərkibində praktiki, bazara istiqamətlənmiş tətbiqi xarakterli tədqiqatlar istər həcmcə, istərsə də mövqecə üstünlüyü ilə seçilmir. Bu istiqamətdə çəkilmiş xərclər ümumi elmi-tədqiqat xərclərinin 47%-ini təşkil etməklə, 51916 min manata bərabərdir [5]. Bütün bu kimi göstəricilər isə ölkədə yüksək elmi-texniki tərəqqinin, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına, milli müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsinə, onların daxili və xarici bazarlardakı mövqeyinin gücləndirilməsinə əsaslı təkan vermir.

Sənayedə, sənaye müəssisələrində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər son beş ildə azalması prosesi müşahidə edilir.. Ciddi azalma halları əsasən məhsul innovasiyalarına görə (proses innovasiyalarına ümumilikdə hər hansı bir xərc çəkilməmişdir) mədənçıxarma sənayesində baş vermişdir. Bu dövrdə azalma səviyyəsi 71 dəfəyə çatmaqla, həmin xərclərin 629,9 min manata enməsinə səbəb olmuşdur. Mədənçıxarma sənayesində, bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrdə innovasiya fəaliyyəti daha zəif olmaqla özünü büruzə vermişdir. Bu müəssisələr xammal ixracına (neft və neft məhsullarına) meyilli olmuş, həmin müəssisələrdə istehsal prosesi əsasən köhnə və aşınma dərəcəsi başa çatmaqda olan avadanlıqlarla həyata keçirilmişdir.

Qlobal iqtisadi inkişafın sürətlə artdığı, dünyada rəqabətin gücləndiyi bir dövrdə istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələr innovasiya fəaliyyətinə xüsusi ciddiliklə yanaşmaqla, bu sahəyə ayrılan vəsaitlərin həcmi artırır, bir növ daxili və xarici bazarlarda artan istehlak tələblərini ödəmək üçün bütün mövcud imkanlarından istifadə edirlər. Həmin ölkələr innovasiya fəaliyyətində daha çox proses innovasiyalarına üstünlük verməkdədirlər.

Ölkədə texnoloji innovasiyalara (məhsul və proses innovasiyaları) çəkilən xərclərin innovasiya fəaliyyətinin əsaslı inkişafı baxmamdan həddən az olmasının, mövcud milli müəssisələrin malik olduğu əsas istehsal vasitələrinin, ava-

danlıqlarının və digər texnoloji qurğuların müasir tələblərə cavab vermədiyini, bu sahədə ciddi innovasiya xərclərinə ehtiyacın durmadan artdığını nəzərə alıqda, müəssisələrin perspektiv inkişafının ciddi problemlərlə üzləşəcəyi aydın görünür. Xərclər üzrə emal sənayesi müəssisələrinin xərcləri (4 066 min manat) öz yüksəkliyi ilə müşahidə edilir. Bu sahədəki müəssisələrdə daxili xərclər (müəssisənin çəkdiyi) sahə üzrə müvafiq xərclərin 63,1%-ini, dövlət vəsaiti hesabına ayrılan xərclər isə 36,9%-ini təşkil edir [5]. Sənaye müəssisələri kimi qida məhsullarının, tütün məmulatlarının, kompüter və digər elektron avadanlıqların, maşın və avadanlıqların, elektrik avadanlıqlarının istehsalı, maşın və avadanlıqların quraşdırılması, təmiri və digər müəssisələrdə də belə yönümlü xərclər olsa da, onlar öz yüksək artımı ilə nəzərə çarpmamışdır. Burada müvafiq yönümlü xərclərin əsas hissəsini müəssisələrin daxili vəsaitləri təşkil etmişdir.

Sənaye müəssisələrindəki texnoloji və digər innovasiyalara çəkilən xərclərin tərkibində daxili xərclərin yüksəkliyi beynəlxalq təcrübə baxımından müsbət meyil kimi qiymətləndirilsə də, milli müəssisələrin bu istiqamətdə ayırdıqları vəsaitlərin az olması və son beş ildə cüzi artım ilə nəzərə çarpması qeyri-qənaətbəxş hal kimi qəbul oluna bilər. Bu amil isə, innovasiya fəaliyyətinin iri və genişmiqyaslı inkişafının ləngiməsinə gətirib çıxarır. Mövcud vəziyyətin davam etməsi Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin, elmi-texniki tərəqqinin müasir tələblər baxımından təşəkkülündə, dövlət proqramlarının, strategiya və konsepsiyaların həyata keçirilməsində ciddi problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Təbii ki, bu sahədə islahatların sürətinin artırılması, elmi-texniki tərəqqinin və innovasiya fəaliyyətinin inkişafını tənzimləyən təkmil mexanizmin yaradılması xüsusi zərurətdən irəli gəlir.

Yeni məhsulların, xidmətlərin, proseslərin tətbiqi və işlənməsi üzrə xərclər öz artımı ilə müşahidə edilsə də, bu kimi xərclər tətbiqi istiqamətlərinə görə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin 65%-nə bərabər olmuşdur (9036 min manat) [5]. Burada digər xərclər kimi proqram vəsaitlərinin alınması, yeni məhsulların seriya buraxılışı üçün istehsalın layihələşdirilməsi, digər istehsala hazırlıq növləri və ya

onların istehsalı üzrə yeni xidmətlərin, metodların təqdimi, innovasiya ilə əlaqədar işçilərin hazırlığı həm son beş ildə Öz yüksək artımı ilə, həm də tətbiqi istiqamətlərinə görə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin tərkibində yüksək çəkisi ilə fərqlənir. Oxşar vəziyyət, demək olar ki, müxtəlif fəaliyyət növlü sənaye sahələrində, müəssi- sələrində də müşahidə edilməkdədir. Qeyd edilən sahələrdən, müəssisələrdən yalnız emal və qida sənayesi müəssisələrində tətbiqi istiqamətlərinə görə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin tərkibində texnoloji innovasiyalar ilə bağlı maşın və avadanlığın, yeni texnologiyaların alınması üzrə xərclər Öz yüksək çəkisi ilə nəzərə çarpır. Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin əsaslı inkişafını təmin edəcək, tətbiqi sahəsinə görə texnoloji innovasiyalar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı istiqamətlərin İnkişafı səviyyəsi qaneedici deyildir: Müasir xidmətlərin, metodların tətbiqi, innovasiyalann tətbiqi ilə əlaqədar işçilərin bilik və təcrübəsinin artırılması, hazırlığı və s. mövcud vəziyyətin dəyişməz olaraq qalması əslində ölkədə innovasiya fəaliyyətinin müasir tələblər baxımından təşkili və inkişafı üçün ciddi narahatlıq yaratmaqdadır.

Müəssisələrdə innovasiyaların müasir tələblər baxımından təşkilinə və inkişafına mane olan səbəblərin üzə çıxarılması ilə bağlı aparılan sorğu və tədqiqatlar bu sahədə ciddi problemlərin olduğunu müəyyən etmişdir. Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin inkişafına mane olan amillər aşağıdakı kimi dəyərləndirilir:

İnnovasiya siyasətinin formalaşmasında əsas təsiredici amillərdən biri məqsədli stimull aş dırmanın önə çəkilməməsidir. Ölkənin iqtisadi siyasət və hüquqi-normativ sənədlərində belə yanaşma hələ ki, lazımi yerini tapmamışdır. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, ölkədə innovasiya fəaliyyətinin inkişafına xidmət edəcək təkmil vergi və maliyyə-kredit sistemi və onun mexanizmi kifayət qədər formalaşmamışdır. Belə sistemin və mexanizmin təşəkkülü vergi-kredit qanunvericiliyinin əsaslı surətdə müasir tələblər baxımından təkmilləşdirilməsini, bu sahədə beynəlxalq standartlara uyğunlaşan bazanın yaradılmasını gündəmə gətirməkdədir. Banklar tərəfindən innovasiya və elmi-tədqiqatlarla bağlı verilən kreditlərin həcmi cəmi verilmiş kreditlərin tərkibində 1%-dən də aşağıdır (6).

Ümumilikdə, banklar belə kreditlərin verilməsinə meyilli deyillər. İnnovasiya, elmi tədqiqatlarla bağlı maliyyə resurslarının ayrılması dövlət tərəfindən tənzimləndiyi üçün bu istiqamətli kreditlərdə faiz dərəcəsinin aşağılılığı və onun güzəştliyi əsas götürülməlidir. Ölkədə elmi, innovasiya tədqiqatlarının aparılmasına və belə yönümlü tədbirlərin həyata keçirilməsinə təsir edən amilləri aşağıdakı kimi qiymətləndirmək məqsədəuyğundur:

- iqtisadi inkişafda, xüsusilə qeyri-neft sektorunda olan ləngimələr, iqtisadiyyat sahələrində aparılan struktur islahatların inkişaf meylinin yüksək olmaması;

- texnoloji bazanın, elmi-texniki, innovasiya tədqiqatlarının müərəqqi inkişafı ayaqlaşmaması,

- innovasiya fəaliyyətinə yönəlmiş elmi sahələrin imkanlarının zəif olması;

- ölkədə yüksək ixtisaslı, peşəkar mütəxəssislərin, elmi kadrların, intellektual qabiliyyətli insanların hazırlanma səviyyəsinin qeyri- mükəmməlliyi;

- elmi-texniki tərəqqinin və innovasiya fəaliyyətinin inkişafını təmin edəcək hüquqi bazanın, tənzimləmə mexanizminin və infrastrukturun öz zəifliyi ilə nəzərə çarpması;

- yerli müəssisələrin rəqabətqabiliyyətli, innovasiyayönümlü məhsul istehsalına, xidmətlər göstərilməsinə meyilli olmaması;

- elmi-texniki tərəqqinin və innovasiya fəaliyyətinin təkmil təşkili və inkişafı üçün zəruri olan müasir və beynəlxalq standartlara uyğun informasiya, maliyyələşmə və vergi sisteminin kifayət qədər formalaşmaması;

- regionlarda innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri tələblərin aşağı səviyyədə olması;

- milli müəssisələrin elmi və innovasiya tədqiqatları aparma imkanlarının çətinliyi, onların maliyyə vəziyyətinin qeyri-qənaətbəxşliliyi, maddi- texniki imkanlarının, bu sahədə güclü kadr potensialının zəifliyi;

- qeyri-neft müəssisələrinin ixrac potensialının tədiyyə balansında, xarici iqtisadi ticarətdə on ildən artıq dövrdə aşağı göstəriciyə malik olması.

FƏSİL III. Kiçik və orta sahibkarlığın innovativ inkişafına dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri

3.1. İnnovasiya sahibkarlığının sitimullaşdırılmasının iqtisadi mexanizmlə

Ölkəmiz yeni iqtisadi münasibətlər kursunu seçərək , innovasiya sisteminin inkişaf prioritetlərini, beynəlxalq qlobal məkanda gedən proseslərə integrasiya olunmaqla müəyyənləşdirir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, son dövrlərdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafının əsas faktorları içərisində istehsalatın və cəmiyyətin idarə edilməsi istiqamətində yeni elmi-bilik, texnoloji məhsul növlərinin tətbiqi əsaslanan innovasiya fəaliyyətinə aid edilir.

Elmi texniki tərəqqinin ən son nailiyyətlərinin tətbiq edilərək texnoloji avadanlıqlardan istifadə edilməsi, eləcə də elmi texniki informasiya resurslarının formalaşması və istifadəsinin əsas məqsədi dünya informasiyasına integrasiya, informasiya məhsul və xidmətlər bazarının yaradılmasıdır. Bununla bağlı ölkəmizdə innovasiya inkişafına bir sıra amillər təsir göstər. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1.Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin inkişafı baxımından elmi texniki informasiya (ETİ) resurslarından istifadə və onların fəaliyyəti üzrə səmərəliliyin artırılması ;

2.ETİ üzrə istifadəni daha da asanlaşdırmaq məqsədi ilə ölkə üzrə müasir innovativ şəbəkə texnologiyalarının formalaşdırılması ;

3.ETİ istifadəçilərinin və mütəxəssislərin informasiya mədəniyyətlərinin səviyyələrinin inkişaf etdirilməsi ;

Sadaladığımız məsələlərlə əlaqədar dövlət tərəfindən də bir sıra islahatlar həyata keçirilir. Belə ki, ölkəmizdə elmtutumlu sahələrin inkişafı ilə əlaqədar innovasiyaların öyrənilməsi və tətbiqi baxımından məlumat bazasının yaradılması bir sıra qurumlarla yanaşı birbaşa olaraq AMEA-ya həvalə edilmişdir.

Ölkəmizdə elmin inkişafında islahatların aparılması ilə bağlı dövlət komissiyasının yaradılması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanına əsasən qısa müddət ərzində təxirə salmadan elm sahəsində islahatların

aparılması öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, ölkəmizdə aparılan elmi tədqiqatların müasir standartlar səviyyəsində yerinə yetirilməsi, elmi qurumların strukturunun müəyyənləşdirilməsi və bütövlükdə elmin inkişafı ilə əlaqədar Milli Strategiyanın icra edilməsi məqsədi ilə ölkəmizdə 2009-2015-ci illər üzrə Elmin inkişafına əsaslanan Milli Strategiya və həmin strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı layihələrinin hazırlanması ilə əlaqədar sərəncamın icrası aktual olmuşdur. Qəbul edilən sərəncamlar və ümumi islahatları əsasında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi, ümumilikdə elm, texnika və istehsal üzrə elmtutumlu məhsulların və perspektiv işləmələrin texnologiya, bazalarının hazırlanmasında, eləcə də dünya innovasiya məkanına inteqrasiya proseslərindən çıxış yollarının öyrənilməsində göstərdiyi fəaliyyət çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda innovasiya yönümlü inkişaf strategiyalarının formalaşdırılmasında müasir, səmərəli, sənaye texnologiyası və beynəlxalq standartların tətbiq edilməsi ilə yanaşı ən yüksək standartlara cavab verən kadrların hazırlanması sosial iqtisadi inkişafın tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində köklü modernləşmə işlərinin aparılmasını və xarici investisiyanın ölkəyə cəlb olunması prosesinin stimullaşdırılması və ümumilikdə həyata keçirilən tədbirlər, milli innovasiya sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi baxımından zəruri hesab edilir. Yeni bilik və texnologiyaların istehsalı və yayılması prosesinin bütün iştirakçılarının məcmusu ilə əlaqədar münasibətləri özündə əks etdirən milli innovasiya sistemi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına imkan yaradır.

İstənilən halda, milli innovasiya sisteminin inkişaf strategiyası dövlət vasitəsilə həyata keçirilən normativ hüquqi təminat, makroiqtisadi siyasət, dövlət tənzimlənməsi, eləcə də elmi texnoloji və sənaye potensialı və bir sıra məsələlərlə müəyyən edilir.

Milli innovasiya sisteminin fəaliyyəti zamanı informasiya sistemi, informasiya kommunikasiya texnologiyaları vasitəsi ilə innovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatı olan və internet şəbəkəsinin istifadəsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bununla yanaşı, innovasiya prosesinin idarəedilməsi, zamanla milli innovasiya sisteminin sonrakı inkişafı onun regional və qlobal sistemlərə birləşməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, ümumi innovasiya inkişafı strategiyası hər şeydən öncə, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının, eləcə də insan ehtiyatlarının inkişafı və bir sıra sahələrdə bu proseslərin icra edilməsi mexanizmi üzrə aktiv siyasət aparılmağa istiqamətlənmişdir.

Hal-hazırda iqtisadiyyatın qabaqcıl texnologiya əsasında və texnoloji təkmilləşməsi vasitəsi ilə aktiv rəqabət qabiliyyəti təmin edən, eləcə də elmi potensialı, iqtisadi inkişafın əsas vasitələrindən birinə çevirən strategiyanın icra edilməsi məqsədi innovasiya fəaliyyətinin balanslaşdırılmış sektorunun və səmərəli innovasiya sisteminin formalaşdırılmasıdır. Bu nöqteyi nəzərdən, dünyanın bir sıra ölkələrindən, milli innovasiya proseslərinin idarə edilməsi üzrə təcrübənin öyrənilməsi və onun ölkəmizdə tətbiqi, innovasiya potensialından istifadənin optimallaşdırılmasına, bu və eləcə də milli innovasiya prosesinin idarə edilməsi əsasında milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına şərait yaradır.

Azərbaycanda milli innovasiya prosesinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi və inkişafının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

İqtisadiyyatın innovasiya inkişafı strategiyasının işlənməsi ;

Milli innovasiya prosesin əsas subyektlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına dəstək göstərilməsi ;

İnnovasiya menecmenti sferası üzrə yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması ;

Müəyyən edilmiş müddət ərzində texnoloji inkişafı ilə bağlı proqnozların işlənməsi və elmi texnoloji bütün prioritetlərin müəyyən edilməsi ;

İnnovativ infrastrukturun inkişafının dəstəklənməsi ;

İnnovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində maliyyə tədbirlərini simvollaşdırılmasının işlənməsi və həyata keçməsi ;

Dövlət tərəfindən innovasiya siyasətinin, kadr təminatının formalaşması.

Müasir dövrdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafının və innovasiya prosesinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinin əsas xüsusiyyəti ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin vahid elmi texniki komplekslərin birləşmiş tədqiqatı və istehsalın vahid prosesini yaratmaqdır. Belə ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində olan ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisə rəhbərlərinin, işi yaxşı məhsul istehsal etmək məqsədi ilə ən yeni texnologiyanın diqqətlə izlənməsi və bunu öz müəssisələrinə tətbiq etməsi innovasiya yönümlü inkişaf strategiyasının seçilməsində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnnovasiya strategiyasının məqsədlərini müəyyənləşdirilərkən bu innovasiyanın həyat rsikli diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Belə ki, yeni ideyaların formalaşmasına müvafiq olaraq həyat tsikli bir neçə mərhələyə bölünür. Bu mərhələlər aşağıdakılardan ibarətdir :

Müəssisə və İnnovasiya Strategiyası. Müəssisələrdə innovasiya proseslərinin idarə edilməsi və innovasiya strategiyasının təyin edilməsinə bir sıra qərarlar təsir göstərir. Bunlar müvafiq olaraq

Bazar seqmentinin seçilməsi ;

Yeni məhsulun hazırlanması, satışı ilə bağlı məsələlərin həll edilməsi;
tətbiq ediləcək texnologiyanın təsdiqi ;

Burada əsas məsələ xüsusilə kiçik və orta müəssisələrdə innovativ texnologiyanın tətbiqi ilə müəssisənin uzunmüddətli inkişafını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

İdeya axtarışı və onun qiymətləndirilməsi . Burada əsas məsələ həmin müəssisələrin fəaliyyətində yaradıcı ideyaların işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsindən ibarətdir.

Məhsul yönümlü qərarlar . Bu mərhələ isə müəssisələrdə istehsal ediləcək məhsuldan real məhsul hazırlıq prosesinin keçirilməsi ilə əlaqədar strateji proqramlarının tətbiq edilməsindən ibarətdir. Buna görə də müəssisə tərəfindən bu məsələ hərtərəfli planlaşdırmanı tələb edir. Bu planlaşdırma isə aşağıdakı mərhələlərə aid edilir.

Verilmiş məhsula görə, məqsəd və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi;

Etməsi üçün istehsalın planlaşdırılması ;

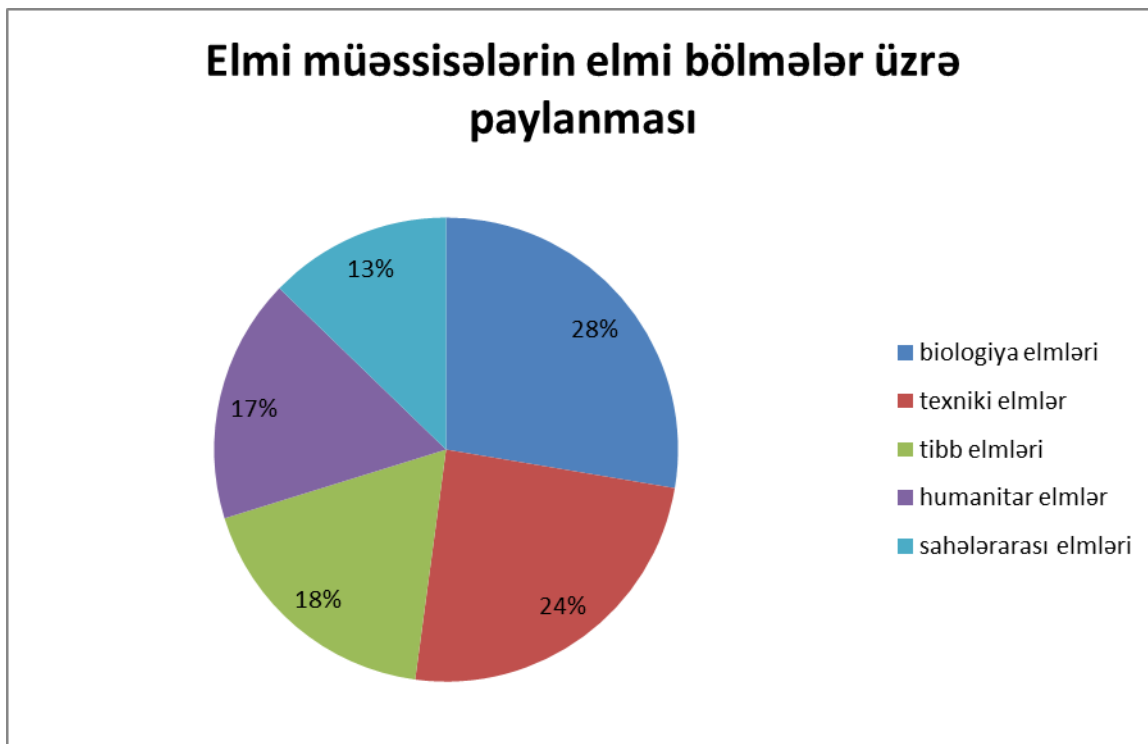
Səmərə əldə etmək şərti ilə satışın planlaşdırılması ;

elmi tədqiqat və hazırlıq işləridir. Bu mərhələ fundamental tədqiqatların aparılmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycanda innovasiya proseslərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi baxımından. qarşıya qoyulan əsas məsələlərdən biri də elmi təşkilatların fəaliyyətlərinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi və onların komponentlərinin müəyyən edilməsidir. Bu baxımdan ölkədə fəaliyyət göstərən qurumlar kimi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, Təhsil Nazirliyinin, Səhiyyə Nazirliyinin ,Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin müəssisələrini qeyd edə bilərik. Xüsusilə, AMEA-da innovasiya inkişafı proqramlarının texnologiyaların hazırlanması göstəricilərinin ümumiləşdirilməsi və statistik formaların hazırlanması üzrə bir sıra işlər həyata keçirilir.

Bununla yanaşı AMEA nəzdində ölkədə fəaliyyət göstərən nazirlik və onların tərkibində olan təşkilatlar ilə əməkdaşlıq innovasiya texnologiyaları üzrə təklif və sorğularının öyrənilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. AMEA dünyanın bir sıra ölkələrindən innovasiya və informasiya mübadiləsi üzrə əməkdaşlıq haqqında müqavilələr bağlanmışdır. Xüsusilə də ölkəmizdə milli innovasiya sistemi konsepsiyasının inkişafı və innovasiyalı proseslərin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi baxımından. bir sıra layihələr hazırlamışdır.

Elm müəssisələrinin elmi bölmələr üzrə paylanmasına nəzər salaq. (13, 59)

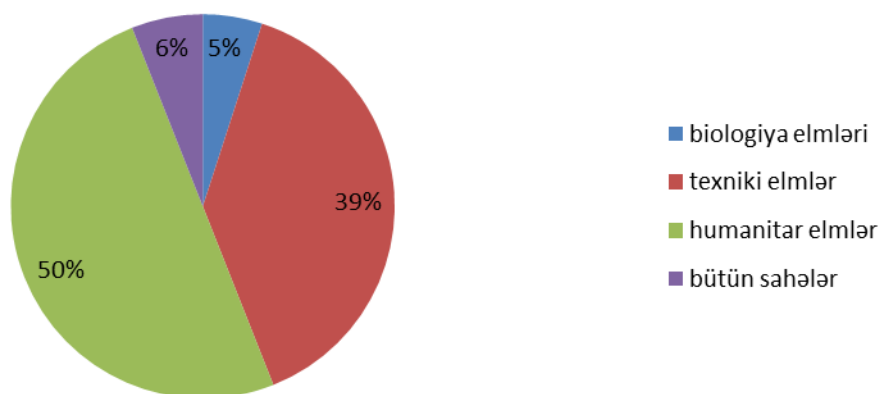

Diaqramla əsasən qeyd edə bilərik ki, texniki elmlər və biologiya istiqamətləri, elmi istiqamətlər arasında üstünlük təşkil edir. Ölkəmizdə təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və müasir elmi texniki nailiyyətlərin əldə edilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə dövlət proqramı” qəbul edilmişdir. Bu proqramda ölkəmizdə elmi tədqiqatların aparılması, eləcə də təhsil, elm və innovasiya sahəsində koordinasiyanın yaradılması kimi məsələlər, eləcə də təhsil sisteminin beynəlxalq standartlar baxımından qurulması kimi məsələlər öz əksini tapmışdır. Xüsusilə də müasir dövrdə tətbiqi xarakterli tədqiqatların aparılmasına meyl və marağın artması müşahidə edilir. Elmi texniki nailiyyətlərin yayılması, elmi nəticələrin istehsalda tətbiq edilməsi, eləcə də ixtiraçılıq, patent lisenziya, fəaliyyəti müxtəlif məqalələrin, dərsliklərin, vəsaitlərin nəşri sahəsində çox ciddi dəyişikliklər müşahidə edilir.

Buna müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, ali məktəblərin elmi bölmələr üzrə paylanmasına nəzər salaq.

Diaqram 3.2. Ali məktəblərinin elmi bölmələr üzrə paylanması (13, 56)

Ali məktəblərin elmi bölmələr üzrə bölgüsü

Mənbə: Hüseynova Arzu “Azərbaycanda innovasiya potensialının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi”. Audit jurnalı N3 Bakı, 2014 s.112

3.2. İnnovasiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizmin formalaşması

Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin və onun tənzimlənmə mexanizminin inkişafında «Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Konsepsiyada haqlı olaraq əsas götürülür ki, innovasiya sahəsində mövcud problemlərin həlli, bu fəaliyyətin tənzimlənmə mexanizminin müasir tələblər baxımından qurulması ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı baxımından zəruridir. Ölkə iqtisadiyyatının innovasiyalı inkişafının təmin olunmasına təsir edən çağırışlardan biri kimi müasir texnologiyaların yüksək sürətlə inkişafı əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda bu konsepsiyanın həyata keçirilməsində innovasiya fəaliyyətinin idarəetmə mexanizminin təşkilinə diqqət xüsusilə artırılmalıdır. Məhz bu məqsədlə, innovasiya fəaliyyətinin idarəetmə mexanizminin təşkilində aşağıdakı inkişaf amillərinin nəzərə alınması zəruridir:

- ölkənin elmi-texniki tərəqqi və təhsil potensialının yüksəldilməsi;
- innovasiya fəaliyyəti üzrə infrastruktur sisteminin yaradılması;
- iqtisadi inkişaf və İnnovasiya sahəsində ölkə, regional ərazilərdə klaster yanaşmasının təkmil əsaslar üzrə təşkili;

- istehsal, elm-təhsil sisteminin ərazi baxımından daha səmərəli təşkilinin təmin edilməsi;

- elmi-texniki tərəqqi və innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı mükəmməl və stimullaşdırıcı maliyyələşdirmə sisteminin formalaşdırılması;

- elmi-texniki tərəqqinin və innovasiya fəaliyyətinin çevik və səmərəli təşkili, tənzimlənməsi, idarəetmə mexanizminin yaradılması, burada region və ölkə maraqlarının uzlaşdırılması.

- dövlətin innovasiya fəaliyyətinin inkişafına təsir edən amilləri müəyyənləşdirməsi və onların həyata keçirilməsi üçün mühitin yaradılması;

- Özəl və dövlət müəssisə və təşkilatlarının innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə səmərəli və stimullaşdırıcı metodların, standartların formalaşdırılması və onlar arasında vahid koordinasiya xəttinin müəyyən edilməsi;

- elmi-texniki və innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisə və təşkilatlar üçün təkmil infrastruktur sisteminin yaradılması.

Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin müasir tələblər baxımından tənzimlənməsində aşağıdakı vəzifələrin icrasının təmini məqsədə müvafiqdir;

- innovasiya fəaliyyətinin motivləşdirilməsi və stimullaşdırılması;

- innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı mövcud resursların prioritet

- istiqamətlər üzrə koordinasiyasının yaradılması;

elmi, elmi-texniki və elmi-təhsil araşdırmalarının, tədqiqat işlərinin müsbət nəticələrinin istehsala kompleks tətbiqi istiqamətlərinin gücləndirilməsi;

- dövlət, qeyri-dövlət orqanlarının, biznes strukturlarının və elm-təhsil müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin təşkilində və tənzimlənməsində fəal iştirakı üçün əlverişli mühitin yaradılması;

- kiçik və orta biznes müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması, bu sahədə onlara zəruri dəstək mexanizminin formalaşdırılması;

- yüksək texnologiyalar, elmtutumlu, rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən müəssisələrin fəaliyyətinin genişləndirilməsinə (daxili və xarici bazarlara çıxışı və s.) təsir edən yardım mexanizminin təşkili;

- innovasiya fəaliyyətinin təşkili, tənzimlənməsi və idarəedilməsi üzrə yüksək ixtisaslı, peşəkar kadrların, elmi potensialın formalaşdırılması;
- ölkədə innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı məqsədli proqramların hazırlanması, onların bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların biznes planları, fəaliyyət proqramları ilə uzlaşması;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı hüquqi-normativ bazanın, vergi, gömrük, maliyyələşdirmə və infrastruktur sisteminin təkmil əsaslar üzərində qurulması.

Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin təşkilində və tənzimlənməsində hüquqi-normativ və qanunvericilik bazasının yaradılması xüsusi zərurətdən çıxış edir. Bu baxımdan ilk növbədə “Rəqabət haqqında” Qanunun qəbul olunması çox vacibdir. Belə qanun bazar iqtisadiyyatının əsas prinsiplərindən biri olan ölkədə innovasiya fəaliyyətinin, rəqabətqabiliyyətli istehsalın, iqtisadi sistemin formalaşdırılmasını sürətləndirə bilər. Müvafiq qanun, həmçinin, Azərbaycan iqtisadiyyatının dayanıqlılığını və rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltməklə, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Ölkə daxilində istehsalın stimullaşdırılması, istehsalçıların maraqlarının qorunması innovasiya fəaliyyətinin inkişafına xidmət etməklə, rəqabətqabiliyyətli müəssisələrin təşəkkülünə də təsir edər. Həmçinin, innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı qəbul ediləcək hüquqi-normativ sənədlər, qanunvericilik aktları ölkənin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) daxil olması baxımından da zəruridir. Azərbaycanda bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi xüsusi zərurətdən irəli gəlir:

- mövcud qanunvericilik aktlarının ÜTT sazişlərinə uyğun təkmilləşdirilməsi,- daha şəffaf, tətbiq edilə bilən formada hazırlanması;
- qanunların ÜTT sazişlərinə uyğunlaşdırılması ilə sazişlərdə öz əksini tapan qabaqcıl təcrübələrin milli qanunvericilikdə əks olunması və iqtisadiyyatda tətbiq olunması;
- yeni qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsilə, bütün məsələlərin qanunvericilikdə təsbit olunması;

- qanunvericilik aktlarının konkret, birmənalı və tətbiqi aydın formada hazırlanması;
- hüquqi-normativ sənədlərin nəşr edilməsi, yayımlanması və ictimaiyyət üçün təmin edilməsi;
- qanunvericilik müddəalarındakı sabilliyin təmin olunması;
- gömrük qanunvericiliyində - gömrük qiymətləndirilməsi, malın mənşə ölkəsinin müəyyən olunması, tərkibində əqli mülkiyyət obyektlərinin daşıyıcısı olan məhsulların gömrük sərhədindən keçirilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə tutulan yığımların miqdarı ilə bağlı olan daha təkmil hüquqi yanaşmaların, müddəaların təsbiti;
- idxal-ixrac-əməliyyatları sahəsində - xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması, bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi lisenziyaların verilməsi ilə bağlı qərarların qəbulu;
- vergi və rüsumlar sahəsində - “Vergi Məcəlləsi və Dövlət Rüsumu haqqında” Qanunun beynəlxalq tələblərə uyğun təkmilləşdirilməsi;
- standartlaşdırma və uyğunluğun qiymətləndirilməsi sahəsində - Texniki Tənzimləmə haqqında” yeni qanun layihəsinin və bu qanunun icrası ilə bağlı qərarların qəbulu; ,
- əqli mülkiyyət sahəsində - patent, əmtəə nişanı və coğrafi göstəricilər, müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlar, piratçılığa qarşı mübarizə, rəqəmsal şəbəkədə yayım təşkilatlarının hüquqlarının qorunması və bunlarla bağlı yeni normativ aktların qəbulu;
- valyuta tənzimlənməsi sahəsində - Valyuta Tənzimlənməsi haqqında daha təkmil qanunun və bununla əlaqədar olan qərarların qəbulu;
- sanitar və fitosanitar tədbirlər, eləcə də yeyinti məhsulları sahəsində - yeyinti məhsulları, sanitar, fitosanitar və baytarlıqla bağlı qanunların təkmilləşdirilməsi;
- aqrar sahənin inkişafı ilə bağlı qanun və hüquqi sənədlərin beynəlxalq tələblərə uyğun təkmilləşdirilməsi.

Müasir şəraitdə innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı qəbul olunan hüquqi-normativ sənədlərin və qanunvericilik bazasının formalaşma xüsusiyyətlərinə ciddi diqqət yetirilməlidir. Müvafiq hüquqi sənədlərdə innovasiya fəaliyyətinin təşkilini, tənzimlənməsini, məqsəd və vəzifələrini, inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən müddəalar öz əksini tapmalıdır. Hər bir ölkənin inkişaf xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, bu hüquqi baza öz fərqliliyi ilə nəzərə çarpır. Innovasiya fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, onun hüquqi bazası digər fəaliyyət növlərinin tənzimlənməsini təmin edən hüquqi əsaslardan fərqlənir. Bu fəaliyyət növü üzrə hüquqi-normativ baza yaradılarkən (qanun, normativ sənədlər, standartlar və s.) innovasiya subyektlərinə olan münasibətdə üç istiqamət əsas olaraq nəzərə alınmalıdır:

- subyektlərin innovasiya və elmi-texniki fəaliyyət üzrə nəticələri;
- innovasiya fəaliyyətinin və intellektual əməyin tətbiqi nəticəsində maddi-material tutumluluğu üzrə istehsal edilən məhsul;
- intellektual əməyin nəticəsində əldə olunan məhsulun innovasiya fəaliyyətinin digər prosesində istifadə imkanları.

Innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı qəbul edilən qanunvericilik və hüquqi sənədlər bu sahədə səmərəli tənzimlənmə mexanizminin təşəkkülünə yönəlməlidir. Azərbaycanda yaradılması nəzərdə tutulan müvafiq hüquqi-normativ bazanın, qanunvericilik aktlarının əsas məqsədlərinə aşağıdakılar şamil edilməlidir: ölkədə Innovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşması; milli müəssisələrdə innovasiya məhsulunun istehsalı üçün səmərəli təşkilati və tənzimləmə mexanizminin yaradılması; bu istiqamətdə dövlət və bazar tənzimləmə mexanizmləri arasında bir-birini tamamlayan koordinasiya sisteminin formalaşması; innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisə, elm və ali təhsil təşkilatlarının birgə səmərəli fəaliyyət mexanizminin təşkili.

Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericilik sənədinin qəbulu artıq öz aktuallığı ilə çıxış etməkdədir. Müvafiq qanunvericilik sənədinin hazırlanmasında onun tərkib elementlərində, maddə və

müddəalannda hüquqi və iqtisadi münasibətlərin vahid və qarşılıqlı əlaqəli formada götürülməsi daha məqsəduyğundur. Müvafiq qanunvericilik sənədi təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, innovasiya fəaliyyətinin bütün iştirakçılarının, bu fəaliyyətlə məşğul olan subyektlərin hüquq və vəzifələrini, mülkiyyət və əmlak maraqlarını, onun tənzimləmə və təşkili mexanizmini özündə əks etdirməlidir. Zənnimizcə, bütün qeyd edilənləri nəzərə alaraq, innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı hazırlanacaq qanunun maddə və müddəalarını özündə ifadə edən strukturun formasını aşağıdakı kimi vermək məqsəduyğundur:

- İlk növbədə Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını və təminatın) müəyyən edən ümumi müddəalar əsaslandırılmalıdır;

- Qanunda ölkədə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və əhatə dairəsi üzrə ümumi anlayışlar öz əksini tapmalıdır. Bura innovasiya fəaliyyəti, innovasiya və elmi-texniki tərəqqi, bu fəaliyyətin formalaşma bazası, innovasiya potensialı, innovasiya sferası, innovasiya proqramı, layihəsi, dövlət innovasiya siyasəti, innovasiya fondları və digər bu kimi anlayışların mahiyyət açıqlanması və işlək istiqamətləri aid edilməlidir.

- İnnovasiya fəaliyyətinin məqsəd və vəzifələri;

- İnnovasiya fəaliyyətinin növləri;

- İnnovasiya fəaliyyətinin subyektləri;

- İnnovasiya fəaliyyəti subyektlərinin hüquqları; fəaliyyət xüsusiyyətləri və bu sahədə dövlət səviyyəsində zəmanətin verilməsi;

- İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi və bu sahədə hüquqların qorunması;

- İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimləmə mexanizminin forma və istiqamətləri;

- Dövlətin innovasiya siyasəti, onun məqsəd və prinsipləri, həyata keçirilmə formaları, əsasları;

- İnnovasiya proqramları, layihələri, onların icra istiqamətlərinin təminatı;

- innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması və ona yardım formalarının müəyyən edilməsi;. .

• Innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşmə mexanizmi (maliyyə mənbələri, dövlətin burada iştirak formaları, innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsini təmin edən fondların formalaşma xüsusiyyətləri, istiqamətləri);

« Innovasiya fəaliyyətinin, layihələrinin sığortalanma əsasları;

• Innovasiya fəaliyyəti üzrə əlaqələndirmə sisteminin, vahid informasiya bankının yaradılması;

• Innovasiya infrastrukturunun təşkili və fəaliyyət xüsusiyyətləri;

• Innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı beynəlxalq əlaqələrin təmini.

Innovasiya fəaliyyəti üzrə qanunvericilik sənədinin qəbulu, həmçinin, ölkədə mövcud olan bir çox hüquqi-normativ sənədlərin, qanunvericilik bazasının »kmilləşdirilməsini zərurətə çevirir (Mülki, Vergi, Gömrük Məcəllələri, İnvestisiya, Sığorta, Bank-kredit və s qanunları). Innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində mərhələlilik prinsipinin gözlənməsi vacib amillərdəndir:

- dövlət səviyyəsində tənzimləmə mərhələsi;
- ayrı-ayrı regionlar mərhələsində tənzimləmə mərhələsi;
- müəssisə, təşkilat səviyyəsində tənzimləmə mərhələsi (burada dövlət-müəssisə əlaqəliliyi gözlənilməlidir);
- yerli və xarici bazarlarda milli müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin inkişafının tənzimlənməsi, onların rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına dəstək verilməsi;
- innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı ölkədə ekoloji tarazlığın təmin edilməsi;
- ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi aşağıdakı amillərin daim diqqət mərkəzində olmasını aktuallaşdırır: elmi və intellektual fəaliyyətdə sərbəst inkişaf mühitinin təmini, elmi-tədqiqat və təhsil sahəsində səmərəli əlaqənin formalaşması, intellektual mülkiyyətin qorunması, prioritet inkişaf əsas götürülməklə potensial resursların .elmtutumlu, mütərəqqi texnologiyaların istehsalına yönəldilməsi. Innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənmə mexanizminin yaradılması müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruriləşdirir: innovasiya

infrastrukturunun yaradılmasına dövlət səviyyəsində yardım göstərilməsi; innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı kadr potensialının hazırlanması; innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı təkmil informasiya bazasının yaradılması; innovasiya fəaliyyətinin inkişafını təmin edən maddi-texniki bazanın formalaşması; innovasiya fəaliyyətinə olan sifariş mexanizminin müəyyən edilməsi; innovasiya fəaliyyəti, elmi-texniki tərəqqi üzrə məqsədli proqramların hazırlanması və onların ölkənin digər sosial-iqtisadi inkişaf proqramları ilə əlaqələndirilməsi.

İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi ilə bağlı yaradılacaq mexanizmi üç bölmə üzrə sistemləşdirmək məqsədəuyğundur:

- birbaşa tənzimləmə mexanizmi;
- dolayı tənzimləmə mexanizmi;
- bazar tənzimləmə mexanizmi.

Birbaşa tənzimləmə mexanizminin həyata keçirilməsində dövlətin rolu xüsusi ilə fərqlənir. Belə tənzimləmə mexanizmi inzibati-təşkilati və məqsədli proqram formalarını özündə əks etdirir. İnzibati-təşkilati tənzimləmə formasına hüquqi-qanunvericilik bazasının yaradılması, innovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması, bu sahədə məqsədli proqramların hazırlanması, innovasiya infrastruktur sisteminin formalaşdırılması, müəssisə və təşkilatların innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı məqsədli mexanizmin yaradılması kimi tədbirlər aid edilməlidir. Dolayı tənzimləmə mexanizminin formalaşmasında da dövlətin aparıcı mövqeyi öncül rola malik olmalıdır. Belə ki, müvafiq tənzimləmə mexanizminin həyata keçirilmə formaları özündə aşağıdakıları ehtiva etməlidir: dövlət innovasiya siyasətinin icrasının dolayı forma və metodlarını; innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırma, məqsədli maliyyələşdirmə metodlarını; vergi, maliyyə-kredit, gömrük sahəsində səmərəli və güzəşt mexanizminin təminini; innovasiya və intellektual fəaliyyətin inkişafına təsir edən metodları; bu sahədə yüksək mütəxəssis və elmi kadr potensialının hazırlanma metodlarını. Bazar tənzimləmə mexanizmi özündə birləşdirməlidir: bazarda sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması; innovasiya fəaliyyəti ilə

məşğul olan müəssisə və təşkilatların bu istiqamətdə birliyinin, birgə fəaliyyət mexanizminin yaradılmasını; özəl və ictimai əsaslarda maliyyə-texniki dəstək fondlarının yaradılmasının elmi - ali təhsil ocaqları və müəssisələr arasında səmərəli, qarşılıqlı əlaqə sisteminin təşkilini, innovasiya fəaliyyətinin inkişafını təmin edəcək informasiya bankının formalaşmasını.

Müəssisə və təşkilatlarda innovasiya fəaliyyətinin inkişafında əsas təsiredici amil innovasiyalardan istifadənin təşkili və onun səmərəli şəkildə tənzimlənməsi sisteminin yaradılmasıdır. Bu prosesə isə tədricən, yüksək təcrübəyə yiyələndikcə nail olmaq mümkündür. Həmçinin, burada kommersiya yönümlü innovasiya proseslərinin tətbiqi və onun fəaliyyətinin tənzimlənməsi əsas diqqət mərkəzində olmalıdır. İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi rəhbərliyin, menecer və mütəxəssislərin, işçi heyətinin peşə-ixtisas, praktik təcrübə səviyyəsinin mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsini, bu sahədə yüksək keyfiyyət standartlarına uyğun fəaliyyətin təminini zəruriləşdirir. Həmçinin, innovasiya prosesinin təşkili və tənzimlənməsi keyfiyyətli idarəetmə sisteminin və onun kompleks koordinasiyasının yaradılmasını əsaslandırır. Bu məqsədlə peşə-ixtisas standartlarını və meyarlarını müəyyənləşdirmək önəmlidir. Müvafiq sahədə yaranmış tələbatın ödənilməsi üçün ya yüksək ixtisaslı və peşəkar mütəxəssis, işçi heyətinin kənardan cəlb olunması, ya da tədricən müəssisə, təşkilat tərəfindən hazırlanması məqsədəuyğundur.

İnnovasiya fəaliyyətinin müvəffəq və keyfiyyətli idarə edilməsi yüksək ixtisash və peşəkar kadr heyətinin olmasından birbaşa asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir şəraitdə bu, çox bahalı və çətinliyi ilə seçilən bir prosesdir, çünki, kadr, işçi heyətinin qeyri-peşəkar və dağınıq təhsil hazırlığı fəaliyyətin inkişafına ciddi maneələr yaradır. MDB ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da bu sahədə müəyyən addımlar atılmaqdadır. Belə ki, ali təhsil müəssisələrində müxtəlif metodlarla müvafiq kadrların ilkin hazırlıq mərhələsinə başlanması nəzərə çarpır. Lakin, ölkədə ali təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının zəifliyi, nəzəri və praktik cəhətdən müasir tələblərə cavab verən yüksək ixtisaslı və peşəkar müəllim heyətinin azlığı müəssisə və firmaların bu

sahədəki işini çətinləşdirir. Xarici ölkələrə göndərilən tələbələrin bir çox hissəsi isə həmin ölkələrdə işləməyə üstünlük verirlər, innovasiya fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsi üzrə kadrlar peşəkar və təcrübəli olmaqla yanaşı, həmçinin, idarəetmə sisteminin bütün həlqələri haqqında biliklərə yiyələnməli, zəruri qərar qəbul edərkən zəngin informasiya bazasından istifadə etməyi bacarmalıdırlar.

Xalis maliyyə layihələrindən fərqli olaraq, innovasiya layihələrində bir çox müsbət yönümlü və çevik idarəetmə alətlərindən (müxtəlif idarəetmə vasitələri, mütəxəssis və işçi heyətinin peşəkarlığı, menecerlərin təcrübəsi və s.) istifadə edilməli, bu alətlər innovasiya layihələrinin cəlbədiciliyinin artırılmasına yönəlməlidir. Məhz bu səbəbdən layihələrin nəticə göstəriciləri idarəetmə sisteminin təşkilindən əsaslı şəkildə asılıdır.

Kommersiya-istehsal yönümlü müəssisələrin fəaliyyətinin nəticələrinə idarəetmə strukturunun təşkili və bu prosesin funksional tənzimləmə keyfiyyəti strukturu işçi-mütəxəssis heyətinin səmərəli məşğulluğunu, resurslardan çevik və məqsədli istifadəni, daxili və kənar (bazar) amillərin düzgün qiymətləndirilməsini, onlara vaxtında reaksiya verilməsini təmin etmək iqtidarında olmalıdır. Mövcud yanaşma, müəssisədə innovasiya fəaliyyətinin idarəetmə sisteminin müasir tələblər baxımından təşkilinə gətirib çıxarır. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələrin idarəetmə orqanının əksər rəhbərləri, menecerləri mövcud idarəetmə strukturunun hədləri daxilində fəaliyyət göstərməyə uyğunlaşıb və inkişaf etməkdə olan idarəetmə standartlarından çox kənardır. Belə vəziyyətdə istər investisiya, istərsə də innovasiya layihəsinin səmərəli və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsi ciddi narahatlıqlar törətməkdədir. Müasir fəaliyyət növlərinin təkmil formada idarə edilməsi, təbii ki, bu şəraitdə mürəkkəblik yaradır. Orta və perspektiv fəaliyyət planları ilə bağlı qərarların qəbulu və icrası qərar qəbul edən rəhbərin, menecerin, idarəetmə strukturunun məsul şəxsinin məsuliyyətini, bilik və təcrübəsinin yüksəkliyini, peşəkarlıq səviyyəsini labüdləşdirir. Bununla bağlı müxtəlif metodlardan, təhlil və qiymətləndirmələrin nəticələrindən düzgün istifadə edilməsi, optimal variantların seçim zərurəti yaranır.

Ümumilikdə innovasiyalar yalnız yüksək texnologiyalarla bağlı olmayıb, həm də idarəetmə qərarlarını, onların keyfiyyət səviyyəsini də xarakterizə edir. Ölkədə əksər yerli müəssisələrin əsas vəzifəsi yeni texnologiyaların idarə edilməsi əsas götürülməklə, idarəetmə sisteminin köklü surətdə təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olmalıdır. Müasir bazar tələblərinə uyğunlaşan və çevik mancvretmə qabiliyyətli müəssisələr innovasiyameyilli yanaşmaya üstünlük verməlidirlər. Kommersiya yönümlü tətbiqi tədqiqat işi, innovasiya layihəsi hazırlanarkən təkmil idarəetmə sisteminin modelinin əsas xarakterik xüsusiyyətini aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

- müvafiq heyətin işinin bir-birindən qarşılıqlı asılılıq mexanizminin yaranmasında səmərəlilik amilinin əsas götürülməsi;
- innovasiya fəaliyyətində mükəmməl bilik və vərdişlərin qazanılmasının zəruri şərt kimi qəbulu və onların davamlı olaraq yeni nəsillərə ötürülməsi.
- Zənnimizcə, innovasiya fəaliyyətinin təşkilində hazırlıq mərhələsi və bu prosesin qiymətləndirilməsi onun idarəetmə səviyyəsi, keyfiyyəti ilə bağlı həyata keçirilməlidir. Müəssisənin və innovasiya fəaliyyətinin idarəetmə səviyyəsi onların keyfiyyət göstəriciləri ilə vahid halında çıxış etdikdə, həmin subyektdə bu prosesi daha tez və səmərəli şəkildə həyata keçirmək mümkün olur, artıq xərclərdən uzaqlaşmaq asanlaşır: Layihənin idarəetmə sistemi innovasiya fəaliyyətinin ümumi metodoloji əsaslarına söykənməlidir.

Innovasiya fəaliyyətində, digər fəaliyyət növlərində olduğu kimi, kifayət qədər sırası, adi, yüksək peşəkarlıq tələb etməyən işlər ortaya çıxır: təqdim edilən sorğuların ümumi qaydada cavablandırılması, qeydiyyat məsələlərinin həlli, müxtəlif anketlərin doldurulması və göndərilməsi, materialların surətinin çıxarılması və s. Mövcud vəziyyətdə iki problemin həllinə diqqət yetirmək zəruridir: birincisi, belə adi, ümumi işlərin yüksək təcrübəli işçilərə deyil, adi mütəxəssislərə həvalə edilməsi, ikincisi, bu işlər innovasiya layihəsinin fəaliyyət mərhələlərini əhatə etdiyinə görə onların innovasiya prosesinə şamil olunması. Məhz bu baxımdan müəssisədə səmərəli idarəetmə sistemi innovasiya idarəetmə sisteminə uyğunlaşdırılmalıdır.

Ümumilikdə bazarın tələbləri və ümumi inkişaf səviyyəsi əsas götürülməklə belə sistemi iki istiqamət üzrə formalaşdırmaq məqsədəuyğundur:

- mürəkkəb innovasiya prosesinin idarə edilməsi;
- bu və ümumi idarəetmə strukturunun fəaliyyəti ilə bağlı tədbirlərin

müəyyənləşdirilməsi. müvafiq yanaşma kifayət qədər səmərə əldə etməyə şərait yaradar: işin, fəaliyyətin təşkilində onun adi prosesdən daha məqsədli, mükəmməl idarə

olunan prosesə keçidinin təmini; orta peşə-ixtisas səviyyəli mütəxəssislərlə, yüksək və peşəkar kadrların fəaliyyətindən, əməyindən məqsədəuyğun şəkildə istifadə edilməsi; lüzumsuz tədbirlərin, səhvlərin, xərclərin aradan qaldırılması. Belə kompleks idarəetmə sistemini yaratmaq üçün onun vacib komponentlərini formalaşdırmaq xüsusi zərurətdən irəli gəlir: səmərəli idarəetmə, təkmil maliyyə və marketinq strukturlarının təşkili, innovasiya fəaliyyətini dəqiqliklə icra edəcək qurumun yaradılması. Zənnimizcə, müəssisə və təşkilatlarda yüksək səviyyəli və çevik idarəetmə sisteminin qurulması, istehsal, innovasiya və digər fəaliyyət sahələri üzrə müsbət nəticələrə nail olunması ölkədə idarəetmə mexanizminin yeni baxışlar əsasında formalaşmasını, bu sahədə yüksək ixtisaslı və peşəkar idarəetmə texnoloqlarının hazırlanmasını zəruriləşdirir.

- Ümumilikdə, müəssisələrdə istər mürəkkəb istehsal, istərsə də innovasiya fəaliyyətini yüksək standartlara uyğun təşkil etmək, tənzimləmək, onu zaman-zaman təkmilləşdirmək global iqtisadi inkişafın əsas tələblərindən sayılmalıdır. Belə yanaşma müəssisələrin qarşısında duran məqsədlərin bazarın tələb və təklif amilləri ilə uzlaşdırılmasını, mövcud resurslardan daha səmərəli istifadə edilməsini, innovasiya fəaliyyəti üzrə biznes-proqram və planların hazırlanmasını əlaqələndirməklə, onların nəzəri və praktiki cəhətdən əsaslandırılmasına da müsbət təsir göstərir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində innovasiya proseslərinin idarə edilməsi, innovasiya fəaliyyəti və onun tənzimlənməsi ilə bağlı məsələlər təhlil edilmiş, ümumiləşdirilmiş nəticələr əldə edilmişdir.

Belə ki, müasir dövrdə hər bir dövlətin qlobal əsasda inkişafının təmin edilməsində, innovasiyalar çox mühüm rol oynayır. Innovasiya proseslərinin idarə edilməsi və innovasiya sisteminin yaradılması, onun strukturunun təkmilləşdirilməsi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində, iqtisadi tarazlığın əldə edilməsində zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizdə müxtəlif iqtisadi sahələr üzrə fəaliyyət göstərən strukturların modernləşməsi və rəqabət qabiliyyəti, ən son texnika və texnologiyaların tətbiqinə və nailiyyətinə əsaslanmalıdır. Innovasiyalı iqtisadi inkişaf modelinə keçid etməklə və ən son texnoloji avadanlıqlardan istifadə etməklə məhsul buraxılışına nail olmaq olar.

Yeni innovasiya yönümlü iqtisadi inkişaf modelinə keçid, ölkəmizin sosial iqtisadi inkişafına böyük təkan vermişdir. Bu proses isə öz növbəsində milli innovasiya sisteminin inkişafına şərait yaratmaqla yanaşı onun fəaliyyəti üçün lazım olan hüquqi və inzibati zəmin yaratmışdır. Bu proses yalnız ölkəmiz eyni innovasiyalı iqtisadi inkişaf modelinə keçid və ümumilikdə innovasiya prosesinin aktivləşməsində ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların daima innovativ yeniliklər tətbiq edərək öz fəaliyyətlərini davam etdirməsində çox mühüm rol oynamışdır.

Bu isə özü ilə birlikdə müəssisə və təşkilatların fəaliyyətində bütün sferaları üzrə elmi texniki tərəqqinin yeniliklərindən istifadə edərək informasiya texnologiyalarının tətbiqini daha da intensivləşdirmişdir.

Ölkəmizdə milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması və innovasiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi respublikada istehsal bazasının genişlənməsinə və innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması vasitəsilə investisiyanın cəlb edilməsi kimi məsələlərin həll edilməsinə şərait yaradır. Dövlət elm və innovasiya fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaradaraq, həm də öz iqtisadi siyasətinin

əsas məqsəd və prinsiplərini formalaşdırır. İnnovasiya proseslərinin tənzimlənməsi və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə səbəb olur.

İnnovasiya fəaliyyəti ilə iqtisadi artım qarşılıqlı əlaqəsi müasir dövrdə yeni informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq edilərək, əmək məhsuldarlığının və iqtisadiyyatın ümumi səmərəliliyin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir. Bununla yanaşı milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması və konsepsiyası yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi ilə birgə iqtisadiyyatın institusional elementlərinin hazırlanması və tətbiq edilməsində mühüm rol oynayır. Hal-hazırda digər sferalarda olduğu kimi elmi tədqiqat sferasında inkişaf meyllərinə baxmayaraq, bu sektor üzrə innovasiya inkişafının təmin etmək baxımından bir sıra problemlər mövcuddur. Bunlara misal olaraq, elmi istehsal sahələri arasında qarşılıqlı əlaqənin zəif olması, maliyyə çatışmazlığının mövcud olması, eləcə də elmi tədqiqat sferasının idarə edilməsinin tam təkmil olmamasını göstərə bilərik.

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində təsvir edilən və əldə edilmiş nəticələrə uyğun olaraq irəli sürülmüş təkliflər aşağıdakılardan ibarətdir ;

- Ölkəmizdə həyata keçirilən müxtəlif innovasiya layihələri üzrə elmi texniki potensialdan nailiyyətlərin maliyyələşdirilməsi və kommersiyalaşması ilə bağlı problemlərin aradan qaldırılması innovasiyalı iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərə bilər.
- İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsi və inkişafında, sahələrarası əlaqələrin optimallaşdırılmasında beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə sənaye parklarının, regional innovasiya mərkəzlərinin və milli texnoparkların yaradılması innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üzrə dinamizmi artırmağa bilər ;
- Elmə tutumlu sahələrin inkişaf etdirilməsi biotexnologiya, nanotexnologiya, mikroelektronika kimi sahələr üzrə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında mühüm rol oynaya bilər ;
- Elmi texniki sahədə yeni bilik və texnologiyaların mübadiləsi və eləcə də xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə edərək ölkəmizdə innovasiya inkişafı strategiyalarının tətbiqi elmi və texnoloji inkişafda əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “2015-2020-ci” illərdə “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafı” Dövlət Proqramı. Bakı, 2015.
2. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı.
3. “Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” 2016-cı il 6 dekabr 51.s
4. “Azərbaycan Respublikasının maşınqayırma sənayesinin inkişaf proqramı”, Bakı, 2002. 15 oktyabr
5. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” Bakı, 2016. 6 dekabr 111 səh.
6. “Dövlət-biznes tərəfdaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı-2001
7. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 yanvar 1995
8. A. H. Tağıyev, Z. Səmədzadə: İnnovasiya: 1 sayılı broşura Bakı: Təknur, 2016. 47.s
9. A. H. Tağıyev, Z. Səmədzadə: İnnovasiya: 4 sayılı broşura Bakı: Təknur, 2017. 67.s
10. Abbasov S. Müştərək sahibkarlıq beynəlxalq biznesin təşkilinin forması kimi. Bakı, 2011.
11. Abbasov S.H. “Texnologiyalar və yeniliklərin idarə edilməsi” 2013
12. Abdullayev İ. S., Nağıyev Ə. H. “İstehsalın təşkili” Bakı. 2011
13. Azərbaycan sənayesi: statistik göstəriciləri DSK. B. 2017. 344 səh.
14. Azərbaycanda kiçik və orta müəssisələr üzrə araşdırma. Bakı, Yanvar 2009. s.169
15. Ələskərov A., Əhmədova A. Müstəqil Azərbaycan Respublikası bazar iqtisadiyyatına keçid yollarında. Azərbaycan EA-mn Xəbərləri. "İqtisadiyyat*" seriyası, № 4, Bakı, 2016.
16. Əlirzayev Ə, Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı problemləri və həlli yolları.

- Nəzəriyyə və təcrübə. Bakı, "Elm", 2009.
17. Əliyev Ş.T. "Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı strukturlarının inkişafının müasir vəziyyəti və perspektivləri". Keçid dövrünün iqtisadiyyatının aktual problemləri (elmi məqalələr məcmuəsi). Bakı, ADNA-nın nəşri, 2015.
 18. Əliyev Ş.T. Azərbaycanın maliyyə resurslarının və sənaye-ixrac potensialının artırılmasında texnoparkların əhəmiyyəti // Maliyyə və uçot, №6, 2015. səh. 47-5
 19. Əliyev Ş.T. Sumqayıt sənaye mərkəzi: mövcud potensialdan istifadə, modernləşdirmə və müasirləşdirmə prioritetləri. Bakı, Elm və təhsil, 2012. 196 səh.
 20. Əliyev T.N. Sahibkarm imici və təşəbbüskarlığı məsələləri. "Keçid dövründə müəssisələrin iqtisadi potensialından istifadə problemləri (elmi məqalələr məcmuəsi)". Bakı, ADNA, 2015.
 21. Əliyev T.Q. "Azərbaycanda kiçik biznesin inkişafının stimullaşdırılması yolları". Keçid dövrünün iqtisadiyyatının aktual problemləri (elmi məqalələr toplusu). Bakı, ADNA-nın nəşri, 2016
 22. Əliyev T.N. Biznesin idarə edilməsinin əsasları. Bakı, "Elm", 2012.
 23. Əliyev T.N., Əhmədli A.M., Məmmədov R.M. Müştərək müəssisə və sahibkarlıq. Bakı, 2011.
 24. Əliyev T.N., Məmmədova İ.İ. Azərbaycanda kiçik biznesin təşkili və idarə edilməsinin bəzi səmmləri. Azeteti, Bakı, 2013
 25. F. Qasımov, T. Əliyev, Z. Nəcəfov Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi Bakı: Elm və təhsil, 2013. S.679
 26. Françayzinq-öz biznesinin təşkil edilməsi tərzli. Bakı, 2013.
 27. Gömləksiz A. Müştərək müəssisələrin fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi yolları. Bakı. 2014
 28. Hüseynov T.Ə. "Sənaye İqtisadiyyatı" Bakı 2012.
 29. Hüseynov.Ə.A. İstehsal potensialından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri (maşınqayırma müəssisələrinin təmsalında) dis-nın avtoreferatı : 5312.01 /Ə. A. Hüseynov ; Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Azərb. Dövlət İqtisad Un-ti., İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İn-tu. Bakı, 2014, 26 s.

30. Hüseynov. Ə. A. İstehsal potensialından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri (maşınqayırma müəssisələrinin təmsalında) dissertasiya, Bakı: 2013. 142 s.
31. Xəlilov A. İ., Nəbiyev A. X. "Firma iqtisadiyyatı və sahibkarlıq" Dərslik. Bakı - "MBM" – 2014
32. İbrahimov İ. H. "Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri" Bakı. 2010
33. İbrahimov İ. H., Kərimov K. S. Sənayedə investisiya və innovasiya fəaliyyəti. Bakı. 2017. 270 səh.
34. İsayev A. S. İstehsalın təşkili əsasları. Dərslik. B. 2009. 151 səh.
35. İslamov E. Françayzinq-Alternativ biznesin inkişaf modeli kimi. Bakı, 2014
36. Kərimli İ. Keçid iqtisadiyyatı: Müstəqil yeni texnika yaratmağın zəruriti. Qloballaşma prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya. İqtisadi və beynəlxalq münasibətlər. II Beynəlxalq konqresi. İqtisadiyyat bölməsi. II hissə. 02-05 may. Bakı, 2007. səh. 838-842.
37. Qasımov F. N. Nəcəfov "İnnovasiyalar, yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri" Bakı. 2009
38. Manafov İ. Françayzinq alınmasında olan səhvlər. Bakı, 2012.
39. Məmmədov Z. M. Sənaye siyasəti və sənaye sahələrinin inkişaf problemləri.
40. Məmmədova N. İstehsal biznesi, onun tərkibi və xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrində onun rolu. Bakı, 2010.
41. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmi innovasiyaların rolu- Beynəlxalq elmi – praktik konfransın materialları. Bakı. 2016
42. Sənayedə investisiya və innovasiya fəaliyyəti. Bakı-2017 s.254
43. T. Əliyev Neft-mədən avadanlıqları istehsal edən müəssisələrin innovasiya aktivliyi, Bakı: Elm və təhsil, 2015.
44. V. M. Vəliyev Azərbaycanı iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri və problemləri . İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İn-tu

Вак-2017, 269s.

45. Положение об университетском технопарке, разработано Ассоциацией «Технопарк» по поручению Минобразования России, 1999 г.
46. Какатунова Т.В. Технопарки как элементы региональной инновационной структуры // Российское предпринимательство. – М., 2007. - №3. – С. 104-107.
47. Зангеева С.Б., Филин С.А. Технопарки и технополисы как основы национальной инновационной системы // Инновации. – СПб., 2004. - №6. – С. 14-25.

РЕЗЮМЕ

Современном этапе развития процессов на международной арене, ее серьезное влияние на Азербайджан. Это, безусловно, влияет на социально-экономическое развитие общества, демократизации, социальных и управленческих процессов отражает улучшение. Среди ключевых факторов, влияющих на развитие научно-технического прогресса и инноваций конкретных факторов важности. Таким образом, инновация и научно-технический прогресс, социально-экономических процессов человечества, путем определения ключевых тенденций роста выступают в качестве движущей силы. Устойчивое социально-экономический рост страны в развитии нынешних и будущих инноваций в сфере предоставления и управления инновационными процессами и непрерывного совершенствования организации тесно связана с современными требованиями. Таким образом, общественность, Принимая во внимание все эти факторы, упомянутые, например, необходимость развития инновационной деятельности в Азербайджанской Республике на основе устойчивой основе в целях реализации ряда мер реализуются. В наше время, новые технологии, экономическая активность будет реагировать на быстро меняющийся спрос прийти в соответствие с международными стандартами, разработка новых продуктов, новых технологий, дополнительно повышает роль инновационного развития. В течение последних нескольких лет. Инновационный подход программы в различных сферах, в связи с формированием благоприятной среды для шагов были приняты очень серьезно. На основе всех этих факторов, можно отметить, отметить, что исследовательская работа считается очень важным.

Summary

At the present stage of development processes in the international arena, its serious impact on Azerbaijan. It definitely affects the socio-economic development of society, democratization, social and management processes reflects improving. Among the key factor affecting the development of scientific and technological progress and innovation is of particular importance factors. Thus, the innovation and scientific and technological progress of mankind's social and economic processes by identifying key growth trends acts as a driving force. Sustainable socio-economic growth of the country in the development of present and future innovation in the provision and management of innovation processes and continuous improvement of the organization is closely connected with the modern requirements. So, the public, the results of innovation activities and innovative processes of economic and social life of the country's future development direction, which uses its intentions, as well as to identify intellectual capacity, management system, the establishment of an innovative and competitive economy, to ensure a positive impact on knowledge-intensive production. Taking into account all these factors mentioned, such as the need for the development of innovative activity in the Republic of Azerbaijan on the basis of a sustainable manner in order to implement a number of measures are being implemented. In modern times, new technologies, economic activity will respond to rapidly changing demand come in line with international standards, development of new products, new technologies, further increases the role of innovative development. In the last few years. The program's innovative approach in various spheres in connection with the formation of a favorable environment for steps have been taken very seriously. Based on all these factors, we can note mentioned that the research work is considered very important.

R E R E R A T

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Müasir dövrdə beynəlxalq aləmdə gedən iqtisadi inkişaf prosesləri, Azərbaycana da öz ciddi təsirini göstərir. Belə təsir birmənalı olaraq özünü sosial-iqtisadi inkişaf, cəmiyyətin demokratikləşməsi, ictimai və idarə proseslərin təkmilləşməsində əks etdirir. İnkişaf prosesləri arasında əsas təsir amili kimi, elmi texniki tərəqqi innovasiya amilləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, məhz innovasiya və elmi texniki tərəqqiyə bəşəriyyətin, cəmiyyətin, sosial - iqtisadi proseslərin əsas inkişaf meyllərini müəyyən etməklə aparıcı qüvvə kimi çıxış edir. Ölkəmizin müasir və perspektiv inkişafında davamlı sosial iqtisadi yüksəlişin təmin edilməsində innovasiya fəaliyyəti və innovasiya proseslərinin idarə edilməsinin müasir tələblərə uyğun təşkili və mütəmadi təkmilləşdirilməsi ilə sıx əlaqədardır. Belə ki, ictimai, iqtisadi və sosial həyatda innovasiya fəaliyyəti və innovativ proseslərin nəticələrindən, niyyətlərindən istifadə edən ölkənin perspektiv inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsinə, eləcə də intellektual potensialın üzə çıxarılmasına, idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə, innovasiyalı iqtisadiyyatın qurulması və rəqabət qabiliyyətli, elmtutumlu məhsul istehsalının təmin edilməsinə öz müsbət təsirini göstərir.

Sadaladığımız bütün bu amillər nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin inkişaf zərurətini əsas götürərək, onun davamlı formada həyata keçirilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər icra edilir.

Müasir dövrdə iqtisadi fəaliyyətdə yeni texnologiyaların sürətlə dəyişən tələbə cavab verməsi, dünya standartlarına uyğun yeni məhsulların yaradılması, yeni texnologiyaların tətbiqi, innovasiyalı inkişafın rolunu daha da artırır.

Ölkəmizdə son illərdə, müxtəlif sferalar üzrə innovativ yanaşmadan istifadə üçün əlverişli mühitin formalaşması ilə əlaqədar çox ciddi addımlar atılmışdır. Sadaladığımız bütün bu amillərə əsasən qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

Lakin, bütün bu müsbət yönümlü meyillərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin və elmi- texniki tərəqqinin müasir durumu

inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə öz zəifliyi ilə nəzərə çarpmaqdadır. Xüsusilə, belə xərclər istər dövlət büdcəsində, istərsə də ayrı-ayrı müəssisə, təşkilat və təsərrüfat subyektlərinin xərclərinin 1%-dən azını təşkil etməkdədir. Həmçinin, bu sahədəki maddi-texniki bazanın, kadr potensialının və infrastruktur sisteminin səviyyəsi də aşağıdır. Ölkənin bu mühüm və aparıcı sahədəki geriliyini aradan qaldırmaq, onun global innovasiya mühiti ilə ayaqlaşmasını, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyini yüksəltmək zərurətlərindən irəli gəlməkdədir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Innovasiya prosesləri və **kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrdə** bu fəaliyyətlə bağlı yerli alimlərindən bu mövzu ilə bağlı müxtəlif yönümlü araşdırmaları E.N.Kərimov, A.N. Muradov və digərləri də aparmışlar.

Həmçinin, Y.Şumpeterin, N.Nelsonun, B.Tvissin, S.M.Dyunun, V.J.Kellenin, D.Bellin, S.Y.Qlazyevin, N.D.Kondratyevin, A.A.Akjmovun, G.Y.Qoldşitnin, Y.A.Qoxbartin, Y.V.Ovseyinkonun, V.M.Konovolovurı, N.N.Molçanovun, V.Q.Medinskinin, S.V.Ermasovun, V.K.Samoxinin, A.A.Tatarkinin yanaşmaları xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Aparılan bütün tədqiqat və araşdırmalar innovasiyanı elmi-fundamental əsaslarının inkişafına xidmət etməklə, onun vahid və zəruri bir sahə kimi sosial-iqtisadi inkişafın perspektiv istiqamətlərinin müəyyən edilməsindəki rolunun qiymətləndirilməsinə yönəlmişdir. Bütün bunlarla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya zəruri bir problem kimi qarşıda durur. Dissertasiya işində əsasən bu və onunla bağlı digər məsələlər araşdırılır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi - innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin və müəssisələrinin fəaliyyətinə təsirinin tədqiqi, onun əsas inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsidir. Qarşıya qoyulan məqsədə müvafəq olmaq üçün tədqiqatı vəzifələrini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- Innovasiya amilinə olan yanaşmaların və konseptual baxışların əks olunması
- Innovasiya nəzəriyyəsi və fəaliyyəti ilə bağlı nəzəri-metodoloji əsasların sistemləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi; .

- İnnovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı ilə bağlı problemlərin tədqiqi;
- İnnovasiya fəaliyyətinin inkişafı sahəsində dünya təcrübəsinin öyrənilməsi və araşdırılması;
- Azərbaycan Respublikasında innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Ölkədə və müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin təhlil edilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətinin mövcud durumunun və onun müəssisələrin inkişafına təsirinin tədqiqi.

Tədqiqat obyekti - makro səviyyədə innovasiya fəaliyyətinin təşkili mexanizmi və inkişaf istiqamətinin təkmilləşdirilməsidir.

Tədqiqatın predmeti - Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin formalaşması, tənzimlənməsi və inkişaf meyllərinin nəzəri və praktik əsaslarının makro və mikro səviyyədə tədqiqi, bu istiqamətdə təkliflərin, tövsiyələrin irəli sürülməsidir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını və informasiya bazasını - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, kiçik və orta müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi ilə bağlı müvafiq icra orqanlarının, elmi-tədqiqat institutlarının hesabatları, xarici ölkələrin, beynəlxalq təşkilatların informasiya, məlumatları, beynəlxalq miqyaslı elmi- praktiki konfransların materialları və s. təşkil edir. Dissertasiya işində bir sıra tədqiqat metodlarından və üsullarından, o cümlədən, statistik, analitik, müqayisəli, retrospektiv təhlil üsullarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- ❖ Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin təşkilinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.
- ❖ Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərinin tədqiqi
- ❖ Kiçik və orta sahibkarlıqda məşğul olan müəssisələrdə innovasiya səmərəliliyinin mövcud müasir vəziyyətinin ən son statistik göstəricilərlə təhlili

- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin müəssisələrin səmərəli inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi
- ❖ İnnovasiya sahibkarlığının stimullaşdırılmasının iqtisadi mexanizmlərinin tətqiq
- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizmin formalaşması
- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə imkan verən təkliflər əsaslandırılır;
- ❖ İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltməyə imkan verən çevik innovativ idarəetmə sistemi təklif olunur.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətinin istər ölkə, istərsə də müəssisə səviyyəsində inkişaf meyilliliyi inkişafı ilə bağlı zəruri təklif və tövsiyələr təklif edilir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əks olunan məsələlər ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsi mexanizminin formalaşmasında, inkişafında, innovasiya proseslərinin idarə edilməsi sisteminin təşəkkülündə istifadə edilə bilər. Bununla yanaşı, aparılan tədqiqat və araşdırmaları innovasiya nəzəriyyəsinin inkişafında fərdi dərslərlərin hazırlanmasına da xidmət edə bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, səkkiz bölüm, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.